

Temps de les famílies: anàlisi sociològica dels usos dels temps dins de les llars catalanes a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància

Pau Mari-Klose
Carme Gómez-Granell
Cristina Brullet
Sandra Escapa

BIBLIOTECA DE CATALUNYA - DADES CIP

Temps de les famílies : anàlisi sociològica dels usos dels temps dins de les llars catalanes a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància

Bibliografia

I. Marí-Klose, Pau II. Catalunya. Secretaria de Polítiques Familiars i Drets de Ciutadania

1. Família _ Organització del temps _ Catalunya 2. Temps _ Organització _ Aspectes socials _ Catalunya

392.3:364.14(467.1)

© **Generalitat de Catalunya**

Departament d'Acció Social i Ciutadania

1a edició: gener de 2008

Tiratge: 3.000 exemplars

Disseny: **Xeixa Rosa**

Impressió: **Thau, sl**

Dipòsit legal:

Pau Mari-Klose és professor associat del Departament de Sociologia i Anàlisi de les Organitzacions de la Universitat de Barcelona. És director metodològic del Panel de Famílies i Infància.

Carme Gómez-Granell és doctora en psicologia. És directora de l'Institut d'Infància i Món Urbà i forma part de l'equip directiu del Panel de Famílies i Infància.

Cristina Brullet és professora titular de sociologia del Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Coordina el III Informe sobre la situació de la infància i les famílies a Catalunya, que duu a terme el CIIMU. Forma part del Consell Assessor del Panel de Famílies i Infància.

Sandra Escapa és sociòloga i mediadora comunitària. Forma part de l'equip tècnic que duu a terme el Panel de Famílies i Infància.

Índex

7	Salutació
9	Presentació
11	1. Introducció: cap a un nou model de gestió dels temps
19	2. Usos dels temps a les llars catalanes: noves necessitats de gestió dels temps
19	Trets estructurals de les famílies catalanes i tendències de canvi
27	Els temps de la vida familiar
33	3. Els temps de les mares i els temps dels pares
35	Dones i homes davant les tasques de la llar
41	Dones i homes en l'atenció i el seguiment dels fills i filles
55	4. Els temps dels i les adolescents
56	Temps d'estudi
61	Activitats extraescolars
64	Temps de tasques domèstiques
66	Temps d'oci
78	Valoració dels temps compartits en família
83	5. Gestió dels temps dins les noves modalitats familiars
84	Canvis en l'estructura familiar
85	Gestió de l'absència
99	6. Seguiment familiar i educació formal
99	La implicació dels pares i mares en l'educació formal dels fills i filles
109	Capital social de les famílies, èxit i fracàs escolar
115	Estructura familiar i rendiments educatius
119	Apèndix estadístic
121	7. Conclusions: noves respostes a nous marcs d'organització dels temps
127	Bibliografia
131	Índex de gràfics i taules

Salutació

Des del Departament d'Acció Social i Ciutadania que dirigeixo, s'és molt conscient dels canvis profunds que ha experimentat l'organització social i familiar en els darrers anys i que la gestió dels temps marca, cada cop més, les pautes de convivència intrafamiliar.

Si fins fa poc els temps i els horaris de la vida de les famílies s'estructuraven entorn de la jornada laboral de l'home, actualment la diversitat dels nuclis de convivència, la seva reorganització en funció del mercat de treball, la incorporació progressiva de les dones al mercat laboral formal, entre altres factors, han modificat aquesta estructura, cosa que afecta directament la relació de les famílies amb la societat. En aquest context, moltes mares i pares veuen amb preocupació les dificultats que tenen per compaginar els temps laborals amb els familiars i poder fer un seguiment adequat de les seves filles i fills.

És per això que el Departament d'Acció Social i Ciutadania té la ferma voluntat de treballar per una estratègia de futur que millori la qualitat de vida de les famílies, no des de la intrusió en la vida familiar sinó des de la modificació de les pautes socials, d'un bon ús i gestió dels temps, en la construcció d'espais de convivència que facin possible una bona sostenibilitat social.

El llibre que teniu entre les mans **TEMPS DE LES FAMÍLIES: ANÀLISI SOCIOLÒGICA DELS USOS DELS TEMPS DINS DE LES LLARS CATALANES**, que ha estat elaborat a partir de les dades del Panel de Famílies i Infància, a instàncies de la Secretaria de Polítiques Familiars i Drets de Ciutadania, és clau en l'elaboració i el desenvolupament del Pla estratègic sobre els usos i la gestió dels temps i la vida quotidiana en els quals estem treballant, amb un procés participatiu dels agents implicats i un ampli debat sobre els canvis en l'organització horària per dotar la ciutadania de més temps i de millor qualitat.

Amb aquest Pla estratègic, independentment del valor de cadascuna de les propostes que s'hi incorporin, Catalunya entrarà en un debat que ja està obert en les societats més desenvolupades i que ha de servir perquè el Govern de la Generalitat treballi per a una millor qualitat de vida de les famílies.

Carme Capdevila i Palau
Consellera d'Acció Social i Ciutadania

Presentació

El coneixement de la realitat és una base importantíssima per a l'elaboració de les polítiques públiques. Les dades que presentem en aquesta publicació són extretes de l'explotació de la primera onada de dades obtingudes del Panel de Famílies i Infància.

El Panel és una enquesta longitudinal que en el curs de quatre anys ha portat a terme 3.000 entrevistes anuals a nois i noies de 12 a 16 anys (en el moment de la primera entrevista) i 3.000 a les seves mares o pares. Aquesta enquesta ens ofereix una visió de l'organització de la convivència i les relacions intergeneracionals tant des del punt de vista dels nois i les noies com de les persones adultes responsables. És una visió dinàmica i evolutiva que ens ajuda a conèixer de prop la realitat de les famílies amb fills i filles adolescents a càrrec.

Tot i que les dades es refereixen a famílies amb adolescents, creiem que en l'àmbit que presentem, els temps, són dades extrapolables, i molt més tenint en compte la diversitat familiar de la qual parteixen.

El Panel com a eina de treball és fonamental per a l'elaboració de polítiques públiques dels temps que ens ajudin a millorar la qualitat de vida de les persones, de les famílies. Aquest és l'objectiu que perseguim amb aquesta anàlisi i, també, amb l'elaboració del Pla estratègic sobre els usos i la gestió dels temps i la vida quotidiana.

El procés d'elaboració del Pla no ha estat exempt de complicacions, ja que ha estat una trobada de desitjos i necessitats des dels diferents àmbits als quals s'ha anat donant forma i trobant estratègies comunes. El procés de participació ha estat ampli de cara a donar continguts diversos i transversals a les polítiques públiques dels temps, liderades des del Govern de la Generalitat.

A l'hora de sortir a la llum aquesta publicació, el Pla estratègic ja haurà tancat el procés de participació i estarà a punt de convertir-se en una realitat. Les polítiques dels temps tindran veu i estratègia pròpies, i seran dinàmiques i revisables. És per això que les dades que us presentem i llur evolució seguiran sent una gran eina per avaluar aquestes polítiques i per fer que el progrés de les necessitats socials i les polítiques públiques dels temps avanci alhora, adaptant-se als canvis i les noves realitats.

Carme Porta Abad

Secretària de Polítiques Familiars i Drets de Ciutadania

1. Introducció: cap a un nou model de gestió dels temps

Tota societat s'organitza a partir d'un model de distribució temporal i espacial de les activitats necessàries per poder subsistir i reproduir-se. Temps i espais col·laboren a l'hora de conformar l'estructura de les activitats i les relacions entre individus i grups socials, en el treball de producció de béns i serveis i en el treball de reproducció de la vida humana i de la societat. De fet, els grans canvis històrics també s'anuncien i vénen acompanyats per la crisi dels ordres temporals i espacials vigents en temps passats.

El pas d'un àmbit temporal a un altre no es fa mai sense contradiccions i conflictes, perquè implica canvis en les relacions de poder entre individus i grups socials. Els uns busquen mantenir els seus interessos i privilegis arrelats en el passat, en la tradició o en els seus guanys econòmics, i els altres es projecten cap al futur i en representen de nous. Al mig, moltes persones i grups socials –sense capacitat de decisió sobre els afers col·lectius, o amb molt poca– queden ubicats en una posició que no van tenir opció a triar, malgrat el desig o les lluites per modificar el seu estatus. Per exemple, a la nostra societat, no ha estat fins a temps molt recents que les dones i els infants s'han considerat ciutadans i ciutadanes de ple dret i, per tant, subjectes actius en la conformació de les seves biografies i de la seva vida social.

La societat industrial, no sense resistències, va transformar els temps de treball al camp i als tallers preindustrials, amb la introducció d'horaris de treball a la fàbrica i a les empreses, amb independència dels cicles naturals anuals o diaris (hores de llum i de fosc, per exemple). A les ciutats, un dels criteris claus de la nova organització de la vida diària i familiar va ser suposar que els homes –ara ciutadans protegits per l'Estat modern– havien

d'ocupar els espais considerats públics (treball remunerat, representació política, associacions sindicals, etc.) i que les dones havien d'ocupar els espais privats associats a la llar, a la família i a les activitats d'atenció i cura dels altres –els drets de les dones i els infants derivarien dels del pare o marit. Els infants començarien a ocupar de manera progressiva un temps de la seva vida diària a l'escola. Una escola que, malgrat que a inicis del segle XIX ja es declara el seu caràcter universal –per a tots els nens i nenes–, a Espanya i Catalunya no arribaria a conformar un temps i un espai per a tots els infants fins ben avançada la segona meitat del segle XX.

Les dones de classe obrera van anar ajustant les seves vides quotidianes a les exigències horàries dels nous temps, les unes treballant centralment a les fàbriques, però també a la llar, i d'altres dedicant-se sobretot a la cura de la llar, de les criatures més petites i de la gent gran. En tot cas, els temps i els horaris de la vida social i de les famílies es van anar estructurant cada vegada més a l'entorn del que marcava la jornada laboral dels homes. En el món urbà s'estengué una nova manera d'entendre i organitzar les relacions familiars. La unitat familiar es va fer més privatitzada i conjugalitzada i l'ideal burgès de família –el *pare com a guanyador del pa* i la mare com a *mestressa de casa*– s'anà constituint com a model dominant. A partir dels anys seixanta del segle XX, aquest model també s'estengué entre les elits de la classe obrera, gràcies a l'augment general del benestar. Però, al mateix temps, l'augment generalitzat de l'escolarització de les noies va permetre que les joves de classes mitjanes comencessin a qüestionar el model social i familiar que les destinava en exclusiva a ser mestresses de casa a la vida adulta.

A inicis del segle XXI, les institucions i les formes de vida quotidiana, creades i consolidades durant el desenvolupament de les societats industrials, es troben en un moment de canvi molt profund. A les actuals societats postindustrials, el sistema familiar convencional ha canviat a passes de gegant en tots els segments socials i s'estan configurant nous àmbits de vida quotidiana a totes les edats de la vida. Sobre la base de les transformacions demogràfiques i familiars, de la individualització creixent dels drets i de l'increment exponencial del consum material, s'han diversificat els trajectes i estils de vida. Avui, les biografies individuals i familiars –de dones i homes– són menys pautades i lineals i els camins que cal seguir estan molt més oberts que en el passat immediat.

Algunes interpretacions catastrofistes dels canvis socials que vivim els consideren com un auguri d'un egoisme social creixent. El procés d'individualització s'interpreta com un repliegament i un tancament cap a la vida privada. Certament, els processos d'individualització poden generar tendències insolidàries i individualistes, però també tendències intensament solidàries. Creiem que el reforçament dels drets individuals no entra en contradicció amb el fet que les persones necessitem establir vincles socials primaris, emocionals i afectius (compromisos familiars i d'amistat) i vincles socials secundaris (associacionismes de tota mena).

En efecte, en general, les persones busquem un equilibri entre el nostre jo individual i el nostre vincle social. Com es pot, si no, interpretar que infants, joves, adults i gent gran

donin cada vegada més importància als seus vincles familiars i d'amistat, tot i que accepten que poden prendre formes diverses i que caldrà afrontar situacions de més fragilitat que en el passat? Bauman, Giddens, Beck, Beck-Gernsheim, entre d'altres, són científics i científiques socials que han sabut expressar de forma molt convincent la manera en què s'està transformant la intimitat, el món privat i el món públic a les nostres societats actuals. Les aportacions de la perspectiva feminista en la teoria social també han estat fonamentals per a la comprensió del món actual. Estem davant d'incerteses noves i de riscos nous, a la vida privada i a la vida pública, però també davant d'oportunitats noves. En aquest context, per poder optimitzar i democratitzar les oportunitats i reduir les incerteses i els riscos socials, no n'hi ha prou amb les estratègies de l'acció individual, sinó que calen estratègies d'acció col·lectiva i política, des de la societat civil i des de les administracions públiques.

Des del nostre punt de vista, el repte actual de les societats democràtiques és aconseguir que l'increment i la redistribució del benestar material no entri en col·lisió amb la construcció del vincle social, la solidaritat, l'ajuda mútua i la cohesió social. Dit de manera més concreta, una part molt important del repte és millorar el *benestar relacional* de les persones. Un tipus de benestar que, pel que fa als infants, depèn de manera fonamental, encara que no únicament, de la qualitat dels temps i dels espais que les seves famílies els poden proporcionar.¹

Les polítiques a favor de la reorganització dels temps de la vida quotidiana

Avui, a la societat catalana, s'expressa molt sovint, i a través de veus molt diverses, la idea que cal reduir les desigualtats socials i evitar els processos d'exclusió. Processos que deriven d'un ordre social injust que es manté en la nostra societat, malgrat l'augment generalitzat del consum i del benestar material. En aquesta línia de pensament, ha crescut un debat que reclama una reorganització nova dels temps socials, que afavoreixi l'assoliment d'aquests objectius. És un debat del tot oportú, tal com hem intentat justificar abans, en una etapa de canvi històric com la que estem vivint.

D'una banda, col·lectius socials diversos, i molt especialment famílies amb fills i filles menors d'edat i persones dependents, expressen les dificultats que tenen per organitzar i coordinar de manera satisfactòria els espais i els temps en què es desenvolupa la seva vida quotidiana (treball remunerat i treball familiar de les persones adultes, escola dels infants, ús de transports, manteniment d'atencions als ascendents amb qui es viu o que viuen en una altra llar, manteniment de la llar, subministrament d'aliments i arranjaments domèstics, compres, visites mèdiques, ús d'altres serveis necessaris, necessitats de lleure i associació, etc.). Les seves vides són una cursa contínua contra el temps, per tal de poder organitzar i compartir temps i espais.

D'altra banda, la recerca social sobre els diferents usos dels temps –i els seus efectes sobre l'increment o la reducció de les desigualtats entre sexes, generacions, classes socials i

1. D'altra banda, és important ressaltar que el benestar no material de les famílies reclama també la creació d'espais propis on les persones adultes puguin gaudir de temps independent, deslligat de la cura i l'atenció a les seves filles i fills.

minories ètniques– ens indica que les estratègies individuals i privades per afrontar la nova complexitat social no són suficients per construir, amb finalitats redistributives i de cohesió social, un model nou d'organització temporal i espacial de la vida quotidiana que permeti incrementar el *benestar relacional*.

En aquest estat de coses, es reclama una intervenció pública concertada amb la societat civil, que abordi la problemàtica dels temps –horaris i calendaris– de manera transversal a diverses institucions socials (mercat de treball, escola, transports, serveis col·lectius i personals, indústria del lleure, etc.). Es tracta d'evitar que es consolidin estructures temporals i espacials que reforcin les desigualtats existents entre homes i dones i entre col·lectius socials i evitar processos d'exclusió social i deteriorament de la vida social. En el cas més específic que ara ens ocupa, es tracta d'evitar que els processos de socialització dels fills i filles, i de vinculació i solidaritat social a través de les amistats i la comunitat, siguin cada vegada més difícils de portar a bon terme, especialment en determinades etapes del cicle vital.

Nous temps i noves necessitats familiars

La vida de les famílies ha canviat. I un dels canvis més decisius ha estat que, a la immensa majoria de famílies, tant mares com pares fan una feina remunerada en el mercat de treball formal. Per tant, sembla del tot raonable que en famílies amb dos ingressos tots dos adults intentin compartir les seves responsabilitats de cura i atenció als fills i filles, tant com sigui possible. Però la recerca social mostra una i altra vegada que les estratègies individuals per poder combinar la dedicació a les diferents responsabilitats tenen un marge d'actuació molt limitat. Els horaris i calendaris de la feina fora de casa, de les escoles i dels serveis encara estan determinats per estructures temporals que responen a inèrcies socials i culturals que arrelen en el passat o per interessos corporativistes i/o econòmics. Per exemple, no és fàcil evitar que la mare sigui qui carregui amb la part més gran de les tasques domèstiques i familiars. No és gens fàcil negociar que les jornades laborals responguin tant als desitjos i les necessitats horàries de mares i pares com a les dinàmiques productives de l'empresa; o no és fàcil negociar, entre famílies i professorat, un nou àmbit horari d'activitat i de calendari escolar; o no és fàcil posar d'acord les necessitats horàries dels treballadors i treballadores dels serveis públics i privats amb les necessitats dels diferents tipus d'usuaris; o no és fàcil frenar aquella indústria del lleure juvenil que busca, per sobre de tot, els guanys econòmics, més enllà del desordre horari que provoca en la vida de molts i moltes joves. No és fàcil, però és possible.

La criança i l'educació dels nens i nenes i dels adolescents exigeix, indubtablement, temps i activitats compartides amb pares i mares. Les institucions socialitzadores per excel·lència de la primera modernitat (o societat industrial) eren la família i l'escola, que anaven acompanyades d'altres parents i de les relacions comunitàries –veïnatge. Avui, hi han entrat en joc els mitjans de comunicació de masses i nous espais que no són ni escolars ni

familiars –esplais, activitats extraescolars, activitats de lleure, noves tecnologies, etc. La família i l'escola continuen sent fonamentals en la vida dels infants i adolescents, però han canviat els seus perfils, i les seves potencialitats educadores han de poder ser compartides i reconsiderades a la llum dels nous processos socials. Per exemple, que els infants no tinguin germans o germanes o, com és la tendència majoritària, que solament en tinguin un o una fa comprensible la importància de l'escola bressol per a la seva educació, i no solament per a les necessitats laborals del pare i la mare.

Hi ha molts tòpics sobre l'actual desorientació de mares i pares i les seves conseqüències negatives sobre l'educació dels infants i, de retruc, sobre els problemes que presenten a l'escola. En aquest diagnòstic tan general, podem coincidir –tenim un problema que cal resoldre–, però no coincidim gens amb la tan sovintejada culpabilització de mares i pares. L'origen dels problemes de molts infants i de les seves famílies no rau en la poca voluntat o la mala acció familiar, sinó en el fet que vivim una època de grans canvis socials i que en aquest àmbit, com sabem, no tothom disposa dels sabers i dels recursos temporals, personals i materials per afrontar-los adequadament. És per això que cal compartir els problemes, ajustar-ne la definició precisa, buscar camins per a l'acció col·lectiva i fer avançar una política social que consideri amb valentia les noves realitats i necessitats.

Les famílies i les polítiques dels temps. El coneixement de la realitat en l'elaboració de polítiques públiques

Avui, tant a Catalunya com a d'altres països i ciutats europees, hi ha un debat obert sobre la necessitat de noves polítiques socials que incloguin com a objectiu general la reorganització dels temps socials, molt especialment a les concentracions urbanes, on hi ha una gran diversitat i complexitat d'estils de vida. Així, es planteja introduir canvis en les jornades laborals, els horaris i calendaris escolars, els horaris dels serveis públics –comerç, transport, mercats, serveis de salut. Canvis que tinguin en compte la variabilitat dels interessos legítims en joc i la necessitat d'evitar, si és possible, la consolidació o la creació de desequilibris nous entre homes i dones i entre grups socials.

Hi ha també un cert consens sobre la necessitat de tractar aquestes polítiques i mesures socials de manera integral i estratègica, és a dir, amb una visió global a mitjà i llarg termini, a causa de les diverses dimensions del problema i de la seva complexitat. Així, a les negociacions entre sindicats i empreses es discuteix sobre formes noves d'organització de la jornada de treball –horaris flexibles d'entrada i sortida a demanda del i la treballadora, mitges jornades amb condicions laborals justes i dignes, reduccions de jornada en determinats moments del cicle de vida de les persones i famílies, reducció de la jornada a 35 hores setmanals, permisos laborals, etc. A les ciutats es proposa millorar i reorganitzar les xarxes i els horaris dels transports i dels serveis públics, perquè s'ha incrementat molt la mobilitat en

el territori i cal optimitzar els temps de desplaçament obligat, tant aquell que generen les feines remunerades com el que generen les activitats de cura i atenció als altres. I des de les anomenades polítiques de conciliació dels temps personals, familiars i laborals –que formen part indiscutible de les polítiques dels temps–, es reclama, d’una banda, més serveis i amb horaris més diversificats per atendre la petita infància i la gent no autònoma i, de l’altra, l’ampliació i la millora substancial dels permisos laborals, per poder atendre els altres i un/a mateix/a i tenir-ne cura en determinats moments del cicle de vida. El repte és aconseguir que la creixent centralitat de la feina remunerada a la vida quotidiana cedeixi espais i temps a la vida personal, familiar i comunitària. Cal dir, però, que es tracta d’una opció i una orientació ètica i política que ha d’obrir-se camí entre d’altres tendències i projectes de societat que mantenen opcions alternatives ben allunyades.

Instruments de coneixement com el Panel de Famílies i Infància (PFI) són essencials per orientar aquests esforços. Inspirat en altres estudis de característiques similars, plantejats a països com els Estats Units, la Gran Bretanya o Alemanya, el PFI és una enquesta longitudinal que fa un seguiment dels mateixos infants i les seves famílies al llarg dels anys de transició de l’adolescència a la vida adulta. És a dir, d’una banda, el PFI es concep com un projecte ambiciós per generar nivells més alts de coneixement sobre la vida familiar; sobre com s’organitzen mares/pares i fills/filles per tal de cobrir les seves necessitats, materials i relacionals; sobre quins són els “problemes” que resolen i quins són els suports que reclamen; sobre com és la vida dels i les adolescents fora de casa, a l’escola o durant el temps creixent que passen a les seves “habitacions digitals”, fent activitats extraescolars o en companyia d’amics o amigues, etc. Per aconseguir això, el PFI administra anualment qüestionaris que indaguen sobre aquestes qüestions i d’altres a una mostra representativa de 3.000 adolescents i a una persona adulta de la seva família, preferentment la mare. La diversitat d’aspectes que apareixen als qüestionaris permet apropar-se al món de la infància i les seves famílies de forma integral i transversal, és a dir, amb l’exploració de les connexions entre diferents dimensions de la vida dels individus que formen aquestes famílies –psicològica, educativa, laboral, de salut, etc. També permet analitzar les interaccions que tenen lloc entre les persones que viuen a la llar i amb altres persones –la relació de parella, la convivència intergeneracional entre pares/mares i fills/filles, el contacte amb familiars que no viuen a la llar, amb el pare o la mare absent després d’un divorci, amb amics i amigues i veïns i veïnes, la relació d’afiliació a organitzacions i associacions, etc. En aquest darrer sentit, el PFI ha posat molt d’èmfasi en l’aprofundiment del coneixement sobre el “capital social” de les famílies –és a dir, de totes aquelles dimensions de les relacions socials que faciliten l’execució de determinades accions i l’assoliment de resultats desitjables. El capital social de les famílies ha esdevingut un recurs clau, del qual, amb independència moltes vegades dels recursos materials o educatius disponibles a les llars, depèn en bona mesura el benestar de les persones que hi viuen.

D’altra banda, el Panel és un sistema de coneixement que es basa en pressupòsits nous. Una realitat en canvi, com és, d’una banda, la vida d’adolescents immersos en processos de

desenvolupament físic, psicològic o educatiu i, de l'altra, la naturalesa canviant dels contextos socials en què aquests adolescents transiten a la vida adulta, exigeix instruments d'anàlisi que permetin capturar la magnitud, la direcció i les implicacions dels canvis i la seva relació dinàmica amb el benestar i la satisfacció dels infants i els pares o mares. Anys de recerca han posat de manifest la importància de certs esdeveniments en la vida dels infants –el divorci dels pares, situacions de pobresa o precarietat familiar, problemes de salut, etc. És important poder acostar-se a aquestes realitats en el moment en què es produeixen i explorar, al llarg del temps, les seves conseqüències sobre el desenvolupament de l'infant. És important conèixer quant de temps han durat aquests esdeveniments –no és el mateix un problema de salut que s'arrossega al llarg de tota la infància i condiciona la trajectòria educativa de l'infant que un problema puntual– i quines circumstàncies han permès que les famílies “sortissin” d'un determinat estat més o menys transitori –de pobresa, atur, etc. És important avaluar l'impacte d'accions polítiques sobre el benestar i la vida quotidiana de les persones, gràcies a un instrument que ens proporciona informació sobre l'estat anterior i l'estat posterior a l'aplicació d'una determinada iniciativa. En definitiva, és important passar de tenir una “foto fixa” a tenir una “foto dinàmica” del món dels infants i les seves famílies. El PFI, per primer cop al nostre país, obre totes aquestes possibilitats d'anàlisi.

Els canvis socials, de les dinàmiques familiars, dels models familiars i de relacions socials entre les persones així com els aspectes laborals, escolars i d'activitats socials diverses ens demanen canvis en la gestió dels temps. En aquest sentit el PFI ha estat una base important en el procés d'elaboració del que serà el *Pla estratègic sobre els usos i la gestió dels temps a la vida quotidiana*. Aquest Pla pretén impulsar i orientar un seguit de mesures i, alhora, transmetre i comunicar la necessitat d'un canvi cultural en la concepció dels temps, obrint nous espais i solucions, l'espai comunitari es configura com una gran oportunitat per poder complementar les actuacions governamentals i aquelles que es duen a terme des de les mateixes empreses i organitzacions.

L'elaboració d'una estratègia comuna, consensuada i comunitària dels canvis en l'organització dels temps no hauria estat possible sense eines de coneixement de la realitat i dinàmiques socials com la que ens ofereix el Panel de Famílies i Infància. El coneixement de la realitat ens orienta de les propostes que apunten a una resposta global i integrada que doni resposta a aquesta pluralitat familiar, però que, alhora, té en compte les dificultats afegides que comporten les especificitats de cada model.

2. Usos dels temps a les llars catalanes: noves necessitats de gestió dels temps

Trets estructurals de les famílies catalanes i tendències de canvi

En les darreres dècades, a Catalunya, la institució familiar ha patit una mutació extraordinària. Aquest canvi afecta dimensions múltiples, tant estructurals com de relació amb les dinàmiques quotidianes de la vida familiar. Com no podia ser d'una altra manera, aquestes tendències de canvi acaben repercutint, d'una forma o altra, sobre els projectes vitals de les persones membres i, en particular, sobre aquelles la biografia de les quals inicia el seu camí en el si de les famílies: els nens i les nenes. Per tant, és molt important conèixer com són, com s'organitzen i com eduquen els seus fills i filles les famílies a la primeria del segle XXI. Així doncs, dediquem aquesta secció al primer aspecte i als altres dos bona part de la resta del treball.

a) Trets estructurals de les famílies amb fills i filles adolescents

En l'àmbit estructural, les famílies són cada vegada més reduïdes i plurals. Es fan més petites, com a conseqüència, d'una banda, de la disminució de la proporció de famílies nombroses –amb tres fills o més– i, de l'altra, de la tendència de les persones grans a mantenir la seva autonomia residencial. Les famílies biparentals continuen sent la forma familiar més habitual, però coexisteixen amb un nombre creixent de models de convivència. En particular, en els últims anys s'ha viscut un increment molt alt del nombre de les famílies monoparentals, encapçalades per un sol progenitor, normalment la mare. Aquest augment de les famílies monoparentals és producte de l'increment extraordinari de les ruptures conjugals. En aquesta situació, un nombre creixent d'infants i joves passen etapes més o menys llargues de

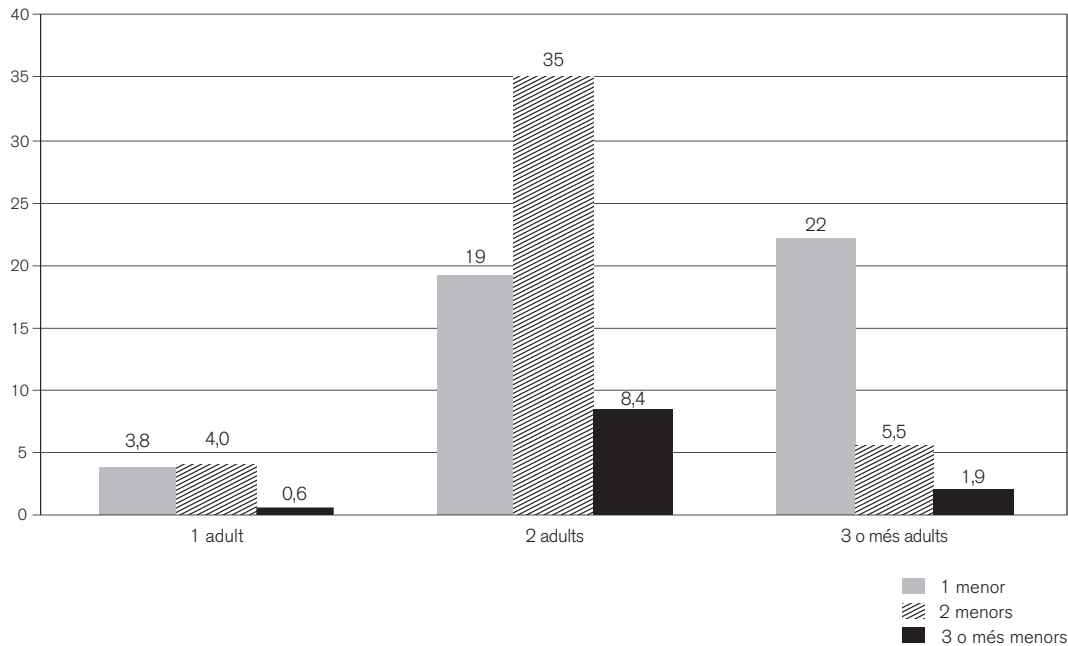
les seves vides a càrrec d'un progenitor divorciat o separat i pot ser que, en algun moment de la seva vida, convisquin al costat d'una nova parella del seu progenitor –és a dir, en el si d'una família reconstituïda.

El gràfic 2.1 presenta dades extretes del Panel de Famílies i Infància sobre la composició de les llars. A totes les famílies que conformen la mostra, hi viu almenys un fill o filla adolescent de 12 a 16 anys. De l'anàlisi de les dades s'extreu que la forma familiar dominant inclou dues persones adultes –normalment la mare i el pare– i dos menors, seguida de lluny de les famílies amb un/a menor i tres adults o més –en la majoria dels casos, el pare i la mare del menor i germans adults no emancipats, però de vegades també avis o àvies o altres parents, etc.– i de les llars amb dues persones adultes i només un/a menor. D'acord amb les dades, en el 77 % de les famílies, hi viuen quatre persones o menys i en el 27 % de les llars, tres o menys. Es tracta de famílies “reduïdes”, que contrasten amb la imatge tradicional de la família nombrosa a la qual estàvem acostumats.

El gràfic 2.2 identifica els diversos models de convivència presents a les llars catalanes.² El context familiar més freqüent que es troben els i les adolescents és el d'una família biparental convencional –formada per una mare, un pare i els seus fills i/o filles dependents. El 78 % dels i les adolescents catalans conviuen amb els seus dos progenitors i germans o

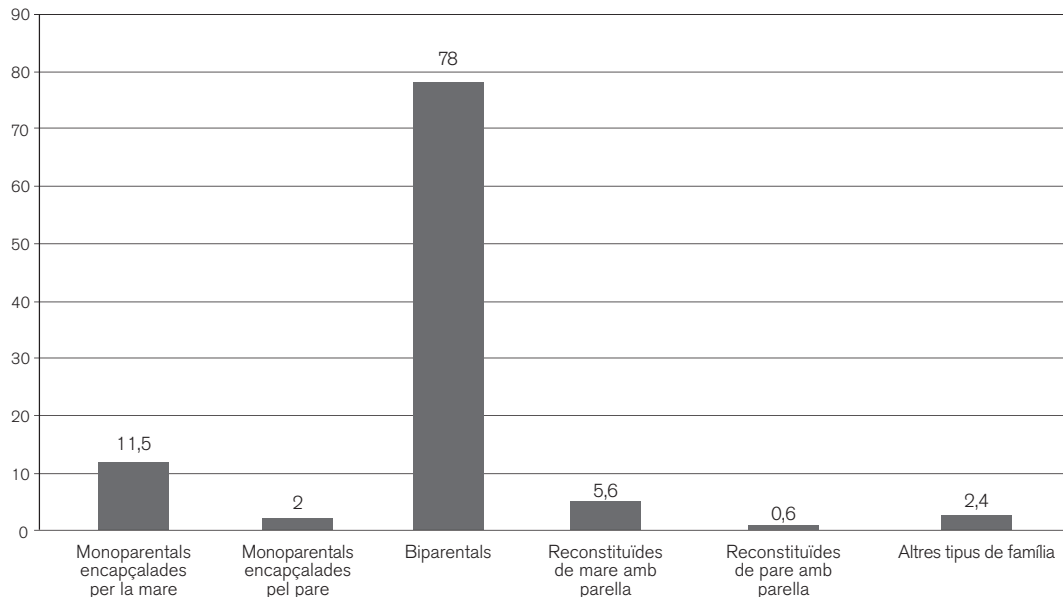
Gràfic 2.1. Distribució de les llars catalanes amb adolescents segons el nombre de membres adults i menors (en percentatges).

2. S'ha de dir que els models més minoritaris, com per exemple les famílies homoparentals, no hi tenen representació estadística, a causa dels mínims casos registrats a la mostra.

germanes, habitualment en una situació en què no hi ha presents altres parents, si bé subsisteix un nombre apreciable de llars –el 7 %– que acullen altres persones adultes, generalment avis o àvies. Els resultats posen de manifest que el 13,5 % d'adolescents viuen en nuclis monoparentals i el 6,2 % adicional, en famílies reconstituïdes, és a dir, que conviuen amb la parella del seu progenitor o progenitora.

Gràfic 2.2. Importància relativa dels diferents tipus de llars familiars dels i les adolescents (en percentatges).

Aquesta proliferació de famílies monoparentals i reconstituïdes ens parla de noves realitats cada vegada més presents en la biografia dels menors: 1) la del divorci o separació dels progenitors, 2) l'existència de segones llars, on els i les adolescents passen períodes de la seva vida al costat del progenitor amb el qual no conviuen habitualment, i 3) la convivència amb noves parelles dels seus progenitors i amb germanastres –producte de les noves relacions establertes pels seus pares o mares. Les dades indiquen que el 16 % dels i les adolescents han viscut directament el procés de divorci o separació dels seus pares. Com a conseqüència d'això, el 8 % d'adolescents reconeixen que passen temps en una segona llar, amb el progenitor amb el qual no conviuen habitualment –i, en ocasions, la seva nova família. Els resultats de l'anàlisi evidencien també un increment extraordinari de la complexitat familiar. El 4 % dels i les adolescents declaren que conviuen amb germanastres, sigui a la llar on viuen habitualment o a la llar a la qual van més puntualment, per visitar el seu segon progenitor/a o passar-hi temporades.

b) Situació econòmica de les famílies

Un dels canvis més notables de les darreres dècades és l'augment de la riquesa de les llars espanyoles. La renda de les llars a Espanya s'està apropant a passes de gegant a la mitjana dels països més desenvolupats i la renda de les llars catalanes ja la supera. D'aquesta millora de la renda, se n'han beneficiat la majoria de les llars, però no totes de la mateixa manera.

La taula 2.1 compara el nivell de renda de diferents llars. D'acord amb convencions internacionals, per calcular-lo es tenen en compte, a més dels seus ingressos totals, el nombre de persones i la seva edat. La convivència en un habitatge de més d'una persona permet que qui hi viu es beneficiï de les economies d'escala de la convivència i, gràcies a això, que ofereixin un determinat nivell de vida a persones que no tenen ingressos propis, com ara els fills o filles dependents. L'escala utilitzada per modificar els nivells de renda obtinguts a partir del qüestionari administrat a les famílies és "l'Escala modificada de l'OCDE". Segons aquesta escala, la renda relativa de cada membre de la llar, a la qual es dona el nom d'"unitat de consum", es calcula ponderant el sustentador principal amb 1, tots els membres de la llar de 14 anys o més amb 0,5 i els menors de 14 anys amb 0,3. La renda relativa de cada "unitat de consum" s'obté dividint els ingressos totals de la llar entre la suma de pesos. Per exemple, per a una família formada per dos adults amb dos fills i/o filles menors de 14 anys, la renda de la llar es dividiria entre 2,1, en comptes d'entre 4.

Taula 2.1. Renda mitjana disponible neta d'impostos i transferències per "unitat de consum" segons el tipus de família, situació laboral dels progenitors i lloc de naixement dels i les adolescents.

Renda mitjana per "unitats de consum" ^a abans de les transferències	
Tipus de família	
Famílies monoparentals	11.994,20
Famílies biparentals	15.098,06
Famílies reconstituïdes	12.486,74
Altres tipus de família	12.137,30
Nombre de fills/es	
1 fill/a	15.940,76
2 fills/es	14.965,77
3 o més fills/es	12.285,04
Nombre d'ocupats/ades a la llar	
No hi ha ocupats/ades a la llar	7.713,37
1 ocupat/ada a la llar	11.923,91
2 ocupats/ades a la llar	15.868,04
3 o més ocupats/ades a la llar	12.778,88
Lloc de naixement de l'adolescent	
Estat espanyol	14.728,60
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^b	9.823,26
Total	14.395,01

Font: Panel de Famílies i Infància

a. La renda mitjana es refereix als ingressos equivalents, que es defineixen com el quocient entre els ingressos nets de la llar i el nombre d'unitats de consum d'aquesta, segons l'escala de l'OCDE. El pes és 1 per al primer adult de la llar, 0,5 per a la resta de persones de 14 o més anys i 0,3 per cada noi/a de menys de 14 anys.

b. Es considera països amb nivell baix i mitjà de PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

Els resultats obtinguts mostren que els nivells de renda més baixos corresponen a les famílies immigrants, i a les famílies monoparentals,³ seguides a poca distància per les famílies nombroses. Com es veurà més endavant, són les que tenen més risc de pobresa i les que concentren els problemes de precarietat més grans.

c) Situació laboral de les famílies

Un dels canvis més destacats, a causa del seu efecte sobre altres aspectes i dimensions de la vida familiar, és la incorporació massiva de les dones mares de família a la feina remunerada en el mercat formal.⁴ Així, en el 73 % de les llars familiars amb adolescents, ambdós membres de la parella treballen. La proporció de les mares de família en el mercat laboral està fortament condicionada per la fase del cicle familiar. L'activitat de les mares disminueix els extrems del trajecte. D'una banda, en les fases inicials del cicle familiar, els problemes de conciliació de vida familiar i laboral continuen provocant la retirada del mercat de treball de moltes mares amb nens o nenes petits –encara que, avui dia, habitualment de forma temporal. D'una altra, les dones mares de família d'edats més avançades continuen presentant unes taxes d'activitat més baixes, com a conseqüència de la gradualitat del canvi social. N'hi ha que mai no van arribar a incorporar-se al mercat laboral o que, si ho van fer, van abandonar-lo definitivament per tenir cura dels seus fills i filles.⁵

El nostre estudi va precisament adreçat a les famílies situades en la franja intermèdia del cicle familiar, en què el nivell de participació de pares i mares en el mercat laboral és màxim, tant a causa de la necessitat familiar d'obtenir segones fonts d'ingressos per sufragar les despeses creixents com a conseqüència de les oportunitats que tant el pare com la mare tenen de reduir el seu nivell d'implicació en tasques d'atenció a menors quan arriben a l'adolescència. Aquestes taxes altes de participació de mares i pares es reflecteixen a la taula 2.2. També es mostra que, malgrat la tendència a una certa equiparació dels nivells de participació en el mercat laboral, es mantenen diferències de gènere molt importants en les formes contractuals, la situació professional, les condicions salarials, els tipus de jornada laboral i el nombre d'hores treballades a la setmana. Les mares de família estan sobrerrepresentades en certes ocupacions, amb condicions contractuals precàries –treballs temporals, sense contracte, mal pagades, etc.– i menys presents en altres –hi ha menys dones mares de família que pares exercint d'empresàries o professionals amb assalariats, o com a professionals o treballadores autònomes, amb els sous més alts. Cal destacar la presència important de la dona en l'Administració pública. El 22 % de les mares treballen en el sector públic, encara que només el 13 % siguin funcionàries. Com a hipòtesi es pot apuntar que, en línies generals, les administracions públiques ofereixen unes condicions laborals millors que el sector privat per conciliar la vida familiar i la laboral, fet que incrementa l'atractiu de l'ocupació pública per a les dones.

La segona gran diferència entre les ocupacions de mares i pares són els tipus de jornades que fan i el nombre d'hores que treballen. La conciliació dels temps de treball i dels temps

3. Es consideren únicament les famílies immigrants procedents de països amb un nivell mitjà o baix del producte interior brut. Això significa que se n'han exclòs els immigrants procedents de països desenvolupats, majoritàriament de la Unió Europea.

4. La incorporació massiva de les dones al mercat laboral formal que es produeix a partir de la fi de la dècada dels vuitanta corregeix una anomalia històrica que situava les taxes de participació laboral de les dones –especialment després de casar-se i/o donar a llum– molt per sota de les que presentaven altres països. Tot i això, és important apuntar que, històricament, moltes dones han estat presents en l'àmbit laboral a través d'activitats en l'economia informal i d'ajut en petits negocis familiars, complementant els ingressos familiars. La manca d'instruments estadístics adequats ha condemnat la seva doble presència en l'àmbit laboral i domèstic a la invisibilitat.

5. De vegades, també, a una persona de la família malalta o anciana. Es tracta d'una generació de dones socialitzades en els valors del familisme, tot i que moltes van treballar sense regulacions laborals.

Taula 2.2. Diferències entre l'ocupació de les mares i els pares dels i les adolescents.

	Mare	Pare
Situació laboral		
Treballa	80	96
Aturat/ada	4,2	1,4
Inactiu/iva	16	2,8
	100%	100%
Contracte laboral		
Funcionari/ària	13	9,0
Indefinit	52	54
Temporal	10	5,4
Per compte propi	18	30
Sense contracte	4,7	0,7
Altres	3,0	1,0
	100%	100%
Situació professional		
Professional o treballador/a autònom/a	11	18
Empresari/ària o professional amb assalariats	6,9	12
Membre d'una cooperativa	0,2	0,2
Assalariat/ada del sector públic	22	13
Assalariat/ada del sector privat	54	55
Ajuda familiar	1,5	0,2
Treballador/a en formació	0,1	0,0
Altra situació	4,0	0,7
	100%	100%
Ingressos mensuals		
Menys de 1.200 €	54	20
De 1.201 € a 1.800 €	23	33
De 1.801 € a 3.000 €	15	27
De 3.001 € a 4.200 €	1,5	6,1
Més de 4.200 €	0,4	3,1
Ingressos irregulars	5,9	11
	100%	100%
Tipus de jornada laboral		
Partida	42	59
Contínua al matí	25	13
Contínua a la tarda	3,5	2,0
Contínua a la nit	1,2	1,8
Mitjana de matí	6,5	0,7
Mitjana de tarda	2,0	1,3
Torns	4,9	4,4
Irregular o variable segons el dia	13	17
D'altres tipus	2,0	1,6
	100%	100%
Hores treballades a la setmana		
Menys de 20 h	4,7	0,7
De 20 a 34 h	23	2,7
De 35 a 45 h	60	56
Més de 45 h	12	40
Hores irregulars	0,1	0,6
	100%	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

familiars en les llars analitzades mostra el desequilibri existent entre els usos dels temps de la vida quotidiana per part de dones i homes. Les mares de família que treballen estan clarament sobrerrepresentades en les ocupacions que comporten jornades inferiors a 45 hores, jornades contínues o mitges jornades de matí. En canvi, els homes pares estan sobrerrepresentats en les jornades superiors a les 45 hores setmanals –40 %. Darrere d'aquestes pautes de mares i pares en la feina remunerada, hi ha un diferencial de participació en les tasques domèstiques i familiars, tal com veurem més endavant.

c) Habitatge i equipaments de la llar

L'habitatge és el principal actiu de les famílies catalanes. A diferència del que s'esdevé en altres països de la Unió Europea, la majoria de les famílies a l'Estat espanyol i a Catalunya viuen en habitatges dels quals són propietàries. L'anàlisi de les famílies amb fills o filles adolescents corrobora el predomini de la cultura de la propietat privada. El 84 % de les famílies estudia- des té un habitatge en propietat, si bé el 44 % no el té pagat totalment. El pagament de la hipoteca els suposa 513 euros de mitjana. El 25 % paga més de 650 euros i el 5 % més de 1.100 euros. El 17 %, a més, té una segona residència.

És lícit afirmar que la majoria dels habitatges en què viuen els i les adolescents catalans reuneixen unes condicions adequades. El 50 % viu en habitatges de més de 100 m² i el 82 % té habitació pròpia. La gran majoria de famílies, a més, gaudeixen d'espai adequat a les seves necessitats, d'un nivell alt d'equipaments i comoditats, que ha millorat al ritme marcat per la societat de consum. La tinença d'alguns d'aquests equipaments i comoditats s'ha generalitzat, com la televisió a la sala d'estar, el telèfon, la rentadora, el microones, el DVD o, fins i tot, l'ordinador. Malgrat tot, subsisteixen desigualtats en l'accés a certs béns per part de grups amb diferents nivells de renda. Així, no és gaire habitual que les famílies

Taula 2.3. Equipaments i comoditats en les llars segons el nivell d'ingressos de la llar (en percentatges).

	Nivell d'ingressos de la llar				
	Fins a 14.500 €	De 14.501 € a 21.500 €	De 21.501 € a 36.000 €	De 36.001 € a 50.500 €	Més de 50.501 €
Un cotxe	66	84	94	99	99
Un telèfon	80	93	97	99	100
Un televisor a la sala d'estar	100	99	99	100	100
Un ordinador	80	91	98	99	100
Un microones	87	94	94	94	96
Una rentadora	99	100	99	100	100
Un rentavaixelles	31	51	65	82	94
Connexió a Internet	50	71	85	96	98
Un DVD	80	94	95	96	96
Canals de televisió de pagament	15	21	45	33	46
Més de 50 llibres	72	86	93	97	99
Premsa diària	23	28	35	48	56

amb nivells d'ingressos més baixos disposin de béns com el rentavaixelles –probablement per manca d'espai a les seves cuines– o canals de televisió de pagament, presents en la majoria de llars de rendes més altes. També es poden apreciar desigualtats en la tinença de llibres, de connexió a Internet i, fins i tot, d'un cotxe.

Ens trobem amb un panorama una mica diferent quan s'examinen les desigualtats en els equipaments i els objectes dels quals disposen els adolescents. En la majoria d'habitacions dels i les adolescents, s'hi poden trobar els mateixos equipaments, amb independència dels nivells de renda de les seves famílies. Gairebé la totalitat d'adolescents tenen escriptori per treballar al seu dormitori, enciclopèdia, llibres i CD de consulta, llibres de literatura i novel·les, o un mòbil. Prop de la meitat tenen un ordinador personal al dormitori, sense que s'hi apreciïn diferències significatives en funció de la renda familiar. Hi ha desigualtats, encara que no gaire importants, en la tinença de bicicletes –que probablement reflecteixi oportunitats d'utilitzar-les en els entorns en què viuen els uns i els altres i diferències en l'espai disponible en els habitatges– o de cadenes musicals al dormitori. Però, en conjunt, es pot afirmar que les diferències detectades entre les habitacions i els béns que tenen els i les adolescents són inferiors que les que hi ha entre els equipaments i comoditats presents a les llars de nivells de renda diversos.

Taula 2.4. Equipaments i objectes disponibles per a l'adolescent segons el nivell d'ingressos de la llar (en percentatges).

	Nivell d'ingressos de la llar				
	Fins a 14.500 €	De 14.501 € a 21.500 €	De 21.501 € a 36.000 €	De 36.001 € a 50.500 €	Més de 50.501 €
Una bicicleta	55	77	84	90	93
Un escriptori per treballar al seu dormitori	83	90	93	94	96
Una enciclopèdia	74	83	89	89	92
Llibres o CD de consulta	87	93	95	97	99
Llibres de literatura, novel·les	90	89	95	98	98
Un ordinador personal al seu dormitori	43	53	52	49	53
Una cadena de música	55	66	66	70	74
Un mòbil	84	85	89	86	92
Una videoconsola	51	57	55	54	57
Un televisor al seu dormitori	36	42	34	27	24
DVD/ Vídeo al seu dormitori	11	21	14	12	13

Font: Panel de Famílies i Infància.

En línies generals, l'evidència sobre l'habitatge i els equipaments disponibles a les llars parlen ben clarament de la millora de les condicions de vida a les llars catalanes. En consonància amb l'augment de renda, les famílies catalanes, en general, posseeixen habitatges espaiosos i ben condicionats. Malgrat això, a la primeria del segle XXI persisteixen encara situacions d'infrahabitatge, encara que s'esdevinguin en situacions molt puntuals. Entre el 15 i el 20 % dels habitatges presenten algun dèficit important. El 8,1 % de les famílies reconei-

xen que l'espai que tenen al seu habitatge els resulta insuficient. En un percentatge una mica superior d'habitatges –el 19 %–, els i les adolescents comparteixen dormitori amb germans o germanes i, en algun cas, amb un altre familiar –el 0,8 %. El 14 % dels habitatges tenen almenys un problema estructural –humitats, manca de llum solar, manca de ventilació, fred per mal aïllament, insectes o rates, etc. Evidentment, aquests problemes es concentren en els grups de renda més baixos, on prop del 30 % de les famílies reconeixen que tenen, com a mínim, un problema estructural al seu habitatge, i són molt infreqüents en les llars de les famílies benestants.

Els temps de la vida familiar

En aquest context de canvis profunds que afecten les bases estructurals i econòmiques de les famílies, l'organització dels temps familiars i, en particular, el que afecta directament les relacions intergeneracionals, s'ha tornat molt més complexa. En relació amb el passat, les dificultats més grans de gestió dels temps són resultat de dos processos. En primer lloc, a diferència del que succeïa fa unes dècades, un nombre creixent de dones amb fills i filles no interrompen les seves carreres laborals després de donar a llum –mentre que els homes mantenen el patró convencional d'inserció laboral. En segon lloc, s'ha produït una reducció del nombre de persones adultes que poden fer-se càrrec de la cura i l'atenció a fills i filles dependents, ja sigui com a conseqüència de la nuclearització de les famílies i la desaparició progressiva d'altres familiars a les llars –especialment àvies i avis– o com a producte de la proliferació de famílies monoparentals, on un progenitor assumeix en solitari aquestes responsabilitats. En aquestes condicions, la gestió del temps familiar resulta cada cop més complicada i les expressions de descontent i insatisfacció amb les situacions a les quals es veuen abocades les famílies per aconseguir conciliar vides familiars i laborals es fan més habituals.

Segons un estat d'opinió bastant generalitzat, els pares i les mares dediquen poc temps als seus fills/es. Hi ha qui considera que aquesta manca de dedicació està darrere de tot un ventall de problemes i malestars que els menors, actualment, serien més proclius a patir que en el passat. Sigui això cert o no, és inqüestionable que la desaparició de les formes d'organització que imperaven en el si de la família tradicional ha obligat a replantejar la programació dels temps familiars. Un nombre creixent de menors no va cap a casa després de sortir del col·legi i, quan hi van, molts no hi troben cap adult. Es tracta d'infants que passen un temps cada cop més ampli de les seves vides a càrrec d'altres adults, mentre fan activitats extraescolars i/o esperen a casa fins que hi arribi el pare o la mare –gràcies al fet que disposen de clau pròpia des de ben aviat–, on s'entretenen amb alguns dels béns i artefactes d'oci que proliferen a llars i habitacions cada cop més ben equipades.

Aquestes noves realitats de la programació del temps de les famílies apareixen ben reflectides a les dades obtingudes al Panel de Famílies i Infància. Com es pot observar al

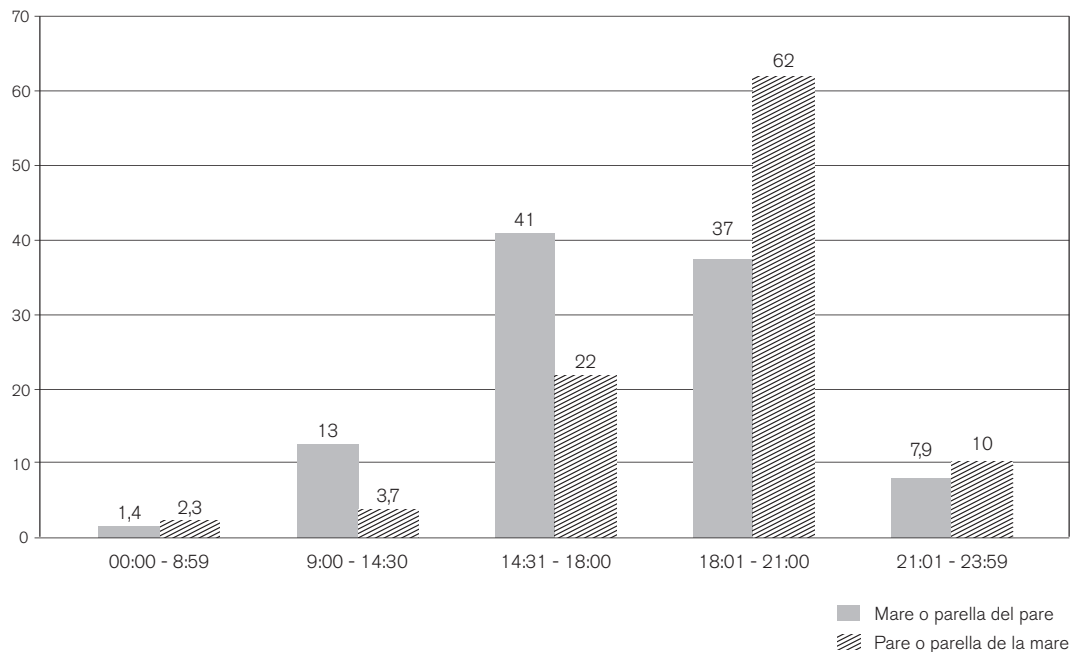
gràfic 2.3, tres de cada quatre pares i prop de la meitat de les mares que treballen fora de la llar declaren que arriben a casa després de les 18 hores, la qual cosa implica que ho fan més tard de l'hora en què està previst que els seus fills i filles surtin de l'escola. Les dades deixen bastant clar que són les mares, majoritàriament, les que assumeixen la responsabilitat d'atenció quotidiana dels fills i filles. El 55 % de les mares que treballen fora de la llar arriben a casa abans de les sis de la tarda, mentre que només ho fan el 28 % dels pares. Gairebé dos de cada tres pares arriben entre les 18 i les 21 hores i, per tant, no estan disponibles per atendre les necessitats i les demandes dels infants a la tarda.

En aquestes condicions, bona part dels i les adolescents no van a casa quan acaben el seu horari lectiu escolar o, si hi van, no hi troben ningú. Solament el 30 % del jovent entrevistat declara que van immediatament a casa cada dia. És a dir, el 70 % s'adreça algun dia a un altre lloc abans de passar per casa. El 17 % no va mai a casa immediatament després de sortir de l'escola. Això obliga que moltes mares i pares facin un exercici de programació del temps postescolar dels seus fills i filles fora de la llar.

El 75 % dels i les adolescents troben sempre o habitualment una persona adulta quan finalment arriben a casa. Evidentment, a la vista de les jornades laborals de mares i pares, quan hi ha una persona adulta present a casa, acostuma a ser la mare. El 60 % dels i les adolescents que troben algun adult a la seva arribada a casa especifiquen que és la mare,

Gràfic 2.3. Hora d'arribada a casa de mares i pares que treballen (en percentatges).

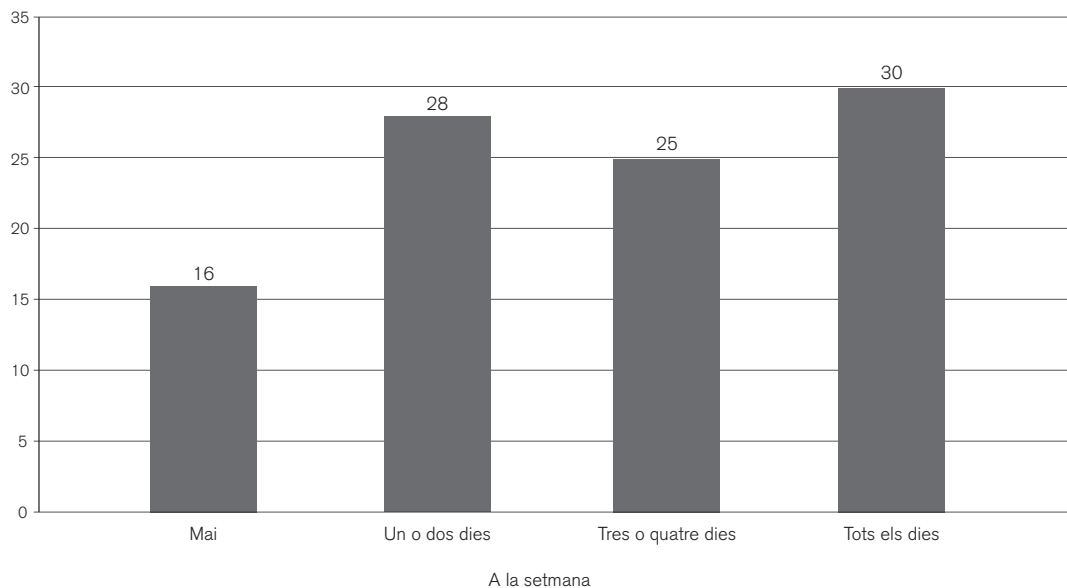

mentre que només el 25 % declara que és el pare. La presència d'altres familiars és bastant reduïda. D'una banda, el 32 % dels i les adolescents destaquen que hi ha germans o germanes. De l'altra, només el 16 % dels que hi troben una persona adulta –l'11 % del total– diuen que es tracta d'un avi i/o una àvia, i el 3,7 %, altres parents. Les dades confirmen la disminució del paper que tradicionalment ocupaven les xarxes de parentesc extenses –àvies, avis, tietes, oncles, cosines, cosins...– en la configuració dels temps familiars quotidians dels infants. Són cada vegada menys les llars en què conviuen altres familiars adults, al costat d'una o dues persones adultes directament responsables del menor –mare i/o pare. Molts dels familiars presents a les llars d'abans –fonamentalment avis i àvies– preserven la seva independència residencial i, per tant, estan menys disponibles per ocupar-se dels infants. El vincle familiar continua viu, si bé els contactes amb els avis i àvies poden ser molt regulars, però també menys presencials que en el passat. Les interaccions amb avis, àvies, oncles, tietes i cosins o cosines s'espaien, i en molts casos es limiten a visites esporàdiques en moments de festes i celebracions o en caps de setmana.

La taula 2.5 il·lustra com es “distribueixen” socialment els “nens i nenes amb claus”. Lògicament, el factor amb un poder explicatiu més alt és el tipus de jornada de la mare. Quan la mare no treballa o treballa a temps parcial, la majoria dels i les adolescents troben una persona adulta a casa després de sortir de l'escola –evidentment, la seva mare. Quan treballa més de 45 hores, la probabilitat que no trobin cap adult a casa s'incrementa de forma significativa. Cal fer notar l'escàs poder explicatiu d'altres atributs sociodemogràfics

Gràfic 2.4. Proporció d'adolescents que van a casa immediatament després de sortir de l'escola (en percentatges).

Taula 2.5. Presència de persones adultes a casa quan arriba l'adolescent segons atributs sociodemogràfics de la seva família (en percentatges).

	Hi ha alguna persona adulta present a casa quan arriba l'adolescent			
	Mai o gairebé mai	Algun cop	Habitualment	Sempre o gairebé sempre
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	10	11	19	60
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	7,3	15	27	51
Formació professional o cicles formatius	10	17	25	48
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	8,4	17	28	46
Estudis universitaris	6,9	16	32	46
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	4,7	17	24	54
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	8,5	17	25	50
Formació professional o cicles formatius	8,2	16	28	48
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	7,5	17	26	49
Estudis universitaris	7,6	15	32	46
Hores setmanals que treballa la mare				
No treballa	4,4	7,3	22	66
Menys de 20 h	2,9	9,7	29	58
De 20 a 34 h	6,7	15	29	50
De 35 a 45 h	10	20	29	41
Més de 45 h	11	24	25	40
Hores setmanals que treballa el pare				
No treballa	12	16	29	43
Menys de 20 h	12	12	29	47
De 20 a 34 h	4,8	7,9	25	62
De 35 a 45 h	8,0	15	29	48
Més de 45 h	7,4	18	27	50
Nivell d'ingressos de la llar				
Fins a 14.500 €	10	15	27	49
De 14.501 € a 21.500 €	8,8	14	25	52
De 21.501 € a 36.000 €	8,7	17	27	47
De 36.001 € a 50.500 €	5,7	16	34	44
Més de 50.501 €	8,2	16	30	46
Ingressos irregulars	7,5	16	23	54
Tipus de família				
Famílies monoparentals ^a	13	17	29	42
Famílies biparentals	7,1	16	27	50
Famílies reconstituïdes	10	21	25	44
Altres tipus de família	8,6	20	31	40
Lloc de naixement de l'adolescent				
Estat espanyol	8,2	16	27	49
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^b	7,8	20	25	48

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera només la relació amb el progenitor present a la llar.

b. Es considera països amb nivell baix i mitjà del PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

de les famílies, com el nivell d'ingressos, el nivell d'estudis del pare i de la mare, el tipus de família o el país d'origen, la qual cosa suggereix que, en principi, els dèficits dels temps no sembla que s'encavalquin i que reforcin desigualtats clàssiques entre segments socials.

Amb la implantació d'un nou model on tant la mare com el pare tenen una feina remunerada i la desaparició d'altres parents de les llars, la disminució dels temps que els fills i filles passen en companyia de persones adultes és un fet que es produeix a tot tipus de llars, amb independència de la seva extracció social, origen o composició. Els dèficits de temps compartit esdevenen un risc social amb entitat pròpia, que afecta negativament la satisfacció del pare i la mare en el seu rol de parentiu i la dels fills i filles, en les oportunitats de gaudir de les atencions dels seus pares i mares. A més, poden tenir repercussions importants en la vida dels adolescents, tant a curt com a llarg termini. Els temps dedicats per mares, pares –i altres adults– a atendre necessitats emocionals i afectives dels seus fills i filles, a inculcar valors i transmetre coneixements, a fer un seguiment dels seus estudis i activitats d'oci o a incentivar comportaments apropiats és una inversió en el seu benestar present i futur, com demostra una llarga tradició de recerca sociològica. Avui, aquests riscos ja no són només matèria de discussió acadèmica i han entrat amb força en el debat públic. Al llarg d'aquest treball, descobrirem que, malgrat les pressions materials i horàries a les quals estan sotmeses, les famílies despleguen tot un seguit d'estratègies per organitzar i coordinar el millor possible, donades les circumstàncies, els usos dels temps que fan les persones que les integren, amb l'objecte de minimitzar frustracions i riscos. Identificarem on es concentren les principals necessitats insatisfetes i quins són els principals reptes als quals s'enfronta la societat civil i l'Administració pública per donar resposta a les problemàtiques dels temps i evitar l'enquistament d'aquests riscos en col·lectius específics, en què, a causa d'altres vulnerabilitats –per exemple, la discriminació per raó de classe, sexe o origen– i de mancances de recursos, contribuirien a intensificar altres processos d'exclusió social.

3. Els temps de les mares i els temps dels pares

En les últimes dècades, a totes les societats europees s'està imposant la norma que estipula la integració en el mercat laboral de totes les persones adultes potencialment ocupables, ja siguin homes o dones. Darrere d'aquesta concepció hi ha motivacions instrumentals que intenten incrementar la competitivitat de les economies i reforçar els fonaments fiscals dels estats del benestar. Al llarg de la darrera dècada, tant l'OCDE com les institucions europees, han promogut discursos que defensen la necessitat d'incorporar plenament les dones al mercat de treball en una economia basada en el coneixement. Així, al Consell de Lisboa de 2000, els països membres de la Unió Europea van proclamar-hi el seu compromís d'arribar al 60 % de participació femenina en el mercat laboral l'any 2010 i l'any següent, el 2001, el Consell d'Estocolm va acordar l'objectiu d'arribar el 2005 a la fita del 57 %. Aquests discursos han obtingut l'aval d'acadèmics i acadèmiques prestigiosos, que han vist en la incorporació massiva de les dones al mercat laboral l'oportunitat de solucionar altres problemes, com, per exemple, el de la pobresa infantil (Lewis, 2006).

Ara bé, perquè aquests nous paràmetres de participació es puguin assolir en condicions d'equitat en l'àmbit de les relacions familiars, cal que s'avanci un model nou d'inserció laboral, que afavoreixi que totes les persones adultes –mares i pares, en el cas que ens ocupa– assumeixin la coresponsabilitat en la feina remunerada fora de la llar i en les tasques domèstiques i familiars a dins. Algunes mesures polítiques i laborals que s'estenen a Europa, Espanya i Catalunya, sota el nom genèric de “polítiques de conciliació”, parteixen d'aquesta orientació. Cal dir, però, que certes iniciatives poden mantenir, també, orientacions que no afavoreixen la coresponsabilitat dels homes en l'àmbit privat i domèstic i que, per tant, tenen

poca intenció redistributiva dels diferents temps de treball. D'altra banda, les inèrcies laborals i les resistències institucionals als canvis frenen el procés d'inserció plena de les dones al mercat de treball en igualtat de drets i també el procés d'inserció plena dels homes, en un àmbit de coresponsabilitat, a les tasques de cura i atenció als altres dins de la família.

El model familiar de referència en les societats occidentals al llarg de bona part del segle XX s'ha basat en una separació rígida de rols entre homes i dones –el conegut a Europa com a model de *male breadwinner* i que aquí podem anomenar model del “pare guanyador del pa”. A l'actualitat, s'està reemplaçant per un model nou, en què els dos membres de la parella tenen una feina remunerada, encara que, a la pràctica, les modalitats d'integració en el mercat laboral d'homes i dones –les seves ocupacions, els seus salaris, les seves jornades, les possibilitats de promoció i les seves expectatives per equilibrar la vida personal, familiar i laboral– es continuen diferenciant de forma significativa. Aquestes desigualtats deriven del fet que la feina remunerada de les dones s'ha inscrit en un règim d'organització del treball mercantil basat en pressupòsits i exigències del model de participació laboral dels homes típic del passat immediat. Un règim que assumeix que els homes treballadors disposen de la mare, l'esposa, la germana o la serventa per a la realització de la feina que genera la vida privada en família. Dit d'una altra manera, les dones, avui tant o més formades professionalment que els homes, estan sent penalitzades en el mercat laboral, perquè continuen assumint la cura dels altres en situació de “doble presència”, mentre que els homes treballadors poden oferir la seva força de treball amb una plena disponibilitat temporal cap al mercat laboral.

Darrere de l'increment continuat de l'activitat laboral femenina, òbviament hi ha els desitjos i la lluita de les dones per a l'emancipació i la igualtat, però també altres factors, com la democratització del sistema educatiu i la impossibilitat de moltes famílies de subsistir o mantenir determinats estàndards de benestar i consum sense una segona font d'ingressos. En tot cas, dins de moltes famílies, la feina remunerada i la carrera professional de les dones encara té un caràcter subsidiari, que se supedita a necessitats de conciliació que no s'acostumen a plantejar en el cas dels homes.⁶

Amb la incorporació creixent de les dones a l'activitat remunerada, els paràmetres d'organització de les tasques domèstiques i l'atenció i la cura dels fills i filles vigents en el model de *pare guanyador del pa* topen, d'una banda, amb les realitats del món laboral, que estipulen horaris i ritmes de treball sovint incompatibles amb les inversions de temps que reclamen les responsabilitats familiars i, de l'altra, amb els desitjos de moltes dones que aspiren a consolidar i impulsar les seves carreres professionals. Les vies de conciliació actuals impliquen habitualment alguna mena de cost o sacrifici, que continua sent assumit de forma desigual per homes i dones. Les dades del Panel de Famílies i Infància permeten constatar que avui dia, dins la gran majoria de les llars amb fills i filles, les mares són la pedra angular que permet resoldre les antítesis temporals entre món laboral i família. I, per norma general, amb un suport bastant limitat de les seves parelles.

6. També cal dir, però, que en el procés de canvi en què ens trobem comencem a tenir indicis que s'estan construint perfils de paternitat nous entre homes joves, que expressen el desig i la voluntat de tendir a un equilibri més gran entre la seva vida professional i la seva vida familiar, especialment pel que fa a la cura dels fills i filles.

Dones i homes davant les tasques de la llar

Des de fa anys, la recerca sociològica feminista ha evidenciat de manera crítica que la principal estratègia de “conciliació” de vida laboral i familiar, quan les mares fan una feina remunerada, passa habitualment per l’acumulació de càrregues. És el que es coneix com a “doble presència” en l’esfera pública i privada, que expressa la situació de dones que, tot i que tenen una activitat remunerada, també assumeixen la responsabilitat principal –i sovint única– en la supervisió, la gestió i l’execució de les tasques domèstiques. L’acumulació de càrregues és el resultat, d’una banda, de pressions socials sobre les dones lligades a discursos, molt generalitzats socialment, que conceben els problemes de conciliació de vida laboral i familiar com si fossin només “cosa de dones”, és a dir, com si els homes no tinguessin una vida familiar que hagués de ser “conciliada” amb la seva activitat laboral. Evidentment, rere aquestes concepcions hi ha prejudicis alimentats per visions tradicionals i patriarcals sobre la condició “natural” de dones i homes, però també, en molts casos, discursos amb pàtina aparentment científica, elaborats des de la psicologia i la pedagogia, que insisteixen en la necessitat d’intensificar els lligams entre les mares i els seus fills i filles. La convergència d’aquestes pressions socials i les pressions econòmiques de moltes famílies que necessiten dues fonts d’ingressos per mantenir certs estàndards de vida produeixen en moltes dones inseguretats i ansietats entorn de les seves decisions i els seus motius. Si treballen com a assalariades corren el risc de ser identificades com a mares que no s’ocupen prou dels seus fills i filles; però si decideixen quedar-se a casa pot ser que ho passin pitjor, perquè, malgrat totes les pressions que les conviden a acceptar aquest rol, el treball de mestressa de la llar està cada cop més desvalorat socialment.

Ara bé, cal dir també que sovint les mateixes dones es resisteixen a cedir espais de responsabilitat domèstica i familiar als homes, als quals no consideren prou capacitats per fer-se’n càrrec.⁷ Quan busquen la col·laboració de les seves parelles ho fan en el benentès que aquesta participació es limitarà a serveis de suport i assistència, mentre que elles mantindran el rol principal en la planificació, la gestió, la programació horària i la delegació d’activitats domèstiques (Torns, 2002; Allen i Hawkins, 1999). D’altra banda, també hi ha dones que assumeixen la totalitat o la major part de les responsabilitats domèstiques per tal d’evitar que les pressions psicològiques i els retrets que han de fer a la seva parella per aconseguir-ne la implicació puguin acabar tibant la seva relació.

Les dades del Panel ens permeten obtenir una fotografia, forçosament limitada, d’aquesta realitat complexa. El nivell de participació de la dona en el mercat laboral té una incidència significativa en la seva dedicació a tasques domèstiques, malgrat que continuïn sent elles les que hi dediquen moltes més hores. Com es pot veure al gràfic 3.1, les dones que tenen una feina remunerada tendeixen a dedicar, de mitjana, menys hores a les tasques domèstiques que aquelles que no ho fan, i aquesta disminució és més alta com més hores treballen. Les mares que no treballen fora de la llar dediquen més de 30 hores setmanals a les tasques domèstiques. Les que tenen una ocupació remunerada de 35 hores o més dedi-

7. Aquesta actitud pot interpretar-se com una reacció a la manca de reconeixement i valor que s’ha fet del treball familiar i domèstic. Una manera de donar valor al que es fa, i que ningú reconeix, és negant la capacitat dels altres.

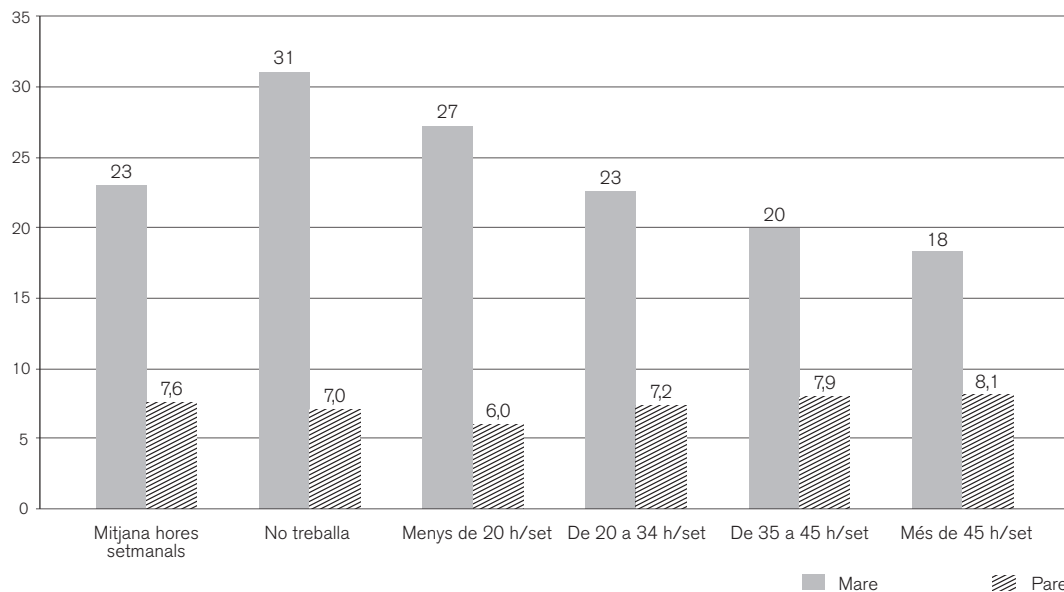

quen una mica menys de 20 hores a aquest tipus de quefers. Més significatiu, en relació amb la distribució dels temps de treball remunerat i el no remunerat entre els pares i les mares, és el fet que les parelles de les dones treballadores incrementin molt poc la seva contribució a les activitats domèstiques quan augmenten de manera important les hores que elles dediquen a una feina remunerada. És interessant fer notar que la situació més desfavorable per a una redistribució dels temps més gran s'esdevé quan les mares fan jornades laborals de menys de 20 hores setmanals. En aquest sentit, sembla que la jornada a temps parcial de la mare, presentada en molts discursos com una solució als problemes de la conciliació, no afavoreix que el pare amb fills i filles adolescents modifiqui el seu rol tradicional dins de la llar.⁸

El nombre d'hores que els pares dediquen a les tasques de la llar també varia relativament poc en funció d'altres atributs sociodemogràfics de les mares. Així, alguns autors i autores han suggerit que les dones que estan en possessió de certs "recursos" –credencials educatives, una ocupació amb prestigi o ben pagada, etc.– aconseguixen una distribució més equitativa de la feina familiar i domèstica. La premissa d'aquesta tesi es basa en la idea que hi ha certes tasques domèstiques que els membres de la parella intenten evitar, si poden. Quan un dels membres disposa de més recursos "externs" que l'altre, els utilitzarà per alliberar-se de les obligacions domèstiques (Brines, 1995).

Les dades del Panel avalen només parcialment aquesta tesi. D'una banda, és cert que les dones amb més formació dediquen menys hores a les tasques domèstiques. De l'altra, i

Gràfic 3.1. Mitjana d'hores setmanals que mares i pares dediquen a les tasques domèstiques segons la jornada laboral de la mare.

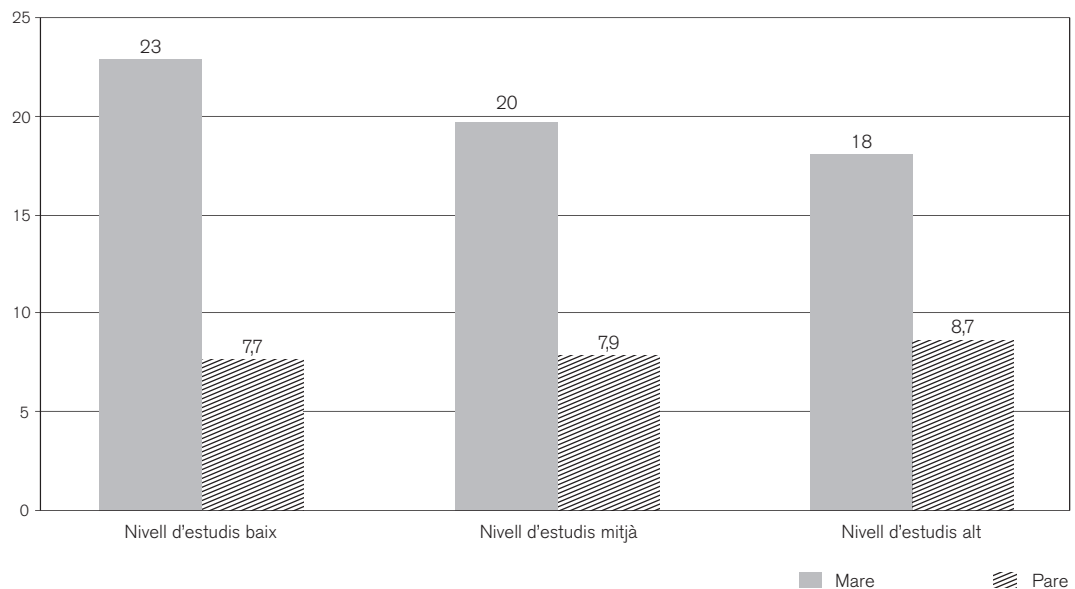

8. Aquest punt ja va ser apuntat fa uns anys per Brullet (1996) en un estudi sobre el repartiment dels treballs entre parelles joves amb fills petits.

com es pot veure al gràfic 3.2, el nivell educatiu de les mares d'adolescents –i, per tant, el seu “valor de mercat”– té un efecte poc significatiu sobre la dedicació de les seves parelles. Les parelles de mares amb estudis universitaris dediquen escassament una hora més a les tasques domèstiques que les parelles de mares que no tenen estudis o que tenen només estudis primaris. L'aparent augment del “poder negociador” de la dona no es tradueix en un increment significatiu dels nivells de coresponsabilització dels homes. Atesa l'escassa rellevància explicativa dels atributs sociodemogràfics de les dones per explicar les tasques domèstiques de les seves parelles, els resultats conviden a centrar-se en algunes característiques concretes.

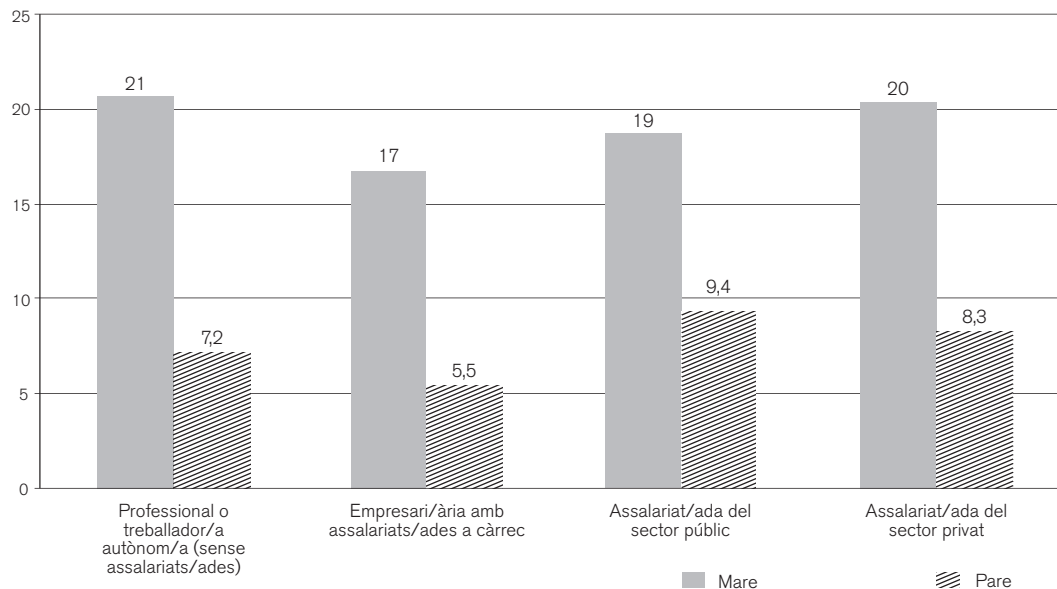
El factor més important per explicar el nombre mitjà d'hores que els pares dediquen a les tasques domèstiques és la seva situació professional. Els pares que dirigeixen una empresa amb persones assalariades són els que menys hores dediquen a aquestes activitats: només el 5,5 %. El fet que les seves parelles també presentin un nombre d'hores de dedicació relativament baix és indicatiu que moltes d'aquestes famílies “externalitzen” bona part d'aquestes activitats, a través de la contractació de serveis de suport domèstic, dinars fora de casa, etc. El quocient (o *ràtio*) entre hores que dedica la seva parella i hores que dedica ell a les tasques de la llar és de 3,1. És interessant comprovar que els homes que més temps dediquen a les tasques domèstiques són els assalariats del sector públic; és a dir, treballadors que habitualment gaudeixen de bones condicions laborals per fer-ho, gràcies als esforços de l'Ad-

Gràfic 3.2. Mitjana d'hores setmanals que mares i pares que treballen dediquen a les tasques domèstiques segons el nivell d'estudis de la mare.

ministració pública per afavorir la conciliació entre vida familiar i laboral. Quan l'home treballa al sector públic, el quocient entre hores que la seva parella i ell dediquen a les tasques de la llar es redueix a 2,1. Aquesta dada ens parla ben clarament del fet que amb mesures adequades és possible incentivar certa coresponsabilització dels homes.⁹

Gràfic 3.3. Mitjana d'hores setmanals que mares i pares dediquen a les tasques domèstiques segons la seva situació professional (en percentatges).

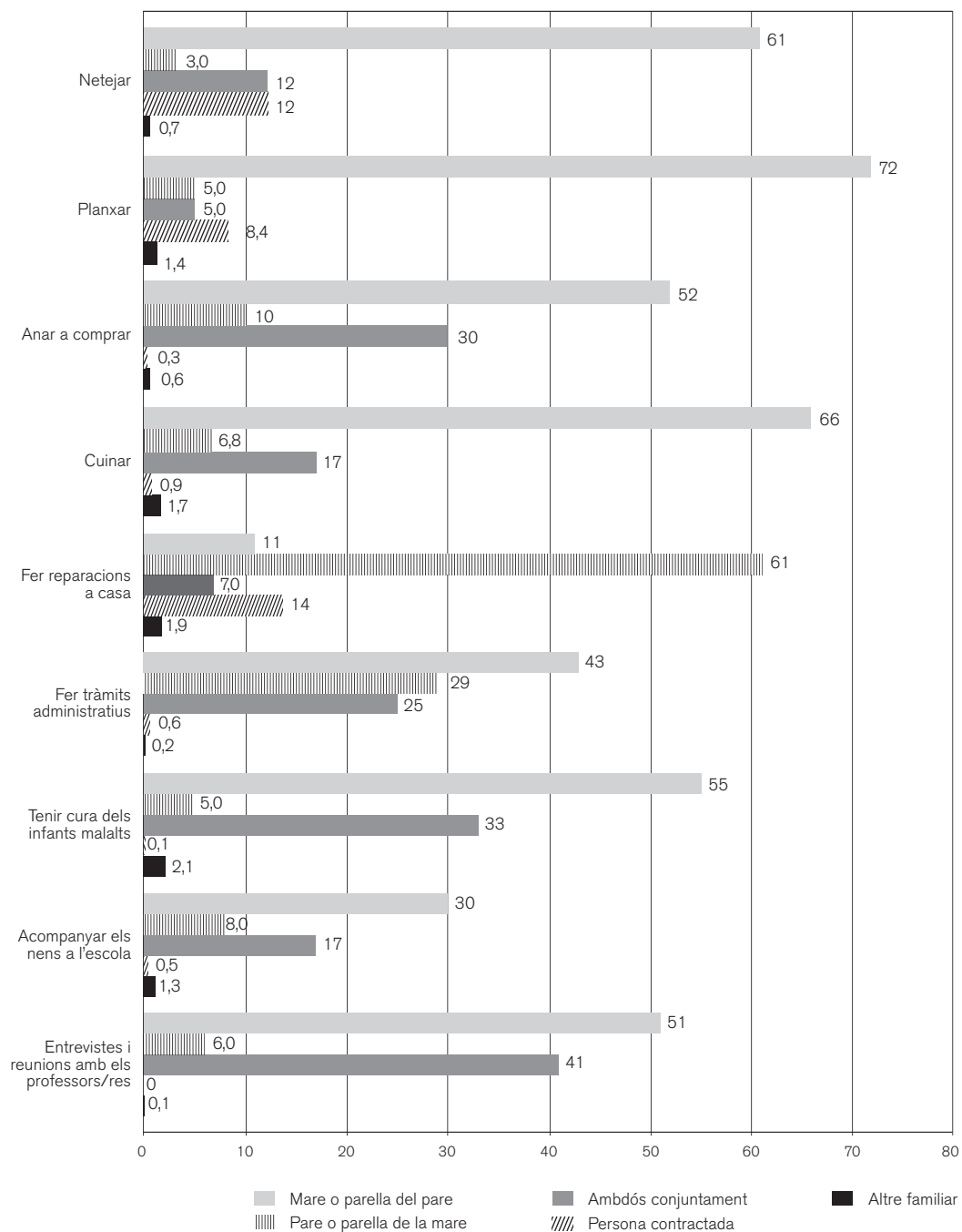

Com es pot observar al gràfic 3.4, la dedicació més alta dels pares d'adolescents a les activitats domèstiques se'n concentra en un parell. A la majoria de les llars, els homes són els encarregats principals de fer-hi petites reparacions i solen participar activament en la realització de tràmits administratius –tot i que al 43 % de les llars la mare n'és la principal responsable. Hi ha una sèrie d'activitats en les quals s'està implicant un percentatge significatiu d'homes, normalment com a coresponsables, com ara anar a comprar, tenir cura dels infants en cas de malaltia i entrevistar-se o reunir-se amb professors i professores. Per últim, un grapat d'activitats, com netejar, planxar i cuinar, continuen sent habitualment responsabilitat principal de les dones i només una minoria d'homes hi intervenen.

Cal fer notar que la contribució més gran a les tasques domèstiques que el pare duu a terme sol centrar-se en tasques que no comporten una dedicació quotidiana. Tret del cas d'alguns grups socials –especialment amb nivells alts d'estudis i ingressos–, són encara minoria els homes que assumeixen com a pròpies o compartides tasques com ara netejar, planxar, anar

9. Tot i que, com és evident, hi persisteixen desigualtats importants que només es podran desterrar si s'adopten mesures que a més afavoreixin la coresponsabilització a través d'una socialització en valors d'equitat de gènere.

Gràfic 3.4. Qui s'ocupa principalment de les tasques de la llar (tant per cent de llars).

Taula 3.1. Activitats de què s'ocupa principalment el pare^a a la llar (en percentatges).

	Netejar	Planxar	Comprar	Cuinar	Fer reparacions	Tràmits administratius	Cura dels nens/es	Acompanyar els nens/es a l'escola	Anar a entrevistes o reunions amb el professor/a
Nivell d'estudis de la mare									
Sense graduat escolar	...	...	32	14	68	46	29	17	35
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	13	6,5	36	18	68	55	34	20	39
Formació professional o cicles formatius	15	9,1	37	22	71	48	34	23	45
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	16	9,0	42	29	70	52	38	29	47
Estudis universitaris	16	12	47	30	65	60	44	31	59
Nivell d'estudis del pare									
Sense graduat escolar	...	...	32	20	70	46	37	10	35
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	13	5,9	36	20	71	45	32	20	33
Formació professional o cicles formatius	19	8,8	43	26	78	55	39	26	50
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	17	13	42	26	69	61	41	30	54
Estudis universitaris	16	13	49	32	66	67	45	33	67
Situació laboral de pare i mare^b									
No treballa cap dels dos	...	...	43	...	65	59	47	...	...
Només treballa el pare	10	6,0	31	11	75	59	28	20	44
Només treballa la mare	...	...	42	26	57	56	51	37	51
Treballen ambdós	18	11	50	30	79	62	45	31	57
Hores setmanals que treballa la mare									
No treballa	11	7,1	30	15	67	55	29	19	41
Menys de 20 h	...	...	29	...	72	49	23	19	33
De 20 a 34 h	11	7,0	43	25	75	58	40	26	50
De 35 a 45 h	18	11	45	29	68	53	41	29	49
Més de 45 h	17	12	36	29	58	52	40	22	45
Hores setmanals que treballa el pare									
No treballa	6,4	...	12	10	15	13	14	7,7	13
Menys de 20 h	...	...	...	...	...	...	...	...	...
De 20 a 34 h	35	24	64	56	68	68	68	35	73
De 35 a 45 h	20	12	53	30	80	63	46	31	55
Més de 45 h	10	8	34	20	76	58	35	25	48
Nivell d'ingressos de la llar									
Fins a 14.500 €	...	...	21	11	44	32	18	11	19
De 14.501 € a 21.500 €	11	...	33	17	58	38	29	12	27
De 21.501 € a 36.000 €	17	8,6	43	26	74	54	40	24	47
De 36.001 € a 50.500 €	18	12	47	30	73	61	46	34	62
Més de 50.501 €	15	14	49	32	73	69	43	39	68
Nombre de fills/es									
1 fill/a	18	10	44	27	62	50	38	22	47
2 fills/es	16	10	42	25	70	58	40	26	50
3 o més fills/es	10	7	33	22	70	49	34	25	42
Lloc de naixement de l'adolescent									
Estat espanyol	15	9,4	41	25	69	54	38	26	47
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^c	11	...	34	19	63	51	35	18	41
Total	15	9,3	40	24	68	54	37	25	47

Font: Panel de Famílies i Infància.

... Menys de 20 observacions.

a. Inclou les activitats que realitza exclusivament el pare i les que realitza conjuntament amb la mare o parella.

b. Dades de famílies biparentals.

c. Es considera països amb nivell baix i mitjà del PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

a comprar o cuinar.¹⁰ Aquesta aparent reticència dels pares a coresponsabilitzar-se de les tasques domèstiques que exigeixen una dedicació més regular evidencia la dificultat de desterrar inèrcies culturals lligades al model patriarcal, que, en una societat democràtica com la nostra, en què majoritàriament els dos membres de la parella tenen una feina remunerada, té cada vegada menys sentit, si més no des d'una perspectiva que aposta per l'equitat entre homes i dones.

En algunes llars, certes tasques domèstiques s'externalitzen. El 12 % de les llars –el 15 % de les llars en què la mare té una feina remunerada– té una persona contractada que assumeix la responsabilitat principal de la neteja de la casa. En el 8,4 % de les llars, el servei domèstic s'ocupa de planxar la roba. Però per a la majoria de les mares que treballen, les tasques domèstiques esdevenen una càrrega que es veuen obligades a portar com poden. Cal destacar que un percentatge insignificant de les llars posen en mans de personal contractat els aspectes que tenen a veure directament amb la cura i l'atenció dels fills i filles. Els resultats del Panel també revelen que en un percentatge molt petit de llars –menys del 2 %– es confia a altres parents la realització de la neteja, la cuina o la planxa.

Pot ser que les dades no permetin visualitzar bé el suport que, segons un estat d'opinió bastant estès, estarien proporcionant a les mares treballadores les anomenades “àvies-mama”.¹¹ Això és degut, en part, al fet que certes característiques de l'assistència que proporcionen les àvies no han pogut ser capturades en la primera onada del Panel, com és el fet que aquesta ajuda sigui més habitual entre les famílies amb fills i filles de curta edat o que tingui un caràcter puntual i intermitent –les mares compten amb aquest ajut, principalment, en situacions d'emergència, quan el nen o la nena està malalt o quan no va a l'escola durant les vacances. Tot i reconèixer aquesta limitació, és necessari recalcar que les dades són clares. Avui dia, la principal via de “conciliació” que empren les famílies amb fills o filles dependents i amb dos ingressos per assumir feina remunerada i atenció i criança dels fills i filles passa per l'acumulació i la sobreposició de càrregues de treball per part de les mares, sense que les tasques domèstiques i familiars del pare, el suport de personal contractat o l'assistència que puguin rebre per part de familiars comporti, en general, un alleujament significatiu d'aquesta “doble presència”.

Dones i homes en l'atenció i el seguiment dels fills i filles

El temps que mares i pares passen amb els seus fills i filles és una modalitat d'inversió social de primer ordre, que, malgrat que no quedi reflectida en els indicadors de productivitat tradicionals o no aparegui en els llibres de comptabilitat nacional, té unes implicacions socioeconòmiques evidents. La quantitat i especialment la qualitat d'aquest temps és un dels determinants principals del benestar i del desenvolupament d'infants i adolescents i, per tant, de les seves oportunitats laborals i la capacitat productiva futura. Així doncs, no hauria de

10. El 51 % dels pares no realitza cap d'aquestes tasques, ja sigui com a responsable únic o com a coresponsable. El 21 % fa una d'aquestes tasques; el 16 %, dues; el 6 %, tres. Només el 4 % dels pares d'adolescents hi intervé en totes quatre.

11. Des d'aquest punt de vista, aquestes àvies serien l'autèntic puntal de la conciliació i permetria que les dones fessin compatibles família i feina remunerada. Una bona il·lustració d'aquest punt de vista és la recerca de la professora Constanza Tobío (2002).

sorprendre que durant cert temps la incorporació progressiva de les dones al mercat laboral i l'increment del temps que passen fora de la llar fossin un factor d'inquietud per a moltes persones expertes i que motivés tota classe de crits d'alarma.

L'evidència acumulada en els darrers anys no avala les tesis més pessimistes. El temps que els infants passen amb els seus progenitors –almenys en el si de famílies biparentals– en els països dels quals disposem dades, lluny d'haver disminuït, sembla que s'ha incrementat lleugerament des de començaments dels anys seixanta (Gauthier, Smeeding i Furstenberg, 2004). Les causes d'aquest increment, aparentment contraintuïtiu, tenen a veure amb canvis sociodemogràfics, que haurien contrarestat l'efecte provocat per l'entrada massiva de les dones en el mercat laboral: la disminució del nombre de fills i filles que les famílies decideixen tenir, l'augment de l'edat d'entrada a la maternitat/paternitat i la millora del nivell educatiu de mares i pares. Com ha posat de manifest la teoria de l'economia de les famílies (Becker i Lewis, 1973; Becker, 1991; Willis, 1987), amb la disminució de la fecunditat han augmentat les inversions que els progenitors estan disposats a fer en la “qualitat” de cadascun dels fills/es que tenen, la qual cosa inclou tant inversions en forma de recursos financers –com ara millors escoles, activitats extraescolars, etc.– com de temps de dedicació. D'altra banda, els pares i mares amb un nivell formatiu més alt i d'edat més avançada tendeixen a dedicar més temps als seus fills/es. Conseqüentment, amb l'increment general del nivell educatiu de la població i l'ajornament de la paternitat/maternitat s'ha produït un increment de temps mitjà que els pares i mares dediquen als seus fills i filles. Les dades empíriques del Panel de Famílies i Infància ens permeten contrastar algunes d'aquestes evidències i intuïcions teòriques per al cas català.

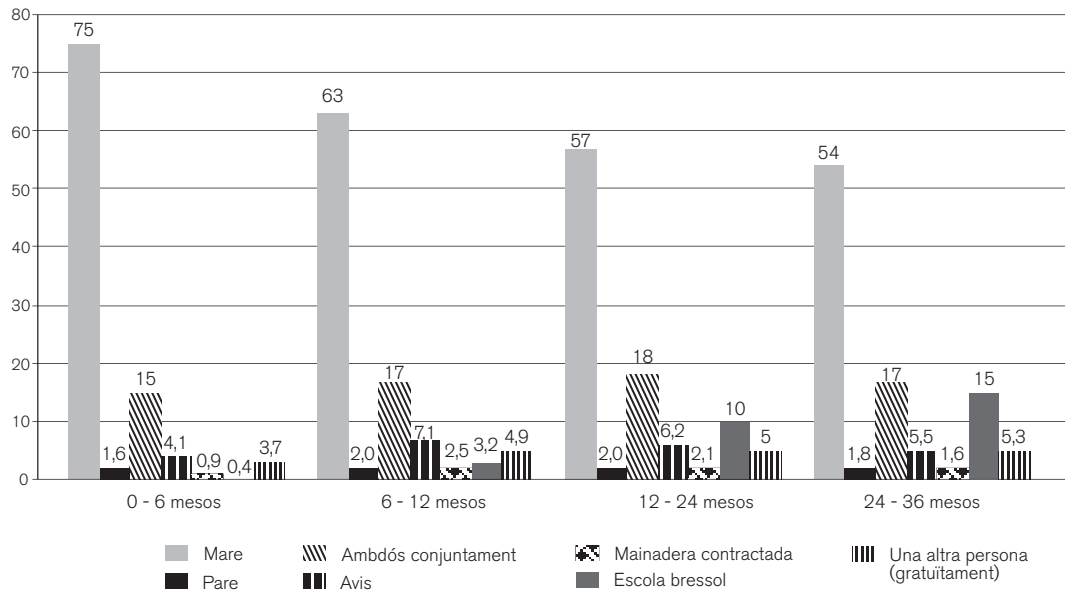
a) L'atenció i la cura de la petita infància

Existeix un consens acadèmic a assenyalar que el manteniment del temps dedicat als fills i filles ha estat possible gràcies als esforços i els sacrificis que fan les seves mares, amb el manteniment en el dia a dia d'una intensa “doble presència”. Les dades disponibles a l'Estat espanyol, obtingudes a partir de l'*Encuesta sobre Usos del Tiempo* de l'Institut Nacional de Estadística, indiquen que les dones dediquen aproximadament tres cops més temps a la cura dels seus fills i filles que els homes (CSIC 2005). Aquesta dada s'adiu amb les diferències de temps que mares i pares dediquen setmanalment a tasques domèstiques, registrades pel Panel de Famílies i Infància el 2006, i que hem presentat al gràfic 3.1. Ara bé, aquestes diferències varien considerablement en funció d'algunes característiques sociodemogràfiques de les famílies i de l'etapa del cicle familiar en què es troben. En aquest sentit, la presència de fills i filles de curta edat a la llar implica, per norma general, una intensificació de les necessitats d'atenció i cura. Les responsables principals de proporcionar les atencions que reclamen aquests fills i filles són les dones.

El Panel recull informació retrospectiva sobre la cura i l'atenció prestades als fills i filles uns deu anys enrere. El gràfic 3.5 mostra qui es va fer càrrec principalment dels i les

adolescents, objecte d'estudi del Panel de Famílies i Infància, quan tenien entre zero i tres anys. Les dades són eloqüents. Malgrat els canvis en la presència d'homes i de dones en el mercat laboral, el paper central de la mare en els tres primers anys de vida dels infants continua sent molt majoritari. Tot i això, com ja hem fet notar en relació amb les feines de la llar, és important tenir en compte que una minoria significativa de mares i pares tendeixen a adoptar pràctiques de coresponsabilitat. En el cas de la criança i atenció dels fills/es més petits, entre el 15 i el 20 % de parelles ja van compartir la cura dels seus fills i filles, ara adolescents, quan eren molt petits. Aquests comportaments ens indiquen que, malgrat la persistència de fortes desigualtats, hi ha sectors socials ben predisposats al canvi i amb condicions de vida favorables per construir un tipus nou de paternitat i maternitat, més compartit i democràtic, tal com apunten també altres estudis empírics fets a Catalunya (Brullet, 1998) i l'Estat espanyol (Meil, 2006; Alberdi i Escario, 2007).

Gràfic 3.5. Qui es va fer càrrec principalment del noi o noia quan tenia de 0 a 3 anys (en percentatges).

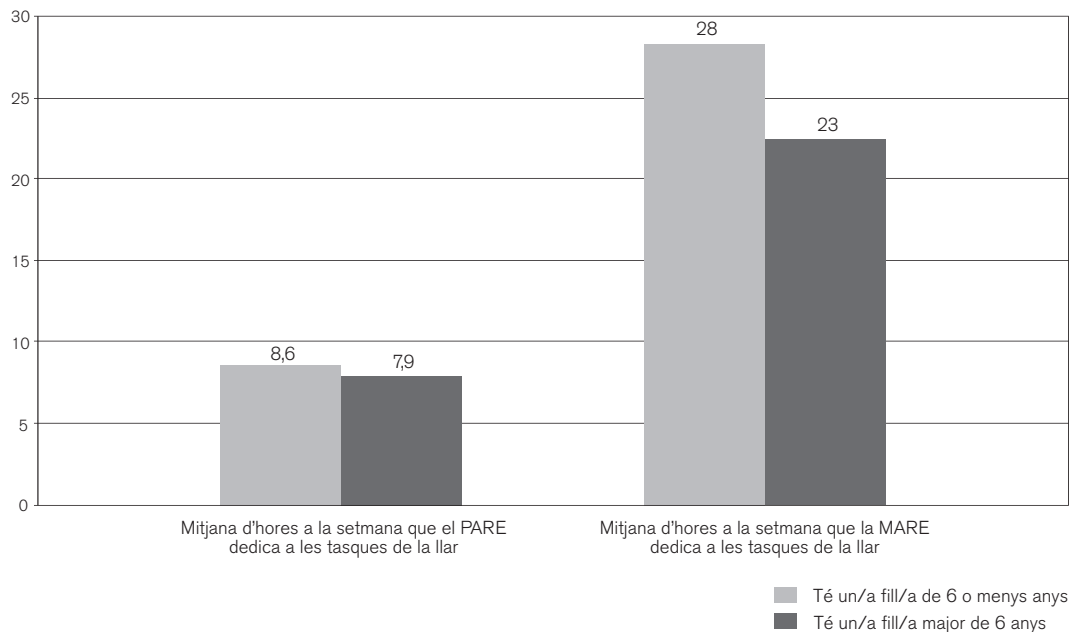

El gràfic 3.6 ens proporciona informació actual sobre la dedicació de mares i pares a activitats domèstiques i familiars en funció de la presència o absència a la llar de fills i filles de sis anys o menys. Les dades posen en evidència un cop més que són les mares, en una gran majoria, les que assumeixen com a pròpia la responsabilitat de la conciliació entre feina remunerada i cura dels fills i filles. Mentre que el temps que els pares dediquen setmanalment

a activitats domèstiques i familiars quan tenen fills i filles petits és de 0,7 hores –és a dir, 42 minuts– més que el dels pares que tenen fills i filles més grans, el temps addicional que de mitjana inverteixen les mares supera les cinc hores. La presència d'un fill o filla de menys de set anys augmenta significativament la diferència de temps que homes i dones dediquen a les activitats domèstiques i familiars.

Gràfic 3.6. Mitjana d'hores setmanals que mares i pares dediquen a activitats domèstiques i familiars segons si tenen fills majors o menors de 6 anys (en percentatges).

Tenir fills i filles petites té implicacions laborals i econòmiques importants per a les mares. No així per als pares. La taula 3.2, a les dues primeres columnes, descriu la situació laboral i professional de mares amb fills o filles de sis anys o menys en comparació a la de mares amb fills i les filles més grans. A les dues taules següents es descriu la situació professional de pares amb característiques similars. Com es pot observar, gairebé dues de cada tres dones amb fills o filles petites treballen –moltes s’han reincorporat a la feina després d’uns anys d’inactivitat professional–, però les taxes d’inactivitat són deu punts superiors entre les mares amb fills o filles més grans de sis anys. Quan es pregunta a les mares pel motiu de la seva inactivitat professional, el 61 % contesta que “no té temps per treballar i atendre responsabilitats domèstiques”. Les condicions laborals de les mares treballadores amb fills i/o filles petits són també significativament pitjors. Un percentatge més alt treballa amb

Taula 3.2. Diferència entre la situació professional de mares i pares amb fills o filles majors o menors de 6 anys (en percentatges).

	Mare		Pare	
	Amb fills/es majors de 6 anys	Amb fills/es de 6 anys o menors	Amb fills/es majors de 6 anys	Amb fills/es de 6 anys o menors
Situació laboral				
Treballa	81	72	96	94
Aturat/ada	4,2	3,6	1,3	2,9
Inactiu/iva	15	25	2,8	2,0
Motiu d'inactivitat				
No té temps per treballar i atendre responsabilitats familiars	40	61	...	...
Veu massa difícil trobar una feina adequada	26	9,1	...	...
Està incapacitada o malalta	14	9,1	...	...
Altres	20	21	...	...
Contracte laboral				
Funcionari/ària	14	7,3	9,4	5,5
Indefinit	52	48	55	49
Temporal	9,2	15	4,8	11
Per compte propi	17	21	29	34
Sense contracte	4,5	7,3	0,7	0,4
Altres	3,1	2,6	1,1	0,4
Ingressos mensuals				
Menys de 1.200 €	54	60	20	29
De 1.201 € a 1.800 €	23	21	33	30
De 1.801 € a 3.000 €	15	16	28	24
De 3.001 € a 4.200 €	1,6	0,5	6,2	4,9
Més de 4.200 €	0,4	0,0	3,1	3,1
Ingressos irregulars	6,2	2,7	11	8,8
Tipus de jornada laboral				
Partida	42	34	58	62
Contínua al matí	25	30	14	7,2
Contínua a la tarda	3,6	3,1	2,0	1,7
Contínua a la nit	1,1	2,1	1,7	2,6
Mitjana de matí	6,2	9,3	0,6	1,3
Mitjana de tarda	2,0	2,6	1,4	0,9
Torns	5,3	0,5	4,3	6,0
Irregular o variable segons el dia	13	15	17	17
Altres tipus	1,8	3,6	1,6	1,7
Hores treballades a la setmana				
Menys de 20 h	4,5	6,8	0,8	0,4
De 20 a 34 h	23	28	2,7	2,2
De 35 a 45 h	61	51	56	53
Més de 45 h	12	14	40	43
Hora d'arribada a casa després de treballar				
Abans de les 9.00 h	1,4	2,0	2,2	3,0
Entre les 9.00 i les 14.30 h	12	18	3,6	4,8
Entre les 14.31 i les 18.00 h	41	40	23	10
Entre les 18.01 i les 21.00 h	38	33	61	69
Més tard de les 21.00 h	8,1	6,5	9,8	13

... Menys de 20 observacions.

Font: Panel de Famílies i Infància.

contractes temporals o sense contracte. Els seus salaris, per norma general, són més baixos. També és molt significatiu el fet que entre les mares amb fills i/o filles petits el percentatge d'aquelles que guanyen més de 3.000 euros mensuals sigui pràcticament nul –el 2 % de les mares que tenen fills i/o filles més grans i prop del 9 % dels pares. Aquestes xifres ens parlen ben clar de les dificultats de les dones amb fills i filles per assolir posicions professionals més valorades socialment i econòmica. És el conegut efecte del “sostre de vidre” –*glass ceiling*–, que barra el pas de les dones més preparades professionalment a les posicions més altes de l'estructura ocupacional.

Un segon aspecte que cal destacar de la taula 3.2 és que, a diferència del que s'esdevé amb les dones, la situació professional dels homes no està relacionada amb l'edat dels seus fills i filles. La situació laboral, contractual i salarial dels pares amb fills i/o filles petits és pràcticament idèntica a la dels pares amb fills i/o filles més grans. El mateix es pot dir de les característiques de les seves jornades i dels seus horaris d'arribada a casa.

Un últim aspecte important són les diferències que es poden observar en el tipus de jornada laboral i l'horari d'arribada a casa de les mares. El percentatge de mares de fills i/o filles amb menys de set anys que treballen menys de 35 hores és del 35 % –vuit punts percentuals més que les mares amb fills i/o filles més grans. Prop del 40 % de les mares amb fills i/o filles petits treballen en jornada contínua de matí –ja sigui completa o mitja jornada. Ara bé, les diferències entre les jornades de les mares són petites, en general, a causa de rigideses institucionals del mercat laboral. A diferència del que s'esdevé a altres països, les oportunitats de trobar feina a temps parcial són encara bastant limitades i, per norma general, amb condicions laborals poc atractives. Això provoca que les dones que volen accedir a una feina remunerada en condicions laborals legals i dignes només ho puguin fer si accepten feines a temps complet. D'altra banda, bona part de les pràctiques horàries a les empreses –amb pauses llargues al migdia i horaris d'entrada i sortida dessincronitzats amb els horaris escolars– continuen impeding sovint que mares amb fills i filles petits puguin ajustar els seus horaris a les necessitats de la vida familiar. Davant d'aquestes rigideses, afegides a la poca col·laboració de les seves parelles i a la manca de polítiques de suport a la conciliació –que assegurin escoles bressol, serveis d'atenció a domicili o comunitaris–, moltes dones es veuen forçades a triar entre continuar treballant en condicions hostils a la vida familiar o plegar per tenir cura dels seus fills i filles i de la llar i dedicar l'atenció i l'organització integral de la vida familiar domèstica.

b) Activitats compartides i seguiment dels fills i filles adolescents

L'adolescència és un període crucial en la vida de les persones. Durant aquesta etapa del cicle vital, les experiències viscudes i les decisions preses poden afectar de forma transcendental la resta del curs biogràfic. Per exemple, el fracàs escolar, un embaràs prematur, l'abús de substàncies psicoactives o altres comportaments de risc poden tenir implicacions indesitjades que s'arrossegueu durant molt de temps. Com ha posat de manifest una llarga tradició de

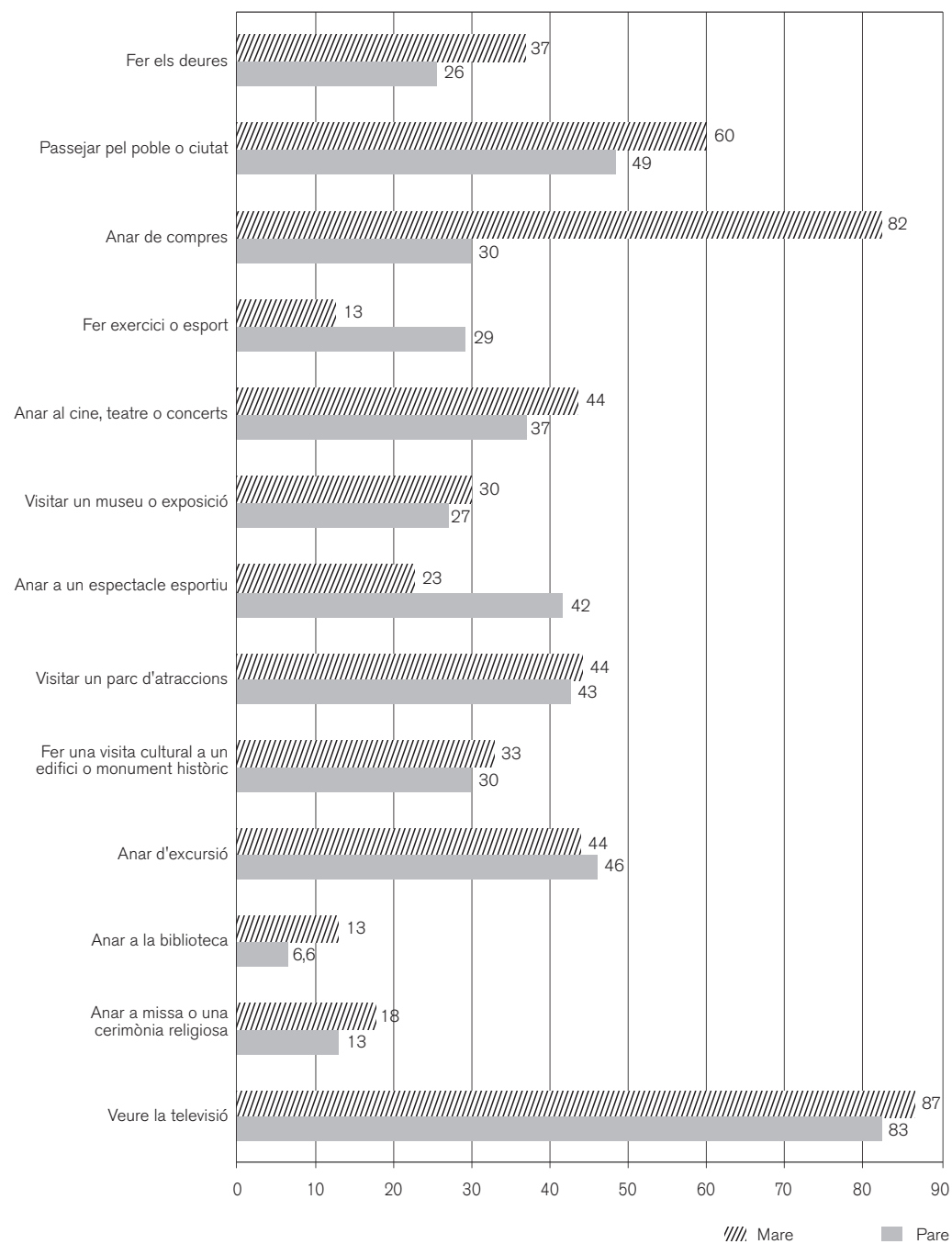
recerca empírica, un dels millors antidòts contra els problemes que afloren a l'adolescència és el temps “de qualitat” que mares i pares dediquen als seus fills i filles, la qual cosa implica la realització d'activitats amb ells i elles, la supervisió del que fan i la incentivació de certs comportaments, com l'estudi. És important, per tant, conèixer en quines activitats els pares i mares comparteixen temps amb els seus fills i filles i quines qüestions de la seva vida són matèria de diàleg intergeneracional i de vigilància per part dels progenitors.

L'entramat familiar troba en les activitats compartides entre mares/pares i filles/fills un dels nexes d'unió i una forma de reforçar la correspondència entre els valors que els progenitors volen transmetre als seus fills i filles i aquells que els i les adolescents acaben fent seus i conformen la seva identitat. En el gràfic 3.7, obtinguts a partir de les respostes dels i les adolescents al qüestionari del Panel, es mostren algunes de les activitats més habituals que pares/mares i fills/filles duen a terme conjuntament. En destaca, per damunt de qualsevol altra, veure la televisió, la qual cosa dóna una idea de la seva importància en l'articulació de relacions dins de la llar. El 86 % dels i les adolescents han vist la televisió amb la seva mare durant l'últim mes i el 83 % ho han fet amb el seu pare. Altres activitats més puntuals que els adolescents fan tant amb el pare com amb la mare són anar al parc d'atraccions, anar d'excursió i visitar monuments. Pel que fa a la resta, hi ha un predomini d'activitats quotidianes que es fan amb la mare. Aquestes evidències apareixen confirmades a les taules 3.3 i 3.4. Anar a comprar, passejar pel poble o la ciutat, ajudar a fer els deures o fer activitats de tipus cultural, com anar al cinema, al teatre o a concerts, anar a museus o exposicions, a la biblioteca, etc. són activitats en les quals la mare és l'acompanyant més habitual. El pare adquireix protagonisme en les activitats relacionades amb l'esport. El 38 % dels nois entrevistats i el 23 % de les noies fan exercici físic o esport amb el seu pare, davant del 10 % i del 14 %, respectivament, que en fan amb la mare. El pare és també qui més sovint acompanya els seus fills i filles a espectacles esportius. D'altra banda, les diferències de gènere detectades en el tipus d'activitats que fan mares/pares i filles/fills evidencien que es mantenen amb una certa intensitat models referencials de socialització específics per a nois i noies (Subirats i Brullet, 1988). En aquest sentit, mentre que les activitats compartides amb les mares estan distribuïdes de forma bastant equitativa entre fills i filles, la dedicació dels pares està molt més focalitzada en els fills.

El tipus d'activitats compartides entre mares/pares i filles/fills també mostra variacions significatives en funció dels perfils sociodemogràfics que presenta cada família. Les diferències principals observades estan determinades, fonamentalment, pel nivell educatiu dels progenitors i pel nombre de fills i filles presents a la llar. La formació dels pares i les mares té una especial incidència en la realització d'activitats de tipus educatiu i cultural. En les famílies en què almenys un dels progenitors té formació universitària, pare i mare col·laboren més amb els fills i filles a l'hora de fer els deures, van més al cinema, al teatre i a la biblioteca. D'altra banda, el nombre de fills i filles a la llar influeix en les activitats compartides amb l'adolescent. A les famílies “reduïdes”, l'adolescent fa més activitats amb la seva mare

Gràfic 3.7. Activitats que l'adolescent ha fet amb la mare i el pare en el darrer mes (en percentatges).

Taula 3.3. Activitats que han realitzat els i les adolescents amb la mare en el darrer mes (en percentatges).

	Fer els deures	Passejar pel poble o ciutat	Anar de compres	Fer exercici físic o esport	Anar al cine, teatre o concerts	Visitar un museu o exposició	Anar a un espectacle esportiu	Visitar un parc d'atraccions	Fer una visita cultural a un edifici o monument	Anar d'excursió	Anar a la biblioteca	Anar a missa o cerimònia religiosa	Veure la televisió
Nivell d'estudis de la mare													
Sense graduat escolar	24	57	73	10	34	13	21	43	20	41	4,4	16	86
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	31	60	85	13	38	25	22	47	28	46	13	19	88
Formació professional o cicles formatius	41	59	82	13	47	28	22	48	34	44	14	16	89
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	35	61	84	12	44	31	25	44	33	41	13	16	88
Estudis universitaris	45	61	83	12	50	41	22	39	42	46	15	20	85
Hores setmanals que treballa la mare													
No treballa	32	63	83	11	39	25	21	42	28	41	13	18	89
Menys de 20 h	41	58	82	24	46	35	29	44	39	51	12	27	90
De 20 a 34 h	41	62	86	12	46	32	23	45	37	45	15	21	87
De 35 a 45 h	38	59	84	13	46	31	25	45	34	46	14	16	87
Més de 45 h	35	57	83	11	42	29	26	45	29	37	11	18	86
Tipus de jornada laboral													
Partida	39	59	83	13	46	35	24	46	35	57	13	15	87
Contínua al matí	40	59	85	13	46	31	24	45	33	43	14	19	87
Contínua a la tarda	31	55	73	9	40	28	18	46	30	38	10	14	89
Contínua a la nit	15	63	85	4	26	11	11	44	22	37	3,7	11	74
Mitjana de matí	35	61	86	13	43	35	28	50	38	50	11	28	88
Mitjana de tarda	40	58	80	13	47	29	24	42	36	31	18	24	80
Torns	31	56	86	16	39	21	24	46	36	41	15	16	92
Irregular o variable segons el dia	28	64	80	14	43	26	25	39	33	44	13	20	86
Altres tipus	36	52	84	5	43	25	18	52	36	50	9,1	21	93
Nivell d'ingressos de la llar													
Fins a 14.500 €	41	62	79	12	41	22	19	43	25	37	14	18	90
De 14.501 € a 21.500 €	37	60	86	14	44	28	25	51	32	46	12	17	89
De 21.501 € a 36.000 €	35	60	82	12	46	30	23	46	33	48	15	17	87
De 36.001 € a 50.500 €	42	58	83	10	47	39	24	45	41	45	13	24	89
Més de 50.501 €	40	59	85	13	52	38	21	42	40	46	10	15	84
Nombre de fills/es													
1 fill/a	40	68	88	15	53	33	24	44	37	43	17	16	90
2 fills/es	38	61	83	13	43	31	24	45	33	45	14	18	88
3 o més fills/es	33	53	78	12	40	26	20	44	29	43	8,6	21	82
Lloc de naixement de l'adolescent													
Estat espanyol	37	60	83	12	44	30	23	44	34	45	13	17	87
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^a	31	60	82	15	40	26	18	48	24	39	13	32	83
Sexe del fill/a de referència													
Home	37	54	76	10	41	31	24	46	34	44	13	17	85
Dona	37	65	87	14	45	29	22	43	32	44	13	19	89

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mitjà de PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

Taula 3.4. Activitats que han realitzat els i les adolescents amb el pare en el darrer mes (en percentatges).

	Fer els deures	Passejar pel poble o ciutat	Anar de compres	Fer exercici físic o esport	Anar al cine, teatre o concerts	Visitar un museu o exposició	Anar a un espectacle esportiu	Visitar un parc d'atraccions	Fer una visita cultural a un edifici o monument	Anar d'excursió	Anar a la biblioteca	Anar a missa o cerimònia religiosa	Veure la televisió
Nivell d'estudis del pare													
Sense graduat escolar	10	50	36	27	33	22	40	43	28	50	4,5	13	84
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	20	46	31	26	34	23	42	47	27	47	4,7	13	82
Formació professional o cicles formatius	28	49	30	31	37	27	45	49	33	49	7,7	12	86
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	26	52	32	30	38	26	43	42	28	44	7,5	12	84
Estudis universitaris	37	50	30	35	44	36	42	35	37	46	8,7	15	85
Hores setmanals que treballa el pare													
No treballa	23	45	30	25	30	13	41	31	18	29	2,1	6,7	82
Menys de 20 h	8	67	33	17	50	41	50	59	47	77	8,3	24	83
De 20 a 34 h	39	56	23	33	46	44	35	41	41	49	14	8	92
De 35 a 45 h	29	54	32	32	40	30	46	47	33	50	8,3	13	89
Més de 45 h	26	49	30	29	40	27	46	42	31	47	6,7	15	87
Tipus de jornada laboral													
Partida	27	50	31	30	38	28	45	44	32	49	6,6	14	86
Contínua al matí	29	58	35	36	47	37	47	51	40	55	12	14	87
Contínua a la tarda	19	56	31	29	42	29	40	63	42	60	4,2	17	90
Contínua a la nit	39	54	36	33	36	36	33	49	36	61	7,7	15	82
Mitjana de matí	20	67	33	20	47	33	33	40	40	67	0,0	13	93
Mitjana de tarda	29	58	29	16	39	29	26	48	29	42	3,2	19	90
Torns	29	58	32	30	38	26	42	45	30	46	7,5	11	87
Irregular o variable segons el dia	25	43	26	27	35	27	38	39	30	45	7,0	15	85
Altres tipus	29	42	32	29	32	26	29	40	18	32	5,3	11	82
Nivell d'ingressos de la llar													
Fins a 14.500 €	17	45	29	24	28	16	31	39	18	37	2,5	10	71
De 14.501 € a 21.500 €	24	52	33	28	36	26	44	47	30	49	6,8	13	84
De 21.501 € a 36.000 €	25	50	30	30	38	28	43	46	31	49	8,3	13	87
De 36.001 € a 50.500 €	33	52	34	33	43	39	47	44	39	48	9,9	18	91
Més de 50.501 €	34	50	30	33	48	36	42	43	37	46	6,4	10	85
Nombre de fills/es													
1 fill/a	29	56	38	39	45	29	43	42	35	48	6,8	12	85
2 fills/es	27	51	29	30	37	28	44	43	31	48	7,5	12	85
3 o més fills/es	21	37	27	22	33	23	35	42	26	42	4,4	16	76
Lloc de naixement de l'adolescent													
Estat espanyol	26	49	30	30	38	27	43	43	31	47	6,6	13	84
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^a	20	40	31	22	31	23	30	41	20	34	6,4	24	68
Sexe del fill/a de referència													
Home	25	49	36	38	40	29	53	46	32	48	7,5	13	83
Dona	26	48	25	23	35	26	33	41	30	45	5,9	13	83

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera països amb nivell baix i mitjà de PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

o el seu pare; a mesura que el nombre de fills i filles s'incrementa, se'n fan menys. En canvi, factors com el nombre d'hores de la jornada laboral del pare i la mare, el nivell d'ingressos familiars o l'origen de la família no sembla que estiguin relacionats amb les activitats compartides en família.

Una segona dimensió crucial de la socialització són els diàlegs familiars. Els diàlegs i converses entre les persones que integren la família propicien la transmissió de valors a través de les respostes o comentaris que mares i pares fan a propòsit de comportaments, opinions o actituds dels propis fills i filles, de persones que pertanyen a l'entorn familiar, o d'incidències que surten als mitjans de comunicació. Alhora, permeten que el pare i la mare coneguin millor els seus fills i filles, que facin un seguiment dels problemes que puguin tenir i que controlin els seu comportament i rendiment a l'escola.

Les dades obtingudes al Panel de Famílies i Infància acrediten que, per norma general, mares/pares i fill/es mantenen un nivell bastant fluid de comunicació. Lluny de la imatge de l'adolescent replegat sobre si mateix, que ha tallat els conductes de comunicació amb els seus progenitors, els resultats suggereixen que la majoria dels i les adolescents parlen amb

Taula 3.5. Proporció d'adolescents que parlen sovint^a amb la seva mare sobre diverses qüestions (segons l'adolescent) (en percentatges).

	L'escola i els seus professors/ores	El que fa amb els amics/gues	Les coses que passen al món	Esports	Nois/es que li agraden
Nivell d'estudis de la mare					
Sense graduat escolar	54	30	48	34	26
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	64	32	43	31	19
Formació professional o cicles formatius	66	34	48	33	20
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	62	31	45	29	14
Estudis universitaris	70	38	53	31	11
Hores setmanals que treballa la mare					
No treballa	64	33	44	27	18
Menys de 20 h	64	34	40	28	12
De 20 a 34 h	68	33	49	38	18
De 35 a 45 h	64	37	49	31	15
Més de 45 h	64	50	47	35	19
Tipus de família					
Famílies monoparentals ^b	63	27	48	30	21
Famílies biparentals	66	35	48	32	16
Famílies reconstruïdes	54	28	45	30	20
Altres tipus de família	58	33	52	17	15
Nombre de fills/es					
1 fill/a	67	37	49	33	17
2 fills/es	66	35	47	33	16
3 o més fills/es	60	28	48	27	16
Lloc de naixement de l'adolescent					
Estat espanyol	65	34	47	32	16
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^c	56	25	49	24	24

a. Es considera "sovint" quan l'adolescent parla, com a mínim, dues vegades a la setmana amb la mare sobre els diferents temes.

b. Es considera només la relació amb el progenitor present a la llar.

c. Es considera països amb nivell baix i mitjà del PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

Font: Panel de Famílies i Infància.

Taula 3.6. Proporció d'adolescents que parlen sovint^a amb el seu pare sobre diverses qüestions (segons l'adolescent) (en percentatges).

	L'escola i els seus professors/es	El que fa amb els amics/gues	Les coses que passen al món	Esports	Nois/es que li agraden
Nivell d'estudis del pare					
Sense graduat escolar	29	29	34	47	7,5
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	38	31	38	50	9,2
Formació professional o cicles formatius	47	35	41	51	6,2
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	45	35	44	50	7,5
Estudis universitaris	49	38	51	49	6,4
Hores setmanals que treballa el pare					
No treballa	33	26	34	39	6,6
Menys de 20 h	53	41	53	29	12
De 20 a 34 h	52	39	58	48	8,1
De 35 a 45 h	43	34	43	52	7,7
Més de 45 h	44	35	43	50	7,2
Tipus de família					
Famílies monoparentals ^b	34	27	28	37	9,0
Famílies biparentals	45	35	45	52	7,2
Famílies reconstituïdes	30	28	30	36	7,9
Altres tipus de família	29	33	39	42	6,7
Nombre de fills/es					
1 fill/a	46	37	47	50	9,0
2 fills/es	44	35	43	52	7,2
3 o més fills/es	37	28	40	44	7,0
Lloc de naixement de l'adolescent					
Estat espanyol	43	34	42	50	7,4
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^c	36	25	42	36	8,2

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera "sovint" quan l'adolescent parla, com a mínim, dues vegades a la setmana amb el pare sobre els diferents temes.

b. Es considera només la relació amb el progenitor present a la llar.

c. Es considera països amb nivell baix i mitjà del PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

els seus pares i mares sobre diferents qüestions i que ho fan de manera força habitual. Les taules 3.5 i 3.6 posen de manifest que, malgrat l'heterogeneïtat de situacions familiars, les pautes de comunicació intergeneracional tendeixen a l'homogeneïtat. Les dades presentades permeten advertir que tant les jornades laborals com la tipologia de la llar o l'origen dels i les adolescents no influeixen significativament en la freqüència amb què pare/mare i fills/es aborden certes qüestions. Filant prim, s'hi poden detectar només petites diferències, en funció del nivell d'estudis de la mare i el pare i de la composició familiar. Quan els progenitors tenen un nivell educatiu més alt s'accentua lleugerament el paper predominant de l'educació en les converses amb els i les adolescents. D'altra banda, el nombre de fills i filles és un factor que sembla que dificulta la comunicació intergeneracional, ja que multiplica demandes que les mares i els pares no poden atendre. El percentatge dels i les adolescents que reconeixen que mantenen converses sobre gairebé totes les qüestions amb el pare i/o la mare disminueix a mesura que augmenta el nombre de germans, germanes o germanastres.

Al contrari, sí que poden detectar-se diferències més importants quan el que s'analitza és la intervenció dels diferents membres de la llar en els diàlegs intergeneracionals. Aquestes

diferències són determinades un altre cop pel gènere. Els temps i els temes de conversa dels i les adolescents a la llar varien en funció de qui és la persona interlocutora. Com es pot comprovar a la taula 3.7, les mares són les principals interlocutores de les seves filles i fills respecte als dos temes centrals de la comunicació entre mares, pares i fills i filles: escola i amistats. El 43 % dels i les adolescents parla a diari o gairebé a diari amb la seva mare sobre l'escola i els professors i professores, i el 30 % ho fa sobre els amics i amigues. Aquests percentatges són significativament superiors als dels i les adolescents que aborden aquestes qüestions amb els seus pares: 25 % i 17 %, respectivament. D'altra banda, hi ha temes en què concorren amb molta més freqüència els homes, com ara l'esport, i converses més recurrents entre les dones de la família, en les quals els homes intervenen menys, com ara les relacions afectives i els gustos per altres persones.

Els resultats de la nostra anàlisi sobre les activitats i els diàlegs que pares i mares tenen amb els seus fills i filles adolescents confirma, a grans trets, el que ja havíem vist en estudiar el paper dels pares i mares amb fills/es petits: la rellevància explicativa de la “doble presència”. Les mares continuen sent el pilar fonamental sobre el qual se sosté l'edifici familiar i, en particular, els processos de socialització dels fills i filles, a través tant del nombre brut d'hores que dediquen a tasques d'atenció i cura dels infants com del temps de “qualitat” que inverteixen en la interacció quotidiana, en activitats compartides, converses i el seguiment dels seus fills i filles.

Taula 3.7. Proporció d'adolescents que parlen amb la mare i el pare cada dia o gairebé cada dia segons el sexe dels progenitors i dels i les adolescents (en percentatges).

	Home	Dona	Total
Parlen amb la seva mare sobre:			
L'escola i els seus professors/es	53	74	65
El que fan amb els amics/gues	41	61	53
Les coses que passen al món	46	49	48
Esports	38	26	31
Els nois/es que els agraden	8,2	23	16
Parlen amb el seu pare sobre:			
L'escola i els seus professors/es	35	45	35
El que fan amb els amics/gues	32	35	34
Les coses que passen al món	43	42	42
Esports	61	40	49
Els nois/es que els agraden	8,3	6,9	7,5

Font: Panel de Famílies i Infància.

La conclusió a la qual ens porten aquestes dades és que si es vol arribar a un model d'organització del temps més equitatiu cal promocionar la “doble presència”, tant per a mares com per a pares. És a dir, es tractaria que la tendència actual general que totes les

persones adultes de la llar inverteixin més i més temps en la feina remunerada es pogués reconvertir cap a una nova tendència, dirigida a la reducció generalitzada de la feina remunerada d'aquelles persones que treballen més de 35-40 hores –i a la seva redistribució entre els treballadors i treballadores amb menys hores–, amb la contrapartida d'un increment generalitzat dels temps d'atenció, criança i educació dels fills i altres persones dependents.¹² Veurem més endavant com els mateixos/es adolescents estan demanant d'alguna manera aquest model, en reivindicar o desitjar poder passar més temps quotidià amb el pare, la mare o els avis i àvies.

12. Obviament, per tal d'assolir els seus objectius, una mesura d'aquest tipus no hauria de comportar una reducció salarial i de la capacitat adquisitiva de les famílies.

4. Els temps dels i les adolescents

El temps és un recurs molt important per a les persones. Per la seva naturalesa finita, les persones han de triar com l'utilitzen entre ocupacions alternatives, entre els diversos rols que interpreten, entre les seves diverses relacions interpersonals o entre les diverses afiliacions a grups i organitzacions que tenen. Aquestes assignacions de temps contribueixen a fer transparent la condició social i la identitat individual de les persones.

L'adolescència constitueix un punt d'inflexió interessant en l'ús que les persones fan del seu temps al llarg del cicle vital. En contrast amb els infants de menys edat, el temps dels quals està totalment controlat per les persones adultes, els i les adolescents disposen d'un marge de maniobra, cada cop més gran, per fer un ús discrecional del seu temps. Tot i que sis hores del seu temps diari continuen programades fins als 16 anys –temps que passen a l'escola–, les regulacions respecte a l'ús de la resta del seu temps es relaxen. L'adolescència és un període d'"exploració" en els usos del temps, no exempt de tensions i contradiccions, en què el/la jove descobreix un ampli ventall d'activitats a les quals pot dedicar el seu creixent "temps lliure". Fins i tot a l'escola, el marge de discreció sobre l'ús que els i les adolescents fan del temps augmenta. Generalment, el nombre d'assignatures *optatives* s'incrementa, com el nivell de tolerància respecte a "saltar-se classes".

La llibertat creixent que tenen els i les adolescents provoca que els usos que fan del temps hagin estat sovint motiu de preocupació, tant per part de mares i pares com de la societat en general. Allò que més amoïna són les "males companyies", és a dir, els cercles d'amistat, on no arriba la capacitat de vigilància de les persones adultes i no regeixen, o ho fan només parcialment, els seus principis i codis de conducta. D'altra banda, l'aparició de noves tecnologies de

comunicació i entreteniment, com la televisió, en primer lloc i, Internet, el mòbil o la consola de joc després, han estat vistes amb inquietud, perquè podien restar temps a usos més productius dels temps. També ho ha estat la iniciació prematura en la feina remunerada i l'autonomia econòmica que proporciona, ja que, sense tutorització dels pares, podria propiciar despeses i consums no prou “madurs”. Rere aquestes inquietuds, hi ha una concepció de l'adolescència com una etapa d'exposició a riscos “evitables”, amb una supervisió adequada de les seves activitats, en la qual els i les joves són susceptibles de caure en hàbits i comportaments que afectin negativament el seu benestar i les seves oportunitats vitals futures.

Amb la desaparició del model de família tradicional, derivada fonamentalment de la incorporació de les dones al mercat laboral formal i del nombre creixent de famílies monoparentals, s'ha estès l'opinió que s'han multiplicat els riscos associats a la manca de temps de convivència intergeneracional. S'ha generalitzat la percepció que “pujar” els fills i filles és una tasca cada vegada més difícil, per a la qual no valen les receptes heretades. Això es tradueix sovint en un sentiment d'impotència. Molts pares arriben a pensar que facin el que facin “al final, els fills, surten com volen” (Meil, 2006: 110). Aquest sentiment s'intensifica davant la multiplicació d'influències a les quals estan exposats els i les adolescents –a l'escola, al carrer, a casa davant de la televisió o a la seva habitació, amb la proliferació de tecnologies de la comunicació i l'entreteniment–, amb les quals els pares i mares senten que han de competir o, fins i tot, contra les quals han de “lluitar” pel bé del seu fill o filla. En aquest capítol ens concentrarem en els usos principals dels temps per part dels i les adolescents i avaluarem fins a quin punt els nous usos dels temps entren en competència amb els temps que l'adolescent passa amb la seva mare i/o el seu pare.

Temps d'estudi

La configuració de bona part de la vida quotidiana dels i les adolescents fora de la família gira entorn dels temps escolars. Els nois i noies passen unes sis hores de mitjana al dia als centres educatius, a les quals cal afegir les activitats extraescolars que fan dintre del mateix centre educatiu. El 9,7 % dels i les adolescents es queda almenys un dia a la setmana a l'escola per dur a terme aquest tipus d'activitats. A aquest temps escolar, en algun cas, cal restar-li les hores d'absentisme injustificat. L'11 % dels nois i noies reconeix que ha deixat d'assistir almenys a una classe sense permís en les darreres dues setmanes. El 2 % declara que s'ha saltat classes en més de quatre ocasions. No tenim dades concretes sobre el que fan els nois i noies quan se salten una classe, però cal sospitar que en la majoria dels casos es tracta de temps que comparteixen amb companys i companyes.

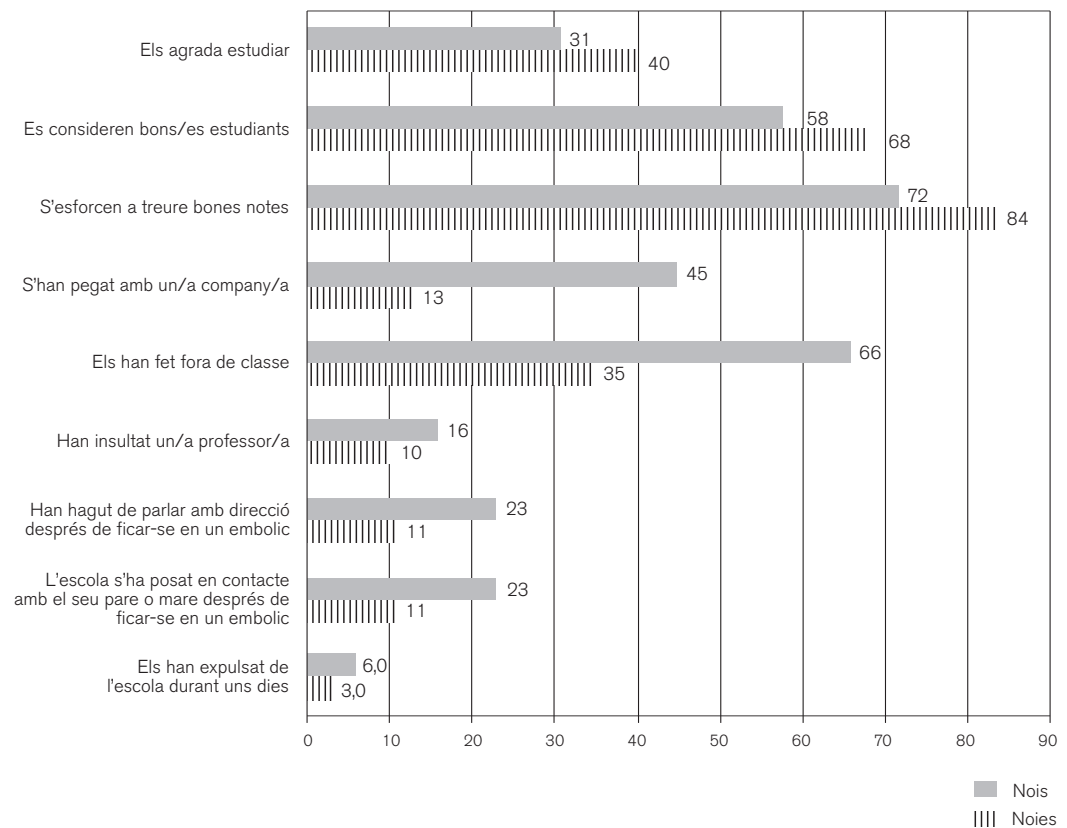
La majoria d'adolescents –el 85 %– diuen que se senten a gust a l'escola. Tot i això, les actituds cap a l'educació escolar són ambivalents. Mentre que el 90 % dels i les adolescents reconeix que l'escola els ensenya coses útils per al seu futur, el 62 % diu que no els agrada estudiar

i el 33 % no es considera un bon estudiant. Dit d'una altra manera, molts i moltes adolescents expressen actituds favorables a l'educació, tot i que l'educació escolar els exigeixi quelcom que majoritàriament no els agrada fer: estudiar. A això s'afegeixen els problemes disciplinaris en els quals incorre un percentatge considerable d'adolescents. El 44 % dels i les adolescents han estat expulsats alguna vegada de classe en el darrer any –el 10 % en més de tres ocasions. El 15 % dels i les adolescents ha hagut de parlar amb direcció després d'un acte d'indisciplina i un percentatge similar ha vist com l'escola es posava en contacte amb els seus pares per parlar sobre aquest problema. El 13 % ha insultat un professor o professora i un percentatge una mica més baix, el 4 %, ha estat expulsat de l'escola durant uns dies.

El que posen en evidència aquests resultats és que al voltant d'un de cada cinc o sis adolescents, a través del seu comportament, expressa un grau bastant alt de desafecció respecte a l'escola. El perfil d'aquest estudiant poc compromès amb els valors educatius i que estableix una relació conflictiva amb l'escola se sol donar més sovint entre els grups de

Gràfic 4.1. Orientacions dels i les adolescents cap a l'escola i els estudis segons el sexe (en percentatges).

renda més baixa, si bé les diferències amb altres grups són escassament significatives. Sens dubte, el factor que més influeix en les orientacions i els comportaments dels i les adolescents cap a l'educació és el gènere. Les noies expressen un grau de compromís amb els valors educatius molt més alt que els nois i una proporció molt més baixa de noies incorren en actes d'indisciplina que comporten algun tipus de sanció.

Probablement, el que millor explica les actituds més positives cap a l'escola són les possibilitats d'interacció que propicia. La majoria d'adolescents fan els seus amics i amigues a l'escola (vegeu la taula 4.1). L'escola, en aquest sentit, és un agent socialitzador per partida doble. D'una banda, la seva funció primària és transmetre coneixements i valors, amb l'objecte d'afavorir la capacitat i la integració social de les persones. És la funció que desenvolupen els agents educatius per excel·lència, els professors i professores, habitualment dins de les aules, sota un règim de disciplina que regula aspectes tan diversos com els horaris, quan pot i no pot parlar l'alumne, com s'ha d'adreçar al professor o professora o quins productes és lícit consumir en el recinte educatiu. D'altra banda, els territoris escolars propicien l'exposició dels i les adolescents a formes diverses d'experimentar i viure l'adolescència. Ser adolescent d'una o altra manera, concretar la seva adolescència en marxa, dependrà del conjunt d'altres "presències" amb les quals l'adolescent entra en contacte i apareixen en la seva proximitat com a possibles, viables, atractives o rebutjables (Funes, 2004: 114). La presència principal és el grup d'iguals, dins del qual l'adolescent troba "altres significatius" amb els quals pot establir relacions de confiança i amistat –però que, no caldria oblidar-ho, de vegades també poden ser d'abús, dependència o hostilitat. La interacció d'aquests dos processos de socialització paral·lels que tenen lloc al recinte escolar creen els anomenats climes escolars, és a dir, les condicions ambientals en què es produeix el procés d'aprenentatge i els i les adolescents construeixen les seves identitats personals i col·lectives.

Taula 4.1. Quants dels amics i amigues de l'adolescent van a la mateixa escola que ell/a.

Cap	1,9
Pocs/ques	8,6
Bastants	24
Molts/es	34
Tots/es o gairebé tots/es	31
Total	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

La dedicació als estudis no s'acaba amb la finalització de l'horari lectiu. El nostre sistema docent preveu que els i les adolescents inverteixin part del seu temps postescolar a estudiar i a fer treballs. D'aquestes inversions, en depenen en bona mesura els seus resultats acadèmics. Per prop de dues terceres parts dels i les adolescents, aquestes inversions representen més d'una hora de treball; per al 27 %, més de dues hores. Com es pot observar a la

Taula 4.2. Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o fer treballs de l'escola segons els atributs sociodemogràfics de les famílies (en percentatges).

	Temps al dia que dedica l'adolescent a estudiar o a fer treballs de l'escola			
	No té mai treballs o no els fa	1 hora o menys	D'1 a 2 hores	Més de 2 hores
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	12	33	36	19
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	7,0	26	44	23
Formació professional o cicles formatius	7,1	27	39	28
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	5,4	26	39	30
Estudis universitaris	3,4	26	41	30
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	13	27	40	21
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	7,5	26	42	24
Formació professional o cicles formatius	5,3	26	43	26
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	5,6	26	39	30
Estudis universitaris	4,2	27	40	29
Hores setmanals que treballa la mare				
No treballa	8,2	26	39	27
Menys de 20 h	5,9	27	38	29
De 20 a 34 h	5,6	28	38	29
De 35 a 45 h	6,0	27	42	25
Més de 45 h	4,6	23	43	30
Hores setmanals que treballa el pare				
No treballa	7,2	31	36	26
Menys de 20 h	5,9	5,9	41	47
De 20 a 34 h	8,1	27	31	34
De 35 a 45 h	5,9	26	42	27
Més de 45 h	6,2	26	42	27
Hora d'arribada a casa de la mare després de treballar				
Abans de les 9.00 h	12	40	36	12
Entre les 9.00 i les 14.30 h	7,0	29	39	26
Entre les 14.31 i les 18.00 h	5,3	29	40	26
Entre les 18.01 i les 21.00 h	5,6	23	44	28
Més tard de les 21.00 h	5,1	31	41	23
Hora d'arribada a casa del pare després de treballar				
Abans de les 9.00 h	13	23	33	33
Entre les 9.00 i les 14.30 h	13	27	36	24
Entre les 14.31 i les 18.00 h	5,4	24	44	27
Entre les 18.01 i les 21.00 h	5,5	26	42	26
Més tard de les 21.00 h	6,0	26	34	35
Nivell d'ingressos de la llar				
Fins a 14.500 €	7,2	30	35	28
De 14.501 € a 21.500 €	7,7	28	42	22
De 21.501 € a 36.000 €	6,3	25	42	26
De 36.001 € a 50.500 €	4,3	23	42	32
Més de 50.501 €	4,6	28	38	29
Ingressos irregulars	6,3	26	42	26
Tipus de família				
Famílies monoparentals ^a	8,6	27	37	28
Famílies biparentals	5,7	26	41	27
Famílies reconstituïdes	8,8	29	40	22
Altres tipus de família	7,2	20	49	23
Lloc de naixement de l'adolescent				
Estat espanyol	6,3	26	41	26
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^b	5,1	26	34	36
Sexe del fill/a de referència				
Home	9,1	33	39	19
Dona	4,1	21	42	32

a. Es considera només la relació amb el progenitor present a la llar.

b. Es considera països amb nivell baix i mitjà del PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

Font: Panel de Famílies i Infància.

taula 4.2, no hi ha una associació clara entre les variacions en el temps dedicat a l'estudi i les característiques sociodemogràfiques de les famílies dels i les adolescents. L'únic indicador que presenta una certa relació estadística positiva amb el temps que l'adolescent dedica a l'estudi és el nivell educatiu de la mare. Cal destacar, per contra, que les jornades laborals de la mare i el pare o la seva hora d'arribada a casa no sembla que tinguin influència en el temps que els seus fills i filles dediquen als estudis. Els factors principals que influeixen en el temps d'estudi són, d'una banda, el sexe de l'adolescent, i de l'altra, les experiències viscudes a l'escola. En consonància amb les seves actituds més favorables cap a l'educació escolar, les noies dediquen significativament més temps a estudiar que els nois.

Pel que fa a les experiències viscudes a l'escola, tal com es pot observar a les taules 4.3 i 4.4, hi ha una relació estadística bastant significativa amb el temps d'estudi. La taula 4.3 descriu el temps diari que l'adolescent dedica a estudiar o a fer treballs, segons les actituds dels seus amics o amigues cap a l'educació. Per arribar a aquest resultat s'ha construït un índex que captura les respostes dels adolescents entrevistats a cinc preguntes sobre característiques dels seus amics o amigues, que distingeix quatre orientacions cap a l'educació escolar, de més a menys favorable.¹³ La magnitud de les diferències trobades il·lustra clarament la importàn-

Taula 4.3. Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o a fer treballs de l'escola segons l'orientació dels seus companys i companyes cap a l'educació.

	Orientació dels seus companys i companyes cap a l'educació			
	Molt negativa	Bastant negativa	Bastant positiva	Molt positiva
Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o a fer treballs de l'escola				
No té mai treballs o no els fa	11	5,5	4,4	1,7
1 hora o menys	34	28	22	15
D'1 a 2 hores	36	40	45	41
Més de 2 hores	20	27	29	42
Total	100%	100%	100%	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

Taula 4.4. Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o a fer treballs de l'escola segons disfuncionalitats del centre educatiu en el qual estudia.

	Disfuncionalitats del centre educatiu en el qual estudia		
	Poques disfuncionalitats	Algunes disfuncionalitats	Moltes disfuncionalitats
Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o a fer treballs de l'escola			
No té mai treballs o no els fa	3,5	7,0	11
1 hora o menys	21	29	34
D'1 a 2 hores	45	39	33
Més de 2 hores	30	25	22
Total	100%	100%	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

13. En els qüestionaris es pregunta a l'adolescent si la majoria dels seus amics i amigues 1) s'esforcen a l'escola, 2) pensen que és important estar atent a classe, 3) cooperen amb "ego" amb els deures, 4) pensen que és important treure bones notes, 5) parlen amb "ego" sovint del que va explicar el professor o professora a classe. L'índex és producte de la combinació additiva de variables i la creació posterior de quatre categories de resposta finals a partir del càlcul dels quartils.

cia de les dinàmiques grupals en què l'adolescent es troba immers. Els i les adolescents que tenen amics i amigues amb orientacions positives o molt positives cap als estudis són també els que diuen que passen més temps estudiant. Més de dues terceres parts dels i les adolescents estudien una hora o més al dia. Quan els amics o amigues tenen orientacions no tan favorables, aquest percentatge es redueix significativament.

La segona dimensió relacionada amb el temps dedicat a l'estudi són els climes escolars. En aquest cas, els climes escolars mesuren l'atmosfera en què es desenvolupa la funció educativa i, en particular, el grau de prevalença de condicions nòmiques i anòmiques que faciliten o dificulten l'assoliment dels objectius docents de l'educació escolar. En aquest cas, per capturar el clima escolar s'ha utilitzat un índex que captura el nombre de "disfuncionalitats" presents en el centre educatiu a partir de les respostes dels i les adolescents entrevistats a set preguntes en què se'ls demana informació sobre situacions, incidents i pràctiques que contradueixen principis bàsics de funcionament de l'activitat docent i la institució escolar.¹⁴ Com es pot observar a la taula 4.4, els i les estudiants matriculats en centres amb "moltes disfuncionalitats" dediquen menys temps a estudiar fora de l'horari lectiu que els i les estudiants de centres que no presenten aquests nivells de disfuncionalitat. L'11 % dels i les estudiants matriculats en un centre amb "moltes disfuncionalitats" no estudia o no fa treballs i el 34 % addicional dedica menys d'una hora al dia a tasques escolars. En contrast, als centres "amb poques disfuncionalitats", tres de cada quatre estudiants inverteixen almenys una hora diària a aquestes tasques. El 30 % hi dedica més de dues hores.

La institució escolar és un hàbitat que acull estudiants amb diferent grau de compromís amb els valors educatius. Com han posat de manifest múltiples estudis etnogràfics, els territoris escolars ofereixen a infants i adolescents una oportunitat de desenvolupar microcultures on es conreen i reforcen actituds diverses cap a l'educació. Algunes d'aquestes microcultures accepten o fins i tot celebren l'esforç acadèmic i els usos del temps que impliquen, tant durant l'horari lectiu com a la sortida de l'escola. Altres microcultures tendeixen a desincentivar, si no a rebutjar explícitament, que els membres que hi participen puguin dedicar temps a l'estudi.¹⁵ L'adolescència que es viu dins de l'escola és un element clau en la configuració de la forma de ser adolescent fora de l'escola.

Activitats extraescolars

Com hem pogut comprovar al capítol 2, sortir de l'escola no significa per la majoria adolescents tornar a casa. El temps postescolar dels i les joves transcorre en bona mesura lluny dels seus referents familiars. Amics i amigues, activitats programades, esports i oci absorbeixen gran part del seu temps. Com mostra la taula 4.1, al llarg de la setmana el 84 % dels adolescents declara que passa temps amb els seus amics i amigues després de sortir de l'escola; el 62 %, que practica activitats esportives; el 32 %, que participa en activitats acadèmiques

14. En els qüestionaris es pregunta a l'adolescent amb quina freqüència –sempre o molt sovint, bastant sovint, alguna vegada, mai o gairebé mai– s'esdevenen a l'escola les situacions següents: 1) "en les classes hi ha soroll i desordre", 2) "els i les alumnes no fan cas al professor o professora", 3) els professors i professores mostren interès que els i les estudiants aprenguin", 4) "els i les alumnes se salten les classes sense causa justificada", 5) "hi ha alumnes que fumen en el pati", 6) "hi ha petits robatoris", 7) "hi ha alumnes que fumen porros, prenen pastilles o altres drogues a l'escola". L'índex captura el nombre de disfuncionalitats presents en el centre, a partir de la suma de les que es produeixen sempre o molt sovint i bastant sovint.

15. Per exemple, el 8,6 % dels estudiants d'ESO reconeixen que han estat pressionats per companys o companyes per "saltar-se una classe" i el 4,3 % es refereix a pressions per no treure bones notes.

Taula 4.5. Participació en diverses activitats al llarg de la setmana segons atributs sociodemogràfics de la família i del fill o filla (en percentatges).

	Passar temps amb amics/gues	Participar en associacions i activitats d'oci	Assistir a classes de reforç o repàs	Assistir a classes d'altres activitats acadèmiques	Assistir a activitats artístiques	Practicar activitats esportives
Nivell d'estudis de la mare						
Sense graduat escolar	82	23	23	23	28	53
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	87	22	28	28	26	59
Formació professional o cicles formatius	81	23	27	31	28	65
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	83	20	24	41	26	66
Estudis universitaris	82	31	20	46	43	70
Nivell d'estudis del pare						
Sense graduat escolar	85	19	22	19	26	53
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	86	24	28	31	26	57
Formació professional o cicles formatius	81	24	23	32	30	66
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	85	25	26	37	32	69
Estudis universitaris	81	25	21	47	39	69
Situació laboral del pare i la mare^a						
No treballa cap dels dos	86	24	20	18	29	46
Només treballa el pare	83	21	26	31	25	55
Només treballa la mare	85	24	20	26	26	63
Treballen ambdós	83	25	25	38	33	67
Hores setmanals que treballa la mare						
No treballa	82	20	26	29	26	55
Menys de 20 h	81	30	22	33	25	68
De 20 a 34 h	84	27	23	40	33	67
De 35 a 45 h	83	24	24	36	32	66
Més de 45 h	85	28	32	41	37	65
Hores setmanals que treballa el pare						
No treballa	84	21	22	25	25	58
Menys de 20 h	92	17	17	42	33	50
De 20 a 34 h	79	31	14	33	48	65
De 35 a 45 h	82	26	24	35	30	65
Més de 45 h	85	22	27	38	31	64
Nombre de fills/es						
1 fill/a	83	23	27	37	31	57
2 fills/es	85	22	25	34	29	64
3 o més fills/es	82	26	22	28	30	61
Lloc de naixement de l'adolescent						
Estat espanyol	84	23	25	34	30	63
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^b	83	25	25	22	16	48
Sexe del fill/a de referència						
Home	87	25	25	32	18	76
Dona	82	22	24	33	38	51
Total	84	23	24	32	30	62

a. Dades en famílies biparentals.

b. Es considera països amb nivell baix i mitjà del PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

–per exemple, idiomes o informàtica–; el 30 %, que fa activitats artístiques –per exemple, música, dansa, dibuix, pintura o teatre–; el 24 %, que assisteix a classes de repàs, i el 23 %, que participa en associacions i activitats d’oci. La prevalença de certes activitats, com passar temps amb els amics i amigues o assistir a classes de reforç, és independent de l’extracció social o de les característiques sociodemogràfiques de l’adolescent de referència. El nivell de participació en altres activitats varia significativament entre diferents grups d’adolescents, en funció del nivell educatiu dels seus pares, la seva situació i jornades laborals, el sexe de l’adolescent o el país de naixement.

En aquest sentit, el nivell d’estudis dels progenitors –fonamentalment el de la mare– influeix clarament en la participació dels fills i filles en certes activitats extraescolars. Prop de la meitat d’adolescents que tenen la mare amb formació universitària participen en activitats acadèmiques o artístiques, i el 70 % practiquen esport. En canvi, la participació en aquest tipus d’activitats per part d’altres grups d’adolescents, amb pare o mare que tenen un nivell d’estudis més baix, és sensiblement inferior. Menys d’un de cada tres adolescents amb pare o mare que no han completat estudis secundaris fan activitats acadèmiques i artístiques, i menys del 60 % practiquen esport. Els factors que expliquen aquestes divergències poden ser diversos. D’una banda, pot ser que hagin d’atribuir-se a variacions en les preferències de progenitors amb diferents nivells educatius i orientacions culturals. De l’altra, no cal oblidar que la majoria de les activitats extraescolars impliquen costos que per a les famílies de nivell socioeconòmic més baix resulta més difícil sufragar. En aquesta línia, és ben sabut que el nivell educatiu del pare i de la mare està correlacionat positivament amb el poder adquisitiu de les famílies.

El segon aspecte que deixen entreveure les dades és la influència de la situació laboral dels pares i, en particular, la durada de la jornada laboral de les mares en els nivells de participació dels fills i filles en activitats extraescolars. La probabilitat que un/a adolescent ocupi el seu temps postescolar en aquest tipus d’activitats s’incrementa quan les seves mares tenen una feina remunerada. D’una banda, el poder adquisitiu de la llar s’incrementa amb una doble font d’ingressos i amb això s’obren perspectives de despesa noves per als fills i filles. De l’altra, les dades suggereixen que les classes d’anglès, música o dibuix, o la pràctica d’esports, tenen un paper significatiu en la conciliació dels temps laborals i familiars de les famílies en què mare i pare treballen fins tard. El 18 % dels nois i noies que viuen en llars en què la seva mare i el seu pare no treballen assisteix a classes d’activitats acadèmiques, i el 29 %, a classes d’activitats artístiques. Només el 49 % practica activitats esportives. Quan el pare i la mare tenen una feina remunerada, els percentatges s’incrementen significativament fins al 38 %, el 33 % i el 67 % respectivament. Cal fer notar que els percentatges més alts de participació en activitats extraescolars són els de nois i noies amb mares que treballen jornades més llargues.

Finalment, la realització d’activitats extraescolars està relacionada amb certes característiques del mateix/a menor. El grau de participació de nois i noies en activitats extraescolars és bastant similar, però el contingut de les activitats que realitzen varia. L’esport és, de

bon tros, l'activitat principal en la qual ocupen el seu temps els nois. Encara que una mica més baixa, la proporció de noies que practica esport també és alta. En canvi, el percentatge de noies que fan activitats artístiques supera àmpliament el de nois. La taula 4.5 també deixa entreveure que la població menor immigrant participa molt menys en activitats extraescolars que els i les adolescents autòctons, fet que possiblement estigui relacionat amb el poder adquisitiu més baix de les seves famílies.

Temps de tasques domèstiques

Com ja hem vist al capítol 3, la jornada laboral de la mare incideix significativament en el nombre d'hores setmanals que dedica a activitats domèstiques i familiars, mentre que les mares que no tenen una feina remunerada dediquen de mitjana 31 hores a les tasques domèstiques, i la dedicació de les mares que tenen una jornada laboral de més de 35 hores no arriba a les 20 hores. Com també va quedar de manifest, aquesta reducció del nombre d'hores invertides per la mare en tasques domèstiques no va acompanyada d'un increment important del temps que les seves parelles dediquen a aquestes tasques: de mitjana, la dedicació de la parella d'una mare que té una feina remunerada a temps complet s'incrementa poc més d'una hora. Què passa amb la dedicació dels seus fills i filles adolescents? Els resultats del Panel ens n'ofereixen unes quantes pistes.

La taula 4.6, basada en informació que proporcionen els i les adolescents, descriu quin percentatge es fa el llit diàriament de dilluns a divendres i col·labora amb assiduitat en tasques domèstiques “comunes” –netejar la casa, planxar, rentar els plats, etc.–, segons el seu sexe i la jornada laboral de les seves mares. Cal fer notar que prop de la meitat d'adolescents diuen que ajuden en aquestes tasques. Depenent de la tasca concreta, la proporció de noies que proporcionen aquesta ajuda és entre 6 i 10 punts percentuals superior a la de nois. Ara bé, com també es fa palès a la taula, la participació tant dels nois com de les noies no varia gaire en funció de la jornada de les mares, si bé ho fa de forma bastant consistent. Les petites variacions que s'hi poden observar sembla que reforcen desigualtats de gènere. En comparació amb les llars en què la mare no té una feina remunerada, a les llars on la mare treballa jornades més llargues, la proporció de nois que col·laboren en tasques domèstiques tendeix a romandre estable o a disminuir, mentre que el percentatge de noies que ajuden –sobretot en “tasques comunes” de la llar– augmenta lleugerament. El resultat final és que la diferència entre la proporció de nois i noies que ofereixen ajuda creix de forma significativa. Així, mentre la diferència entre la proporció de nois i noies que ajuda en les tasques de la llar de dilluns a divendres és de tres punts quan la mare no té feina remunerada, la que es pot trobar a llars on la mare treballa més de 45 hores és de dotze punts. De la mateixa manera, pel que fa a la participació en tasques domèstiques el cap de setmana, la diferència s'incrementa de cinc punts a disset.

Aquestes xifres sembla que suggereixen que les mares que participen en el mercat laboral tendeixen a recórrer preferentment a les seves filles quan necessiten petites feines de suport en les tasques domèstiques. És el conegut efecte de *gatekeeping* –o de “guardià”–, que ja hem esmentat anteriorment (Allen i Hawkins, 1999). Ja sigui perquè pensin que l’ajut de les seves filles és més valuós, ja sigui perquè arrencar la col·laboració dels nois resulta més feixuc, les mares que treballen jornades laborals més llargues són més proclives a buscar la col·laboració de les seves filles i a prescindir de la dels seus fills. Sigui sota el pretext que sigui, el resultat final reforça les desigualtats entre nois i noies.

El millor antídoto contra aquests processos és un model de distribució de tasques domèstiques igualitari entre mares i pares. A les llars en què el pare es coresponsabilitza de les tasques domèstiques, la proporció d’adolescents que ajuden a aquestes activitats és significativament més alta. Més important que això és el fet que en les llars en què els pares dedi-

Taula 4.6. Participació dels i les adolescents en tasques domèstiques segons el sexe i la jornada laboral de la mare (en percentatges).

	Es fa el llit ^a		Ajuda a les tasques de la llar de dilluns a divendres ^b		Ajuda a les tasques de la llar els caps de setmana ^c	
	Noi	Noia	Noi	Noia	Noi	Noia
Hores setmanals que treballa la mare						
No treballa	33	44	46	49	40	45
Menys de 20 h	...	48	...	50	...	48
De 20 a 34 h	38	49	48	56	34	49
De 35 a 45 h	41	47	48	53	38	46
Més de 45 h	31	49	46	58	35	52
Total	38	47	47	53	37	47

... Menys de 20 observacions.

a. De dilluns a divendres.

b. Com a mínim tres cops.

c. Sovint o molt sovint.

Font: Panel de Famílies i Infància.

Taula 4.7. Participació dels i les adolescents en tasques domèstiques segons dedicació del pare al treball domèstic (en percentatges).

	Es fa el llit ^a		Ajuda a les tasques de la llar de dilluns a divendres ^b		Ajuda a les tasques de la llar els caps de setmana ^c	
	Noi	Noia	Noi	Noia	Noi	Noia
Hores que dedica el pare o parella de la mare setmanalment a les tasques de la llar						
Cap	32	46	39	56	29	47
Menys de 3 h	31	45	48	42	39	42
Entre 3 i 6 h	41	43	48	52	37	45
Entre 6 i 9 h	37	45	45	49	33	46
Entre 9 i 12 h	42	52	54	55	44	46
Més de 12 h	44	52	53	60	41	51
Total	38	47	48	53	37	47

a. De dilluns a divendres.

b. Com a mínim tres cops.

c. Sovint o molt sovint.

Font: Panel de Famílies i Infància.

quen més hores a les tasques domèstiques, la proporció de nois que contribueixen a les tasques domèstiques s'apropa al percentatge de noies que ho fan. Així, la diferència en la proporció de nois i noies que ajuden en tasques de la llar de dilluns a divendres s'escurça de 17 punts –quan el pare no col·labora gens– a set –quan el pare col·labora més de 12 hores–. En relació amb les ajudes que s'ofereixen el cap de setmana, les diferències també es redueixen significativament quan el pare col·labora a la llar. Dit d'una altra manera, els models de rol adult observats a casa tenen incidència en el repartiment de les feines domèstiques entre nois i noies. Aquests resultats no fan més que destacar el paper que els pares poden fer en la socialització dels fills i filles en valors i pràctiques més igualitaris.

Temps d'oci

a) Temps d'oci a casa

Com hem vist al capítol 2, amb el desenvolupament de la societat de consum, tota classe de béns d'entreteniment han inundat les cases de les famílies catalanes i, en particular, les habitacions dels infants. En aquesta mateixa societat de consum, l'espai públic, que antigament havia estat el lloc central de sociabilitat infantil, ha passat a ser vist per molts adults com un escenari hostil i perillós, on perden el control dels seus fills i filles just quan deixen de ser nens o nenes i comencen a prendre les seves decisions de forma autònoma (Meil, 2004: 63-64). En conseqüència, bona part dels i les adolescents han convertit les seves habitacions en els principals llocs d'oci i esbarjo, amb l'aquiescència del seu pare i mare. Coincidint amb el reforçament de la cultura de consum centrada en la llar, els processos de globalització i la creixent sofisticació de les tecnologies de la comunicació han imposat un horitzó sociocultural nou que hom ha anomenat “digitalisme”, en el qual noves possibilitats de comunicació electrònica creen formes noves de sociabilitat, basades en la desterritorialització i la desmaterialització dels vincles –deixen d'estar ancorades a relacions de proximitat física i d'expressar-se en una forma orgànica o presencial (Feixa, García i Recio, CIIMU, 2004: 351). Com posen de manifest les dades estadístiques que es tenen sobre aquest tema, els i les grans protagonistes d'aquesta nova cultura digital són adolescents i joves (Castells *et al.*, 2003).

La confluència d'aquests processos ha alterat de forma notable els hàbits de lleure adolescent. Entre setmana i durant el curs acadèmic, les pràctiques d'oci domèstic ocupen un lloc preeminent en els usos dels temps dels i les nostres adolescents. La immensa majoria veuen la televisió habitualment, molts tant abans com després de sopar. Un percentatge igualment alt diu que escolta música. En comparació amb aquestes pràctiques d'oci més tradicional, l'ús de les noves tecnologies de comunicació i entreteniment està menys estès, si bé l'accés s'hi està generalitzant molt ràpidament. Prop de nou de cada deu adolescents reconeix que navega algun cop a la setmana per Internet, i el 39 % ho fa cada dia; aproxi-

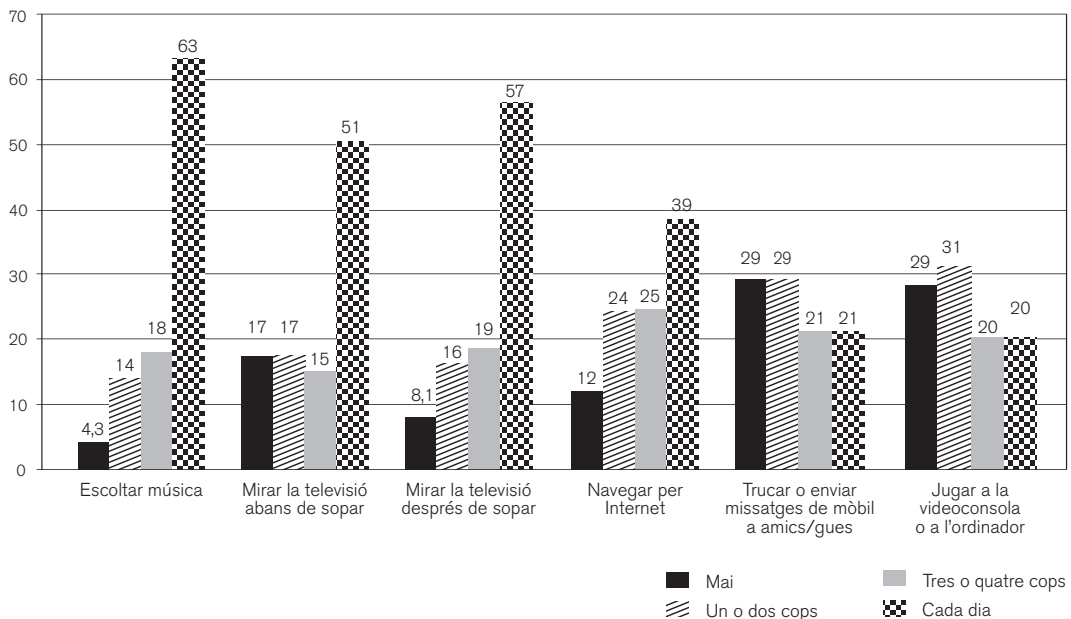
madament set de cada deu truquen o envien missatges SMS pel mòbil, i el 21 % ho fa cada dia; percentatges similars juguen amb la consola de joc o amb l'ordinador.

La majoria d'activitats incloses –en els seus usos lúdics i comunicatius– estan esteses entre tots els grups socials, si bé es poden apreciar diferències significatives entre els uns i els altres, part de les quals suggereix que hi ha una correlació entre l'estatus social i els estils educatius que posen en pràctica els pares i les mares. Per exemple, en les famílies en què el pare i la mare tenen nivells educatius més alts es redueix dràsticament el consum de televisió i, una mica menys, però encara significativament, la proporció d'adolescents que fan ús quotidià del mòbil o la consola de joc. Altres diferències posen en relleu la importància de la variable gènere en aquestes edats. Així, cal fer notar la diferència en l'ús de les tecnologies digitals per part de nois i noies. Els nois utilitzen més la consola de joc i les noies, el mòbil. Entre les noies també està força més estesa l'afecció per la música. Finalment, un resultat que cal destacar és el percentatge més alt d'adolescents que consumeixen televisió diàriament en “famílies reduïdes”, en què l'adolescent té un germà/ana o cap. Una interpretació possible és que els adolescents que tenen germans o germanes gaudeixen d'oportunitats alternatives d'entreteniment que resten atractiu al consum televisiu.

D'altra banda, no hi ha motius per pensar que l'expansió de les pràctiques d'oci domèstic està relacionada amb les transformacions de la família actual i, en particular, amb la

Gràfic 4.2. Activitats comunicatives i d'entreteniment entre els i les adolescents durant la setmana (en percentatges).

Taula 4.8. Activitats comunicatives i d'entreteniment que els i les adolescents realitzen diàriament segons els atributs de les seves famílies i propis (en percentatges).

	Jugar a la videoconsola o l'ordinador	Escoltar música	Navegar per Internet	Mirar la televisió abans de sopar	Mirar la televisió després de sopar	Trucar o enviar missatges de mòbil a amics/gues
Nivell d'estudis de la mare						
Sense graduat escolar	25	62	32	69	69	27
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	24	68	41	59	64	24
Formació professional o cicles formatius	23	62	38	53	57	20
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	17	64	41	49	57	19
Estudis universitaris	16	59	35	36	44	17
Nivell d'estudis del pare						
Sense graduat escolar	24	64	35	69	70	32
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	25	63	38	56	62	22
Formació professional o cicles formatius	21	64	38	48	57	20
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	15	67	41	49	55	22
Estudis universitaris	16	60	39	41	48	17
Hores setmanals que treballa la mare						
No treballa	23	67	43	58	60	23
Menys de 20 h	21	64	38	58	56	13
De 20 a 34 h	20	63	38	48	55	21
De 35 a 45 h	19	63	37	47	56	20
Més de 45 h	22	63	38	53	59	23
Hores setmanals que treballa el pare						
No treballa	21	65	37	56	59	23
Menys de 20 h	18	59	35	35	63	35
De 20 a 34 h	23	60	38	51	52	16
De 35 a 45 h	20	62	38	49	57	20
Més de 45 h	21	65	41	50	56	21
Tipus de família						
Famílies monoparentals ^a	20	68	40	57	60	25
Famílies biparentals	22	64	41	58	59	22
Famílies reconstituïdes	20	63	38	49	62	20
Altres tipus de família	22	61	42	57	56	19
Nivell d'ingressos de la llar						
Fins a 14.500 €	22	63	33	64	60	21
De 14.501 € a 21.500 €	24	66	41	58	60	23
De 21.501 € a 36.000 €	20	61	40	48	55	20
De 36.001 € a 50.500 €	14	59	33	34	46	15
Més de 50.501 €	15	61	39	36	48	22
Ingressos irregulars	18	56	35	43	58	18
Nombre de fills/es						
1 fill/a	22	62	39	58	65	21
2 fills/es	20	64	39	49	57	21
3 o més fills/es	19	62	37	49	51	21
Loc de naixement de l'adolescent						
Estat espanyol	21	63	39	49	56	21
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^b	13	64	31	61	51	18
Edat						
13 anys	21	50	26	49	56	11
14 anys	23	59	36	53	57	18
15 anys	19	72	45	48	55	24
16 anys	18	69	48	50	54	29
Sexe del fill/a de referència						
Home	27	55	37	54	62	13
Dona	16	70	39	48	53	27
Total	20	63	39	51	57	21

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Es considera només la relació amb el progenitor present a la llar.

b. Es considera països amb nivell baix i mitjà del PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

presència més baixa del pare i la mare a casa. Com es pot observar a la taula 4.8, les variacions en el percentatge d'adolescents que duu a terme alguna activitat examinada en funció de la jornada laboral de la mare –o el pare– no són significatives. Tampoc ho són les variacions en les pràctiques d'adolescents segons si viuen amb una família biparental clàssica, una família monoparental o una família reconstituïda.

Val la pena aturar-se en la relació de l'ús de tecnologies digitals de la comunicació i l'entreteniment amb el grau d'interacció social que l'adolescent manté amb altres persones. És evident que, en principi, noves tecnologies com Internet o el telèfon mòbil obren noves oportunitats de comunicació i transmissió d'informació entre persones distanciades en l'espai. La qüestió que ha intrigat molts estudiosos del fenomen és fins a quin punt aquests nous fluxos d'informació contribueixen a sostenir relacions socials significatives i duradores. Les postures a l'entorn d'aquesta qüestió són molt variades i de vegades contradictòries. Alguns autors i autores han subratllat trets específics de les noves formes de sociabili-

Taula 4.9. Pautes de comunicació amb la mare segons l'ús de tecnologies de la informació i l'entreteniment (en percentatges).

Activitats que realitza l'adolescent entre setmana	Parla amb la mare diàriament o gairebé diàriament		
	De l'escola i els seus professors/es	Del que fa amb els amics/gues	De les coses que passen al món
Jugar a la videoconsola i/o l'ordinador			
Mai	51	37	28
1 o 2 cops	39	28	26
3 o 4 cops	40	26	27
Cada dia	41	28	24
Escollir música			
Mai	46	24	23
1 o 2 cops	35	28	22
3 o 4 cops	38	26	24
Cada dia	46	32	29
Navegar per Internet			
Mai	48	31	24
1 o 2 cops	42	32	29
3 o 4 cops	43	29	25
Cada dia	43	30	27
Mirar la televisió abans de sopar			
Mai	49	37	32
1 o 2 cops	38	27	22
3 o 4 cops	42	29	26
Cada dia	43	29	27
Mirar la televisió després de sopar			
Mai	46	35	29
1 o 2 cops	41	32	25
3 o 4 cops	44	30	27
Cada dia	44	29	27
Trucar o enviar missatges de mòbil a amics/gues			
Mai	40	28	28
1 o 2 cops	42	30	25
3 o 4 cops	43	30	26
Cada dia	50	36	29

Font: Panel de Famílies i Infància.

Taula 4.10. Pautes de comunicació amb el pare segons l'ús de tecnologies de la informació i l'entreteniment (en percentatges).

Activitats que realitza l'adolescent entre setmana	Parla amb el pare diàriament o gairebé diàriament		
	De l'escola i els seus professors/es	Del que fa amb els amics/gues	De les coses que passen al món
Jugar a la videoconsola i/o l'ordinador			
Mai	34	20	27
1 o 2 cops	22	17	23
3 o 4 cops	23	17	24
Cada dia	24	16	23
Escoltar música			
Mai	22	11	21
1 o 2 cops	23	17	23
3 o 4 cops	23	15	24
Cada dia	28	19	25
Navegar per Internet			
Mai	26	16	21
1 o 2 cops	27	18	28
3 o 4 cops	25	18	24
Cada dia	27	17	24
Mirar la televisió abans de sopar			
Mai	34	23	30
1 o 2 cops	26	27	19
3 o 4 cops	23	16	24
Cada dia	24	16	25
Mirar la televisió després de sopar			
Mai	31	19	26
1 o 2 cops	25	19	22
3 o 4 cops	27	17	26
Cada dia	26	17	25
Trucar o enviar missatges de mòbil a amics/gues			
Mai	23	18	26
1 o 2 cops	26	17	24
3 o 4 cops	29	18	25
Cada dia	29	19	23

Font: Panel de Famílies i Infància.

tat creades al voltant de les noves tecnologies de la informació que ajuden a crear i reforçar vincles socials, com és el fet que permetin generar espais virtuals que integren persones amb gustos, estils de vida o interessos comuns o que contribueixin a mantenir vives relacions entre persones que no es poden veure amb la freqüència que desitjarien. A aquests aspectes s'han d'afegir altres elements que incrementen l'atractiu de les tecnologies digitals com a eines per crear relacions socials sòlides. Així, en els espais virtuals regeixen codis d'interacció diferents dels que seguim habitualment en les trobades cara a cara, molt més horitzontals i igualitaris, i molt més propicis a l'expressió sincera d'idees i emocions (Wellman *et al.*, 1996; Wellman, 2001).

Davant d'aquestes visions, se situen altres autors i autores que hi veuen limitacions, quan no perills, associades a les noves tecnologies. Segons una imatge bastant estesa, sovint

Taula 4.11. Pautes d'interacció amb amics i amigues segons l'ús de tecnologies de la informació i l'entreteniment (en percentatges).

	Passa temps amb amics i amigues	
	Entre setmana ^a	Caps de setmana ^b
Jugar a la videoconsola i/o l'ordinador		
Mai o gairebé mai	37	62
Algun cop	39	60
Sovint	49	62
Molt sovint	56	70
Trucar o enviar missatges de mòbil a amics i amigues		
Mai o gairebé mai	30	.
Algun cop	39	.
Sovint	52	.
Molt sovint	63	.
Navegar per Internet		
Mai o gairebé mai	33	48
Algun cop	34	52
Sovint	43	64
Molt sovint	55	75
Escoltar música		
Mai o gairebé mai	21	43
Algun cop	31	41
Sovint	37	59
Molt sovint	50	71
Mirar la televisió abans de sopar^c		
Mai o gairebé mai	34	56
Algun cop	41	62
Sovint	42	60
Molt sovint	50	67
Mirar la televisió després de sopar		
Mai o gairebé mai	28	.
Algun cop	39	.
Sovint	40	.
Molt sovint	49	.

a. El percentatge correspon a adolescents que passen temps amb els seus amics/gues de tres a cinc dies entre setmana.

b. El percentatge correspon a adolescents que queden amb els seus amics/gues de "sovint" a "molt sovint" els caps de setmana.

c. Mirar la televisió durant tot el cap de setmana.

Font: Panel de Famílies i Infància.

evocada i comentada pels mitjans de comunicació i alguns/es professionals de la psicologia –arran de l'aparició de notícies puntuals–, els usos lúdics i comunicatius de les noves tecnologies digitals comportarien riscos d'aïllament associats a malestars infantils i juvenils.¹⁶ Des d'aquest punt de vista, els i les adolescents tancats en les seves “habitacions digitals” perden les seves habilitats socials i deixen de comunicar-se i interactuar amb les persones que els envolten –tant familiars com amics o amigues– per submergir-se en un món paral·lel, en el qual les persones més properes no tenen cabuda.

Doncs bé, aquesta imatge de reclusió de l'adolescent no apareix confirmada per les dades. Els resultats de la nostra anàlisi deixen entreveure que hi ha una relació feble entre les pautes de comunicació dels i les adolescents amb el seu pare i mare i la freqüència en què fan ús de tecnologies digitals, escolten música o veuen la televisió. A les taules 4.9 i 4.10 es pot

16. Un exemple extrem d'aquests tipus de notícies són les que es refereixen als hikikomori japonesos, joves que es tanquen a les seves habitacions digitals durant llargues temporades i que suspnen qualsevol contacte amb l'exterior.

observar que el percentatge d'adolescents que declara que comenta qüestions escolars amb el seu pare i mare diàriament o gairebé, o que parlen sobre els seus amics i amigues o sobre notícies i coses que passen al món, varia poc en funció de l'ús que fan de la consola de joc, el mòbil, Internet o la freqüència amb què escolten música i veuen la televisió. La comunicació intergeneracional se'n ressent una mica amb l'ús freqüent de la consola de joc, però gairebé no es veu afectada per altres tecnologies.

Més significativa és la relació entre les pautes d'interacció amb amics i amigues i l'ús de tecnologies d'informació i entreteniment. A la taula 4.11 es pot observar clarament que els adolescents que fan ús freqüent del mòbil o de la consola de joc o que naveguen per Internet, escolten música i veuen més televisió, tendeixen a mantenir contactes més freqüents amb els seus amics i amigues, tant de dilluns a divendres com durant el cap de setmana. Lluny d'aïllar socialment, l'evidència suggereix que aquestes tecnologies reforcen els vincles amb el grup d'iguals. Els missatges SMS, el correu electrònic o l'MSM Messenger obren oportunitats inèdites d'ampliar el temps que es passa –en aquest cas, virtualment– al costat dels amics i amigues, en ocasions fins a altes hores de la nit. Al marge de la intensificació de la comunicació entre adolescents que propicien aquests dispositius, Internet o la mateixa televisió es converteixen en agents de socialització, que fan emergir autèntiques comunitats d'aprenentatge on el jovent comparteix referents i construeix les seves identitats col·lectives.

b) Temps amb els amics i amigues

Hi ha una visió bastant estesa que tendeix a veure l'adolescència com una etapa en què els/les menors busquen reafirmar la seva identitat en contraposició amb el món de les persones adultes, representat tant pel pare i la mare com per la institució escolar. Des d'aquest punt de vista, plantar cara al món de les persones adultes de forma efectiva passa per integrar-se en grups d'iguals, on els valors i codis de conducta que regeixen en presència de persones adultes puguin ser posats en quarantena –almenys durant l'interval de temps en què es desenvolupa la interacció entre iguals–, qüestionats, trencats i, fins i tot, invertits, com si d'una carnestoltada es tractés (Everhart, 1983; Willis, 1981). Altres interpretacions alternatives –però no necessàriament contradictòries– es desvien d'aquests pressupòsits i posen l'èmfasi en el fet que els i les adolescents passen cada vegada més temps amb membres del seu grup d'edat, per la redefinició del paper que les persones adultes fa a les seves vides. Aquesta tendència té poc a veure amb una vocació dels adolescents per la rebel·lia, sinó amb processos socials clarament identificables. No casualment es produeix en un context en què l'exercici de l'autoritat dels pares s'ha suavitzat, com a conseqüència de la democratització de les relacions familiars i en el qual els pares i mares passen cada vegada menys temps al costat dels seus fills i filles i en què, consegüentment, la seva capacitat per vigilar i controlar els comportaments dels seus fills i filles ha estat seriosament minvada.

Amb independència del crèdit que mereixi cadascuna d'aquestes perspectives, cal fer notar que ambdues coincideixen a subratllar el protagonisme dels grups d'iguals basats en

l'amistat durant l'adolescència. Dit d'una altra manera, en la conformació de la identitat de l'adolescent, hi té un paper de primer ordre el temps que passa al costat d'altres adolescents, amb els quals comparteix atributs. Es tracta d'un temps desnormativitzat, que transcorre habitualment en àmbits en què no regeixen, o en què només ho fan parcialment, les regulacions imposades des del món de les persones adultes. És, des de la perspectiva dels i les adolescents, un temps veritablement propi, on domina la iniciativa personal i s'obren espais d'autonomia. És, per tant, el temps extrafamiliar per excel·lència, en què els i les adolescents escapen per fi de les iniciatives de programació del seu temps imposades per pares i mares que es resisteixen a abdicar de les seves responsabilitats socialitzadores, fins i tot quan els manca temps per educar els seus fills i filles ells mateixos.

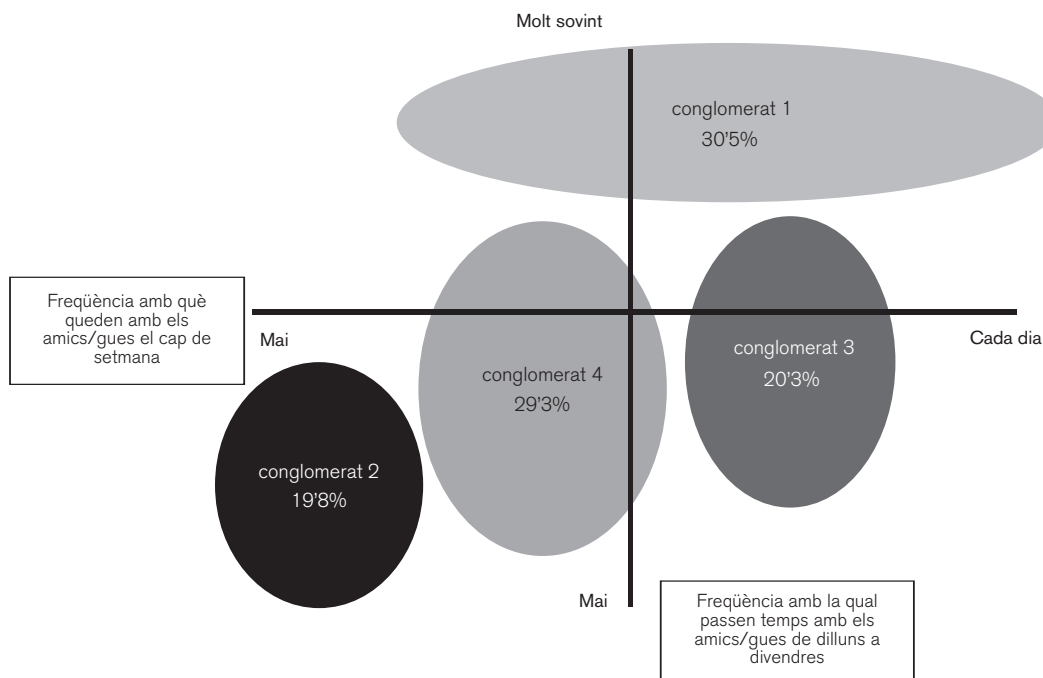
Les pautes d'interacció dels i les adolescents amb els amics i amigues són complexes. De dilluns a divendres, a la sortida de l'escola, prop d'un de cada quatre adolescents diu que passa temps amb amics i amigues cada dia i un de cada cinc, que hi passa temps tres o quatre vegades a la setmana. Durant el cap de setmana, el 34 % dels i les adolescents diuen que queden amb les seves amistats molt sovint. La majoria dels i les adolescents que tenen una vida social molt intensa durant el cap de setmana són els mateixos que es troben diversos cops a la setmana amb amics i amigues de dilluns a divendres. Conformen el que en termes estadístics s'anomena un *cluster* –o conglomerat– d'individus homogenis des del punt de vista de les seves pautes d'interacció i heterogenis respecte a altres conglomerats. Quan s'analitzen les pautes d'interacció dels i les adolescents catalans/anes –tant de dilluns a divendres com durant el cap de setmana– amb tècniques estadístiques de conglomeració, a més d'aquest primer conglomerat –que agrupa el 30,5 % dels i les adolescents–; hi emergeixen tres conglomerats addicionals –que anomenarem momentàniament conglomerat 2, conglomerat 3 i conglomerat 4. El conglomerat 2, que inclou el 19,8 % dels i les adolescents, el formen adolescents que pràcticament no passen temps amb els seus amics/gues de dilluns a divendres i que habitualment ho fan poc sovint –mai o algun cop– durant el cap de setmana. Es tracta d'adolescents de “sociabilitat mínima”. El conglomerat 3, el constitueixen persones que mantenen interaccions freqüents durant la setmana, però en què, tot i preservar-les durant el cap de setmana, la freqüència d'aquestes interaccions tendeix a reduir-se. Mantenen una “sociabilitat ponderada”. En formen part el 20,3 % dels i les adolescents. Per últim, el conglomerat 4 inclou el 29,3 % dels i les adolescents; es caracteritzen perquè passen poc temps amb amics i amigues durant la setmana i perquè queden amb les seves amistats durant el cap de setmana, però sense l'assiduïtat dels adolescents que pertanyen al conglomerat 1. Es tracta d'adolescents de “sociabilitat limitada”.

La distribució d'aquests conglomerats ens descriu un panorama de l'adolescència polièdric, en què els nois i noies es distribueixen entre diverses formes de sociabilitat. Allò que contribueix a diferenciar millor els conglomerats són les seves pràctiques d'oci, especialment durant el cap de setmana. Així, els i les adolescents de “sociabilitat intensa” estan clarament sobrerrepresentats entre aquells i aquelles que surten al cinema –el 32 % ho fa sovint o molt

sovint-, van a concerts –l'11 % ho fan sovint o molt sovint, el 43 % algun cop-, a la discoteca –el 24 % ho fa sovint o molt sovint, el 26 % algun cop- o surten a lligar –el 26 % ho fa sovint o molt sovint, el 30 % algun cop- i no estudien el cap de setmana –el 12 % no ho fa mai, el 36 % només algun cop. D'altra banda, fan un ús intens de les noves tecnologies de la comunicació i l'entreteniment, escolten música sovint i veuen molta televisió. De dilluns a divendres, el 54 % navega per Internet cada dia, el 37 % fa trucades de mòbil o envia SMS i el 27 % juga a la consola de joc o a l'ordinador. El 77 % escolta música diàriament, el 58 % mira la televisió abans de sopar i el 67 %, després de sopar. Moltes d'aquestes pràctiques es mantenen durant el cap de setmana.

Gràfic 4.3. Formes de sociabilitat entre els i les adolescents catalans (en percentatges).

En segon lloc, els i les adolescents de “sociabilitat mínima” estan sobrerrepresentats entre aquells i aquelles que, de dilluns a divendres, tenen hàbits de lectura, ajuden sovint en les tasques de la llar i fan certes activitats extraescolars –acadèmiques, artístiques, de lleure-, però no altres –classes de reforç, esports. Durant el cap de setmana estudien “molt sovint” i estan subrepresentats entre els i les adolescents que surten a la discoteca o a lligar. També és bastant més baix l’ús que fan de les noves tecnologies de la comunicació i l’entreteniment o

la freqüència amb què escolten música o veuen la televisió. Per exemple, de dilluns a divendres, la proporció que fa ús diari d'Internet, el mòbil o juga amb la consola de joc o l'ordinador no arriba a la meitat de la proporció que hi ha entre els membres del conglomerat 1. El 24 % dels adolescents de “sociabilitat mínima” utilitza Internet cada dia, el 14 % juga a la consola o a l'ordinador, el 9,2 % truca pel mòbil o envia missatges SMS. El 46 % escolta música cada dia, el 44 % mira la televisió abans de sopar, i el 50 % la mira després de sopar.

Els i les adolescents de “sociabilitat ponderada” presenten perfils més difusos. El menú d'activitats que fan és divers, però la dedicació a les diferents activitats és moderada. L'activitat central de molts i moltes d'aquests adolescents és la pràctica de l'esport. Tant de dilluns a divendres com durant el cap de setmana, practiquen esport amb certa assiduitat. De dilluns a divendres, també estan sobrerrepresentats en la participació en associacions i activitats de lleure. Durant el cap de setmana, són més proclius a fer activitats “extraordinàries”, lluny de la seva residència habitual, com anar d'excursió al camp o a la muntanya, visitar familiars o anar a la seva segona residència.

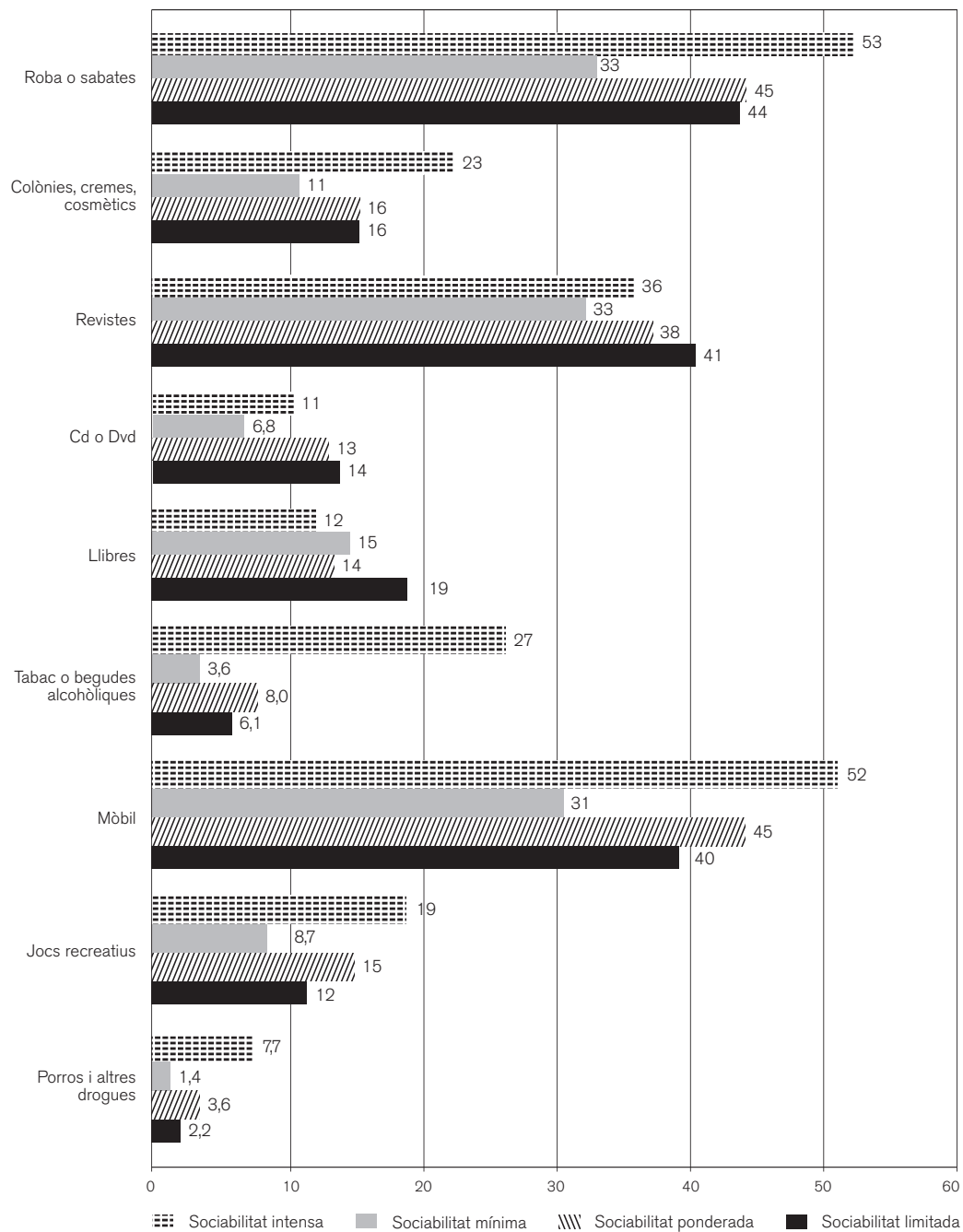
Per últim, els i les adolescents de “sociabilitat limitada”, en molts sentits, presenten perfils similars als de “sociabilitat mínima”, especialment de dilluns a divendres. Així, els agrada llegir llibres que no ha posat el professor o professora –si bé no ho fan amb la mateixa assiduitat que els i les adolescents del conglomerat 2– i fan un ús limitat d'Internet, el mòbil, la consola o la televisió, en comparació amb els adolescents de “sociabilitat intensa” o “ponderada”, però superior al dels adolescents de “sociabilitat mínima”. Les seves pautes de sociabilitat el cap de setmana són bastant similars a les dels adolescents integrats en el conglomerat 3. Estan sobrerrepresentats en pràctiques com anar al camp o a la muntanya, visitar amics i amigues de la mare o el pare o anar a visitar familiars –quan es fa amb una freqüència moderada.

El gràfic 4.4 descriu la relació entre formes de sociabilitat i pautes de consum dels i les adolescents. Els percentatges indiquen la proporció d'adolescents que han fet despeses durant el darrer mes en algun dels productes assenyalats. S'hi inclouen només les despeses que fan els i les adolescents amb els diners de què disposen per a ús personal –és a dir, se n'exclouen despeses que fan els pares i mares o altres familiars, encara que els productes estiguin destinats als seus fills i filles. Com es pot observar, els i les adolescents que pertanyen al grup de “sociabilitat intensa” tornen a presentar perfils molt característics, que els diferencien de la resta de conglomerats, especialment del grup d'adolescents de “sociabilitat mínima”. Hi ha una correspondència clara entre les seves pautes de consum i les pràctiques d'oci, que s'evidencia en el consum de jocs recreatius, tabac o begudes alcohòliques, drogues, mòbil i imatge corporal –roba o sabates, colònies o cremes.

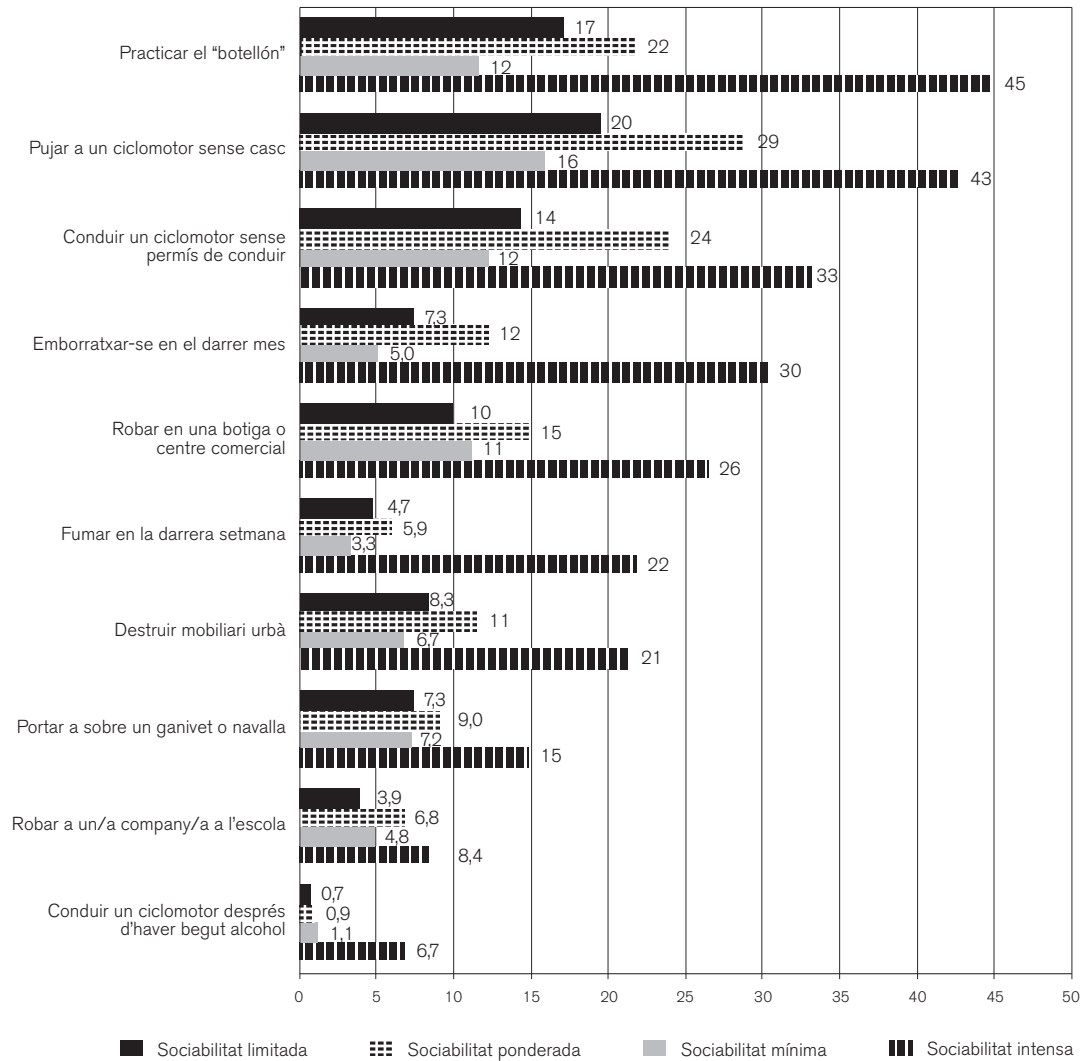
Atesa aquesta relació entre formes de sociabilitat, pràctiques d'oci i pautes de consum en l'adolescència, és interessant preguntar-se fins a quin punt també hi ha una correspondència entre formes de sociabilitat adolescent i accions i comportaments asocials que qüestionen o contradiuen principis i normes imposades des del món de les persones adultes, tal com

Gràfic 4.4. Pautes de consum dels i les adolescents en el darrer mes segons el tipus de sociabilitat (en percentatges).

Gràfic 4.5. Comportaments de risc i tendències associals segons formes de sociabilitat dels i les adolescents (en percentatges).

preveuen les explicacions clàssiques sobre sociabilitat adolescent dins del grup d'iguals. El gràfic 4.5 descriu la incidència d'una sèrie de comportaments en els quatre conglomerats. De la lectura del gràfic s'extreu que la "sociabilitat intensa", en efecte, està fortament relacionada amb una incidència més alta de comportaments de risc i tendències associals. En destaca l'alt consum de begudes alcohòliques i la utilització irresponsable de ciclomotors. Així, prop de la

meitat d'adolescents d'aquest conglomerat ha practicat el “botellón” i el 30 % s'ha emborratxat en el darrer mes. D'altra banda, el 42 % han pujat a un ciclomotor sense casc i el 33 % l'han conduït sense permís de conduir. Aquests consums i pràctiques estan sovint relacionats amb pressions grupals. Així, no beure alcohol en certs espais de lleure pot implicar la marginació en relació amb el grup (Martínez i Recio, 2004: 439-441).

En el gràfic també es poden observar diferències –si bé significativament més baixes– en la incidència dels comportaments associats a la sociabilitat ponderada i a altres formes de sociabilitat. Els resultats suggereixen que la distribució dels usos del temps que fan els i les adolescents i, en particular, amb el temps que dediquen als seus amics i amigues està relacionada tant amb les pràctiques d'oci com amb la inclinació a incórrer en comportaments de risc o asocials. En destaquen especialment les pràctiques i els comportaments dels i les adolescents de “sociabilitat intensa” que presenten els perfils més estereotipats de l'adolescència com a període de turbulència (*storm and stress*) i inadaptació a allò que la societat els reclama, en què els i les adolescents es refugien en els espais desnormativitzats, en companyia del seu grup d'iguals, i que converteixen la transgressió i la vida “perillosa”, de vegades “al límit”, en un senyal d'identitat. Tanmateix, és important mantenir present que aquest perfil és característic del 30 % de la població adolescent. El que posen en evidència els nostres resultats és que la majoria dels nois i noies de 13 a 16 anys viuen formes de ser adolescent que estan lluny de les visions més tòpiques i encotillades de l'adolescència.¹⁷ En moltes d'aquestes formes de viure l'adolescència, els amics i amigues i les noves tecnologies de la comunicació i l'entreteniment són valorats positivament, però també ho és el temps que poden passar amb el pare, la mare i altres familiars.

Valoració dels temps compartits en família

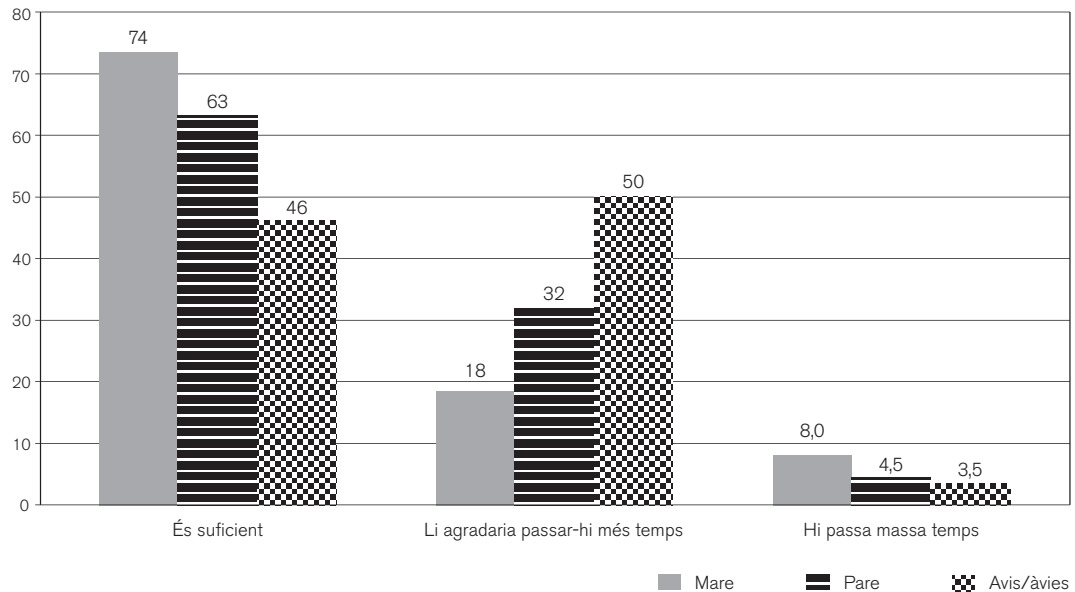
Com s'ha pogut comprovar, l'organització dels temps familiars s'ha tornat cada vegada més complexa. Al llarg del text hem apuntat part de les dificultats que es plantegen a les famílies per resoldre el conegut com a problema de la conciliació de vida familiar laboral, que ha passat a ser una qüestió de primer ordre per als pares, i sobretot les mares, que es veuen obligades a assajar tota classe d'estratègies per plantar cara a les responsabilitats assumides. Segons un estat d'opinió bastant estès, en l'actualitat, mares i pares dediquen poc temps als seus fills i filles. Des d'aquest punt de vista, els fills i filles són presentats com a víctimes d'una socialització inadequada, és a dir, com a subjectes passius perjudicats per processos socials i decisions en les quals no intervenen.

Es tracta, òbviament, d'una perspectiva adultocèntrica, que no qüestiona què pensen o fan els fills/es respecte a la gestió dels temps familiars. En aquesta línia, hem tingut l'oportunitat de comprovar que els “adolescents amb clau”, que sovint no troben adults quan tornen del col·legi, han estat capaços de trobar espais de comunicació i intercanvi nous, en

17. Per exemple, el 46 % dels adolescents no ha pres mai part en cap de les accions asocials o de risc que es descriuen al gràfic 4.4. Menys del 25 % dels i les adolescents n'ha comès dues accions o més.

què prenen forma modalitats de sociabilitat noves, aparentment funcionals i satisfactòries, almenys des del seu punt de vista. Per tant, sembla lícit preguntar-se fins a quin punt el problema de la conciliació es viu com “un problema” per part dels mateixos/es adolescents. Per fer-ho, s’analitza la valoració que els i les adolescents fan del temps que passen amb el seu pare i mare.

Gràfic 4.6. Valoració del temps que l'adolescent passa amb la mare, el pare i els avis i àvies (en percentatges).

Alguns resultats presentats en el gràfic 4.6 i a les taules 4.12 i 4.13 permeten calibrar la magnitud real del “problema” des de la perspectiva de l’adolescent. Del gràfic 4.6, se n’extreu que prop de tres de cada quatre adolescents estan satisfets amb el temps que passen amb la seva mare. Només el 18 % el considera insuficient. Un percentatge una mica inferior es declara satisfet amb el temps que passa amb el seu pare. Al 29 %, els agradaria que aquest temps es veiés incrementat. A la llum dels resultats, allò que hi apareix com el veritable problema és el temps que passen amb els seus avis i àvies. A prop de la meitat d’adolescents els agradaria passar-hi més temps.

Els resultats presentats a les taules 4.12 i 4.13 permeten detectar on es concentren les necessitats insatisfetes més grans, pel que fa al temps compartit amb pares i mares. Un dels aspectes destacats és que els i les adolescents amb mares que treballen no troben a faltar passar-hi més temps que aquells amb mares que no tenen feina remunerada, sempre que no

Taula 4.12. Valoració del temps que els i les adolescents passen amb la seva mare segons els atributs sociodemogràfics de la família.

	Valoració del temps que passa amb la seva mare			Total
	És suficient	Li agradaria passar-hi més temps	Hi passa massa temps	
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	70	22	7,8	100%
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	67	23	10	100%
Formació professional o cicles formatius	73	20	7,7	100%
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	75	18	7,5	100%
Estudis universitaris	83	11	6,2	100%
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	69	20	10	100%
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	69	23	8,9	100%
Formació professional o cicles formatius	74	17	9,1	100%
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	76	18	6,0	100%
Estudis universitaris	82	12	6,7	100%
Hores setmanals que treballa la mare				
No treballa	73	15	12	100%
Menys de 20 h	76	14	9,9	100%
De 20 a 34 h	79	13	9,1	100%
De 35 a 45 h	73	21	6,4	100%
Més de 45 h	67	28	0,0	100%
Hora d'arribada a casa de la mare després de treballar				
Abans de les 9.00 h	56	44	0,0	100%
Entre les 9.00 i les 14.30 h	77	13	11	100%
Entre les 14.31 i les 18.00 h	79	14	7,2	100%
Entre les 18.01 i les 21.00 h	71	24	5,4	100%
Més tard de les 21.00 h	57	37	5,8	100%
Nivell d'ingressos de la llar				
Fins a 14.500 €	67	25	8,5	100%
De 14.501 € a 21.500 €	71	20	9,2	100%
De 21.501 € a 36.000 €	74	18	7,5	100%
De 36.001 € a 50.500 €	82	12	6,1	100%
Més de 50.501 €	80	14	6,4	100%
Ingressos irregulars	75	20	5,6	100%
Nombre de fills/es				
1 fill/a	72	21	6,8	100%
2 fills/es	75	17	7,9	100%
3 o més fills/es	71	20	8,6	100%
Lloc de naixement de l'adolescent				
Estat espanyol	74	18	8,0	100%
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^a	65	27	8,0	100%
Total	74	18	8,0	100%

a. Es considera països amb nivell baix i mitjà del PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

Taula 4.13. Valoració del temps que els i les adolescents passen amb el seu pare segons els atributs sociodemogràfics de la família.

	Valoració del temps que passa amb el seu pare			Total
	És suficient	Li agradaria passar-hi més temps	Hi passa massa temps	
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	54	40	5,7	100%
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	60	34	6,0	100%
Formació professional o cicles formatius	62	34	4,3	100%
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	63	33	3,8	100%
Estudis universitaris	71	25	3,5	100%
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	59	32	8,5	100%
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	59	36	5,2	100%
Formació professional o cicles formatius	66	29	4,4	100%
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	66	32	2,4	100%
Estudis universitaris	69	27	4,7	100%
Hores setmanals que treballa el pare				
No treballa	51	46	3,0	100%
Menys de 19,5 h	63	31	6,3	100%
De 20 a 34 h	77	20	3,3	100%
De 35 a 45 h	68	27	5,2	100%
Més de 45,5 h	60	36	4,0	100%
Hora d'arribada a casa del pare després de treballar				
Abans de les 9.00 h	69	28	2,8	100%
Entre les 9.00 i les 14.30 h	79	20	1,6	100%
Entre les 14.31 i les 18.00 h	76	19	5,4	100%
Entre les 18.01 i les 21.00 h	64	32	4,9	100%
Més tard de les 21.00 h	58	39	3,0	100%
Nivell d'ingressos de la llar				
Fins a 14.500 €	52	40	7,9	100%
De 14.501 € a 21.500 €	64	32	3,9	100%
De 21.501 € a 36.000 €	64	31	4,7	100%
De 36.001 € a 50.500 €	76	21	2,9	100%
Més de 50.501 €	65	31	3,4	100%
Ingressos irregulars	62	32	5,7	100%
Nombre de fills/es				
1 fill/a	59	37	3,9	100%
2 fills/es	66	30	4,8	100%
3 o més fills/es	62	34	4,0	100%
Lloc de naixement de l'adolescent				
Estat espanyol	64	32	4,4	100%
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^a	60	34	5,7	100%
Total	63	32	4,5	100%

a. Es considera països amb nivell baix i mitjà del PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

Font: Panel de Famílies i Infància.

treballin fora de la llar més de 45 hores. El problema principal rau en les jornades i els horaris de treball que dificulten el temps compartit. En concret, el factor que incideix de forma més notable en la insatisfacció dels fills/es és l'hora d'arribada a casa de la mare. El 44 % dels i les adolescents amb mares que arriben a casa entre les 00 i les 9 hores del matí i el 37 % dels i les adolescents amb mares que hi arriben després de les 21 hores destaquen que els agradaria passar més temps amb elles, mentre que aquest sentiment és molt menys habitual quan arriba a casa abans que els fills i filles surtin de l'escola. Un fet semblant s'esdevé pel que fa al temps compartit amb els pares. L'arribada tardana a casa –després de les nou del vespre– és l'arrel del descontentament que molts i moltes adolescents expressen respecte al temps que passen amb ells/elles.

La lectura d'aquests resultats permet constatar que, malgrat la irrupció amb força d'espais i instàncies de socialització nous –activitats extraescolars, grup d'iguals, comunitats virtuals–, els i les adolescents valoren el contacte i la comunicació amb els seus pares i mares i que continuen sent, per norma general, permeables a la seva influència. En aquest sentit, és significatiu que reclamin més temps compartit, quan les possibilitats de contacte intergeneracional se'n ressenten, com a conseqüència de jornades laborals draconianes. La clau per donar resposta a aquestes aspiracions, per sobre de qualsevol altra iniciativa, sembla que és la necessitat d'ajustar els horaris laborals als horaris en què poden propiciar-se aquests temps compartits.

5. Gestió dels temps dins les noves modalitats familiars

Com tot sistema social, la família és sensible als canvis que tenen lloc en el seu entorn social i històric. Així, al llarg de les diferents èpoques, i lluny de romandre estàtica i immutable, la família s'ha modificat en consonància amb les transformacions –de tipus ideològic, cultural, polític o econòmic– que tenien lloc al seu voltant, de manera que, com sintetitza Gimeno (1999), es produeix en tres grans àmbits relacionats entre si: la composició del nucli familiar, els rols dels membres de la llar i les funcions socialment atribuïdes a les famílies. Si parem esment al primer d'aquests àmbits, les evidències sociològiques i demogràfiques descriuen un panorama en el qual la diversitat familiar està deixant de ser-ne l'excepció i n'esdevé cada vegada més la norma. En el cas específic de Catalunya, malgrat que els indicadors ja reflecteixen que el procés de canvi s'inicia moderadament en la dècada dels seixanta, la transició política de 1975 va suposar un punt d'inflexió a partir del qual els canvis, tant en la composició com en la dinàmica de funcionament de les famílies, es van accelerar en sintonia amb altres transformacions de la societat –igualtat legal entre ambdós gèneres, accés creixent de la dona al mercat laboral, aprovació de la Llei del divorci, legalització i avanços en anticoncepció, etc. (Iglesias de Ussel, 1998). Com indiquen diversos autors (Alberdi, 1999; Flaquer, 1999; Iglesias de Ussel, 1998, Brullet i Torrabadella, 2004), a grans trets, a l'Estat espanyol, i molt especialment a Catalunya, l'avanç d'aquest procés cap a la pluralitat de formes familiars és similar al que s'observa en altres països, però la velocitat en la qual es produeixen els canvis no té punt de comparació amb allò que va passar en aquests països. Ara bé, tal com puntualitzen Alberdi (1999) i Flaquer (1999), cal mirar amb certa cautela l'ampli ventall de xifres que ens descriuen els canvis en el perfil estructural o la composició aparent de les llars,

ja que allò realment substantiu no és la forma externa que adopten les famílies, sinó les relacions que s'estableixen en el seu interior. Concentrarem la nostra anàlisi precisament en aquest aspecte, i en concret en els canvis que es produeixen en les relacions familiars que tenen lloc dins de diferents tipus de família i les seves conseqüències sobre la vida dels menors. Tot i això, és important descriure breument l'evolució recent de les característiques sociodemogràfiques de les famílies catalanes.

Canvis en l'estructura familiar

Un dels trets més destacats sobre l'evolució de l'estructura de les llars a Catalunya és la seva reducció o “simplificació” (IDESCAT, Llars i Famílies 1991, 1996, 2001). El creixement de la monoparentalitat, del nombre de parelles sense fills i filles i de les llars sense nucli familiar –tant les unipersonals com les de dues o més persones que conviuen sense vincle de parentesc– són, a grans trets, els canvis més significatius de la morfologia familiar catalana registrats durant l'última dècada. Si bé, en comparació amb la UE, la família típica formada per una mare, un pare i els seus fills i filles dependents continua sent el model de convivència més habitual, les xifres n'evidencien el procés de pluralització, fet que ens situa cada vegada més a prop dels països del nostre entorn.

Segons els resultats del Panel de Famílies i Infància, a Catalunya el 13,5 % dels adolescents de 13 a 16 anys viuen en una llar monoparental –l'11,5 % encapçalades per la mare, i el 2 %, pel pare– i el 6,2 % al si d'una família reconstituïda. Si bé les dades no són estrictament comparables, sabem que aquest percentatge és lleugerament superior al percentatge d'infants –menors de 0 a 17 anys– que viuen en llars monoparentals a l'Estat espanyol, que un estudi que utilitza dades del Cens de 2001 (Flaquer, Almeda i Navarro, 2006: 55) xifrava en el 9,8 %. El percentatge també indica un increment important de la monoparentalitat a Catalunya, atès que amb dades de 1996, l'estudi de Brullet i Torradabella (CIIMU 2002 i 2004) destacava deu anys enrere que el 9 % dels menors entre 0-17 anys a Catalunya vivien en nuclis monoparentals.¹⁸

Cal destacar també que el Panel aporta per primera vegada a Espanya i Catalunya un indicador objectivat del pes relatiu de les famílies reconstituïdes en relació amb el conjunt de famílies en què viuen els menors d'edat. Fins ara, només en teníem unes quantes estimacions poc fiables. Gràcies al Panel, podem començar a dir que, amb dades de 2006, el 6,2 % de menors adolescents entre 13 i 16 anys formen part d'una família reconstituïda, és a dir, que viuen amb el pare o la mare propis, amb la nova parella de l'un o de l'altre, i que també poden convida amb germanastres i fills i filles anteriors de la nova parella.¹⁹

Per tant, l'augment de la diversitat familiar exigeix una atenció més gran a l'emergència de riscos nous, associats ja no sols a les desigualtats de classe –pròpies de les societats industrials–, sinó també a les característiques de l'estructura familiar i als processos familiars

18. En aquest moment, l'Institut d'Infància i Món Urbà està fent l'explotació, per a Catalunya i Barcelona, del cens de l'any 2001, per poder obtenir dades precises d'aquests canvis, ja obtingudes per als anys 1991 i 1996, amb el primer informe del CIIMU sobre *La infància i les famílies a inicis del segle XXI* (2002).

19. L'aplicació prevista dels qüestionaris a noves cohorts al llarg dels propers anys permetrà disposar d'una estimació actualitzada d'aquestes dades.

que s'hi desenvolupen. El creixement de la monoparentalitat és fonamentalment el producte de l'increment extraordinari de les ruptures conjugals. Aquesta ruptura és viscuda habitualment com una experiència dolorosa, tant per les persones adultes que es divorcien o separen com per les seves filles i fills. La recerca quantitativa i qualitativa sobre aquestes realitats posa de manifest que les mares i pares que es fan càrrec dels fills i filles –habitualment dones– acumulen sovint situacions de vulnerabilitat emocional, laboral i econòmica que reclamen atencions específiques. En els nous escenaris, aquestes mares i pares sols amb fills i filles experimenten noves necessitats i problemes, com ara: a) situacions de solitud i baixa autoestima a la qual es veuen abocades quan la separació ha estat forçada per la seva parella, b) situacions de precarietat econòmica provocades per la desaparició d'una font d'ingressos familiars, l'ajustada capacitat adquisitiva dels seus salaris o d'impagament de pensions alimentàries per als fills i filles, c) situacions de discriminació al món del treball com a conseqüència de la negativa o el recel empresarial a contractar o promocionar mares i pares que encapçalen famílies monoparentals, d) prejudicis socials vers les seves famílies, e) insuficiència dels ajuts i serveis socials de suport, etc (Almeda, 2004). Tot això no ens ha de fer perdre de vista que les famílies monoparentals no constitueixen un tot homogeni afectat de la mateixa manera per aquests processos. Darrere del concepte de monoparentalitat, s'hi amaga una realitat complexa i multidimensional, on podem trobar col·lectius amb interessos ben diversos.

En els apartats següents ens centrarem en la naturalesa i la qualitat de les dinàmiques relacionals que es produeixen en els diferents tipus d'estructura familiar –ja sigui biparental, monoparental o reconstituïda–, com a resultat d'aquestes transformacions.

Gestió de l'absència

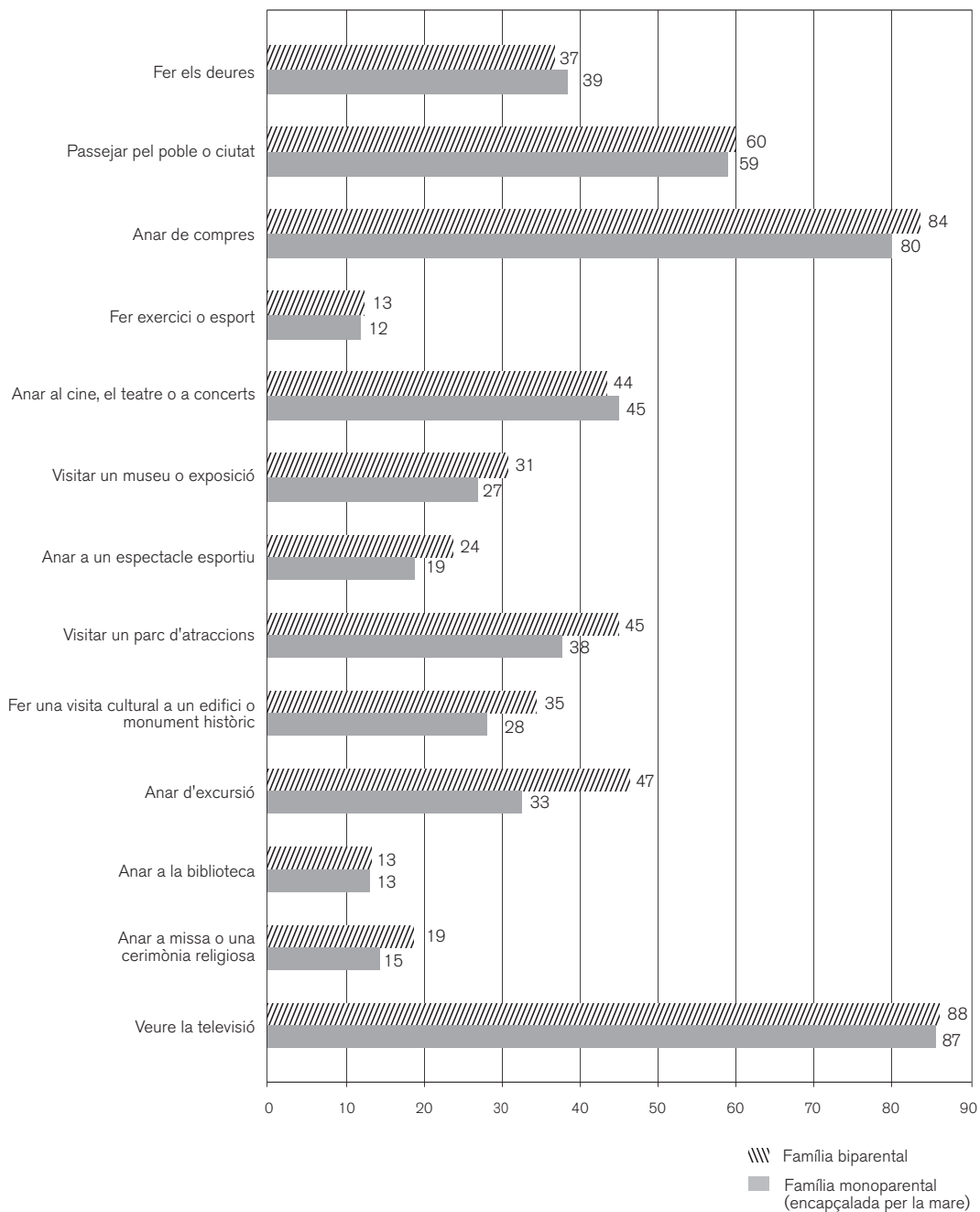
Amb l'augment de les ruptures conjugals, s'incrementa la probabilitat que el menor experimenti diversos tipus de família i, consegüentment, diverses formes de viure la maternitat i la paternitat. Òbviament, la situació més típica és la convivència del menor amb els seus dos progenitors. Ara bé, la separació de la parella pot dur-lo a conviure amb només un dels seus progenitors separat o divorciat –habitualment, la mare– i que redefineixi la relació amb el pare absent de la llar de la mare. És possible que, en algun moment de la seva vida, convisqui a la mateixa llar amb una nova parella del seu progenitor –és a dir, en el si d'una família reconstituïda– i, en conseqüència, es vegi immers en noves dinàmiques de relació familiar amb un padrastre, una madrastra, o els fills i filles de les seves relacions anteriors (Brullet i Torrabadella, CIIMU, 2002).²⁰

Diners i temps són les dues principals inversions que el pare i la mare fan en els seus fills i filles. Els *diners* proveeixen les necessitats bàsiques –menjar, allotjament, a més d'altres béns materials– per promoure el desenvolupament de l'infant. S'ha demostrat que viure en

20. És també perfectament possible que el progenitor amb qui conviu mantingui, de forma esporàdica o més duradora, relacions sentimentals a distància, sense coresidència; és a dir, amb persones que no s'incorporen a la llar (*living apart together*).

Gràfic 5.1. Activitats que l'adolescent fa amb la mare en famílies biparentals i en famílies monoparentals encapçalades per la mare (en percentatges).

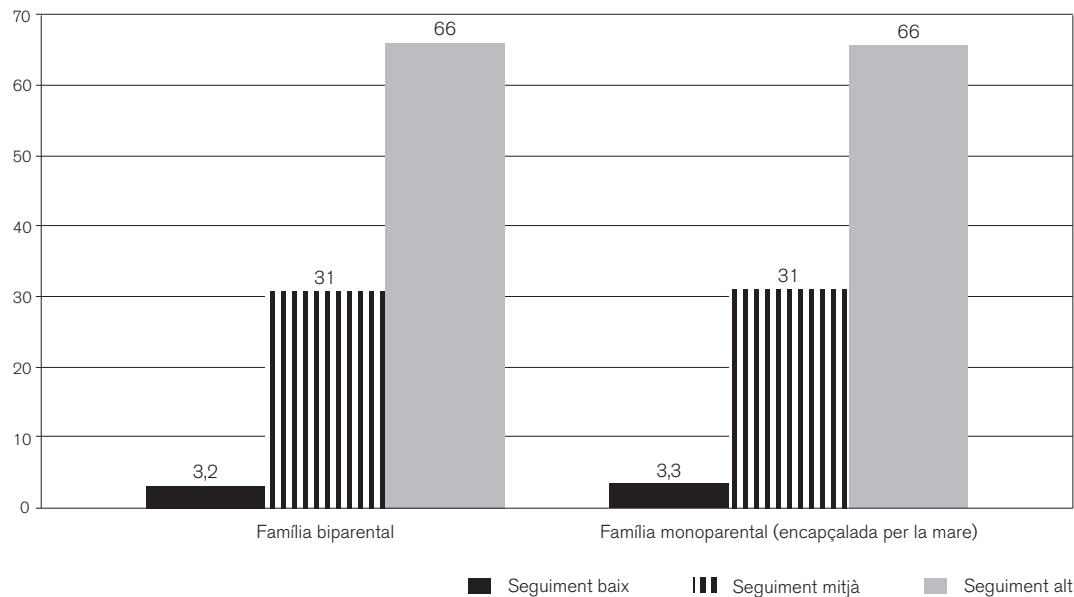
la pobresa, i especialment en pobresa persistent, dificulta el desenvolupament social, psicològic i cognitiu del nen o nena. El temps compartit és temps que els pares i mares poden dedicar a cobrir necessitats emocionals i afectives dels nens i nenes, a transmetre valors, a fer un seguiment dels seus estudis i activitats d'oci i a incentivar comportaments apropiats. La distribució de temps i diners entre les persones integrants de la família està en part condicionada pel model de convivència –ja sigui biparental, monoparental o reconstituïda– i per les dinàmiques relacionals i de poder que s'hi estableixen. Quan un dels progenitors –habitualment, el pare– abandona la llar on convivia amb el/la menor, la inversió de temps i diners per part d'aquest progenitor disminueix. En aquestes condicions, l'altre progenitor –habitualment, la mare, que és qui obté en la majoria dels casos la custòdia dels fills i filles– queda a càrrec dels problemes que es puguin derivar dels dèficits de diners i temps que provoca la reducció d'inversions per part del progenitor absent.

L'evidència que ens aporta la recerca sociològica en altres països que pateixen aquest procés de fa anys –i que confirmen les dades del *Panel* a Catalunya– demostra que a les llars monoparentals encapçalades per dones, les mares tendeixen a mantenir-hi uns criteris consistents de comportament quotidià amb els fills i filles, en comparació amb el comportament de les mares en llars biparentals. Les inversions que fan en temps “de qualitat” amb els fills/es –participació en activitats conjuntament amb els fills i filles, seguiment del que fan a l'escola o amb els amics i amigues– són similars. Així, pel que fa a activitats compartides, i tal com es pot observar al gràfic 5.1, les diferències percentuals són mínimes, a excepció d'activitats que impliquen desplaçaments i comporten despeses més grans, com visitar un parc d'atraccions, fer una visita cultural o anar d'excursió. Quant al nivell de seguiment de les activitats escolars i dels amics i amigues, la dedicació de les mares en famílies biparentals i monoparentals és pràcticament idèntica. Aquesta similitud adquireix més significació en un context en què la precarietat econòmica sobrevinguda després del divorci o la separació obliga a algunes mares soles a incrementar el nombre d'hores que treballen fora de la llar i a acceptar jornades laborals més llargues, fet que pot dificultar la gestió i l'organització de la vida quotidiana relacionada amb la vida familiar i personal (taula 5.1).

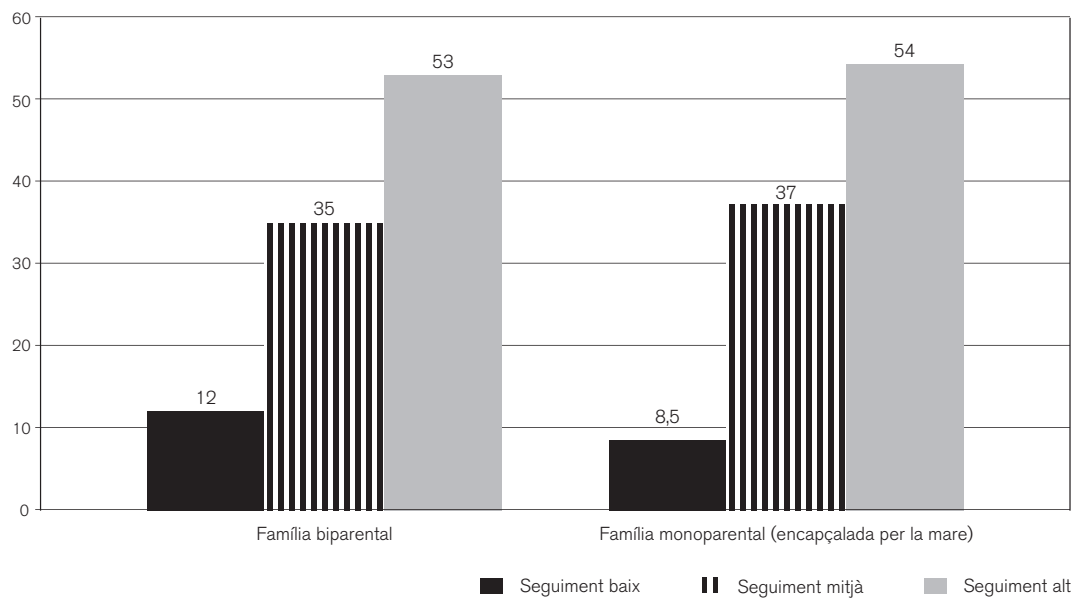
D'altra banda, abundant evidència empírica confirma que els pares que no resideixen amb els seus fills i filles els aporten menys recursos econòmics i hi passen menys temps que aquells que hi conviuen. Pel que fa als recursos econòmics, la recerca sociològica demostra que les aportacions econòmiques dels pares habitualment es redueixen, amb independència de la seva capacitat econòmica (Hill, 1992). La predisposició més baixa a invertir recursos en el fill o filla reflecteix, des d'una lògica economicista, unes expectatives inferiors de “benefici” que el pare espera extreure de l'exercici de la paternitat. Quan la mare es fa càrrec de la custòdia –com s'esdevé habitualment–, la seva capacitat de controlar la relació entre el pare i els fills i filles s'incrementa. Sovint, acaba organitzant les activitats dels infants i fixant horaris en què el fill o filla està disponible per passar temps amb el pare absent –que no són necessàriament els mateixos que té el pare per passar temps amb el seu fill o filla. A més, el

Gràfic 5.2. Nivell de seguiment de l'escola que la mare de l'adolescent fa en famílies biparentals i en famílies monoparentals encapçalades per la mare (en percentatges).

Gràfic 5.3. Nivell de seguiment dels amics i amigues de l'adolescent que la mare fa en famílies biparentals i en famílies monoparentals encapçalades per la mare (en percentatges).

Taula 5.1. Situació professional de les mares en famílies biparentals i en famílies monoparentals^a
(en percentatges).

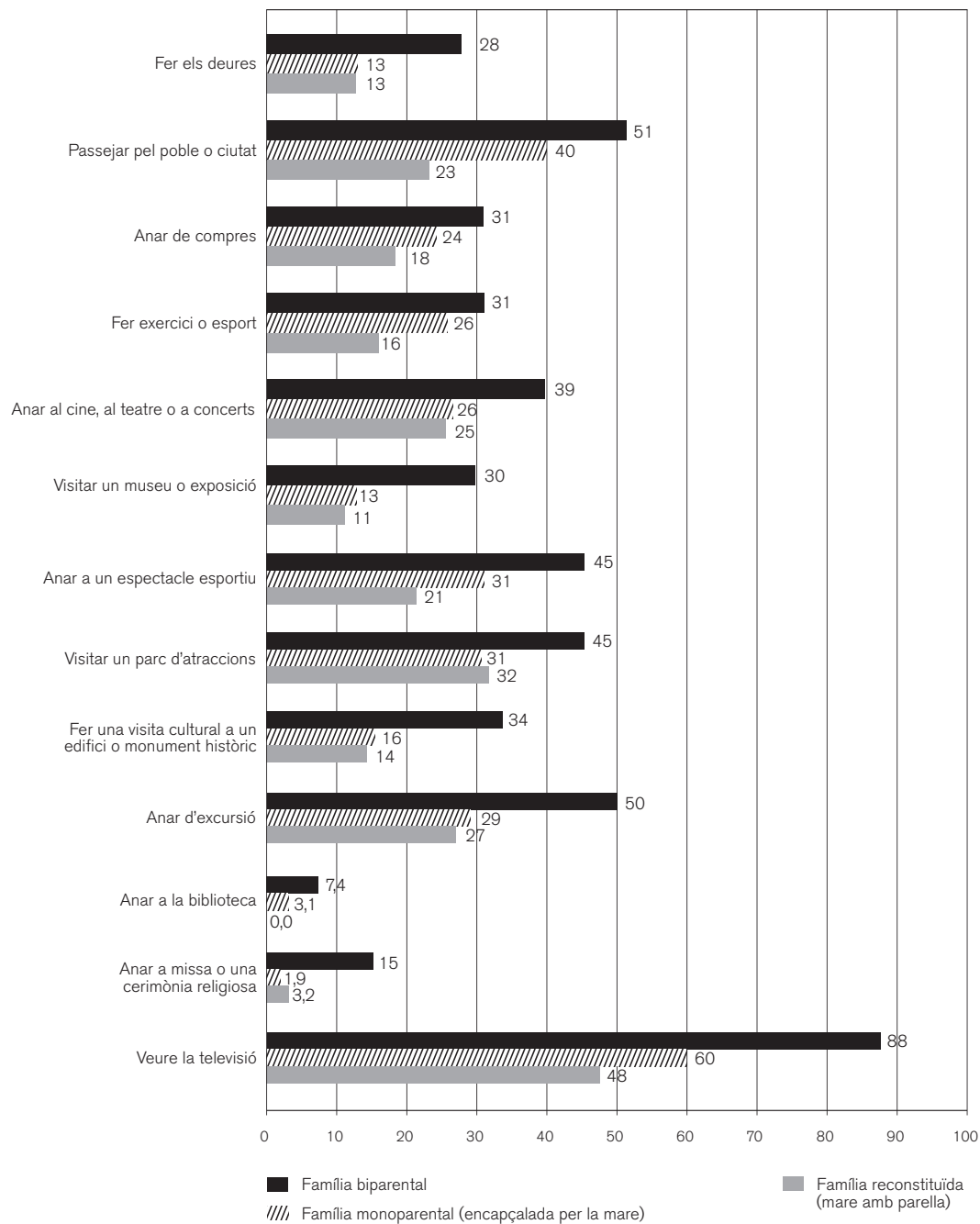
	Mare en família biparental	Mare en família monoparental
Situació laboral		
Treballa	79	88
Aturada	3,9	5,0
Inactiva	17	7,2
Motiu d'inactivitat		
No té temps per treballar i atendre responsabilitats familiars	45	31
Veü massa difícil trobar una feina adequada	26	25
Està incapacitada o malalta	10	19
Altres	19	25
Contracte laboral		
Funcionària	14	13
Indefinit	52	51
Temporal	8,2	14
Per compte propi	19	13
Sense contracte	5,1	3,5
Altres	2,6	6,3
Ingressos mensuals		
Menys de 1.200 €	53	57
De 1.201 € a 1.800 €	23	23
De 1.801 € a 3.000 €	16	14
De 3.001 € a 4.200 €	1,3	2,2
Més de 4.200 €	0,4	0,4
Ingressos irregulars	6,5	3,2
Tipus de jornada laboral		
Partida	41	42
Contínua al matí	25	29
Contínua a la tarda	3,5	3,5
Contínua a la nit	1,0	2,1
Mitjana de matí	6,9	3,9
Mitjana de tarda	2,2	1,4
Torns	4,5	6,0
Irregular o variable segons el dia	14	10
Altres tipus	2,0	1,8
Hores treballades a la setmana		
No treballa	21	14
Menys de 20 h	4,5	5,0
De 20 a 34 h	26	14
De 35 a 45 h	59	64
Més de 45 h	11	17
Hora d'arribada a casa després de treballar		
Abans de les 9,00 h	1,1	3,5
Entre les 9,00 i les 14,30 h	13	9,7
Entre les 14,31 i les 18,00 h	42	42
Entre les 18,01 i les 21,00 h	37	34
Més tard de les 21,00 h	6,9	11

a. Es tenen en compte només les famílies monoparentals encapçalades per la mare.

Font: Panel de Famílies i Infància.

Gràfic 5.4. Activitats que els i les adolescents fan amb el seu pare biològic segons el tipus de família (en percentatges).

pare absent perd capacitat de control sobre les pràctiques socialitzadores i l'assignació de recursos per a la criança dels seus fills i filles. En aquest sentit, la disminució dels recursos invertits en els fills i filles, des d'aquest tipus de perspectives, s'ha vist com una resistència a lliurar recursos que seran administrats de manera discrecional per la seva parella anterior (Weiss i Willis, 1985; Seltzer, 1994).

El deteriorament de la situació econòmica dels fills i filles com a conseqüència dels processos que acompanyen el divorci i la reconfiguració de les relacions entre els membres de la llar pot ser bastant important. De fet, a la majoria dels països de la Unió Europea, les taxes de pobresa de les llars monoparentals superen amb escreix la d'altres tipus familiars, incloent-hi les de les famílies nombroses –que havien estat tradicionalment les que patien riscos més elevats de pobresa. El divorci representa, d'una banda, la desaparició d'una font d'ingressos a la llar –habitualment, la del sustentador principal. I de l'altra, força pares no compleixen amb les seves obligacions financeres envers els seus fills i filles o no ho fan de forma responsable i puntual. Així, segons els resultats del Panel de Famílies i Infància, aproximadament quatre de cada deu dones afirmen que no reben recursos econòmics dels pares absents –és a dir, aquells que no conviuen a la llar familiar. A més, el 25 % afirma que es produeixen retards en el cobrament de la pensió de manutenció dels fills/es, fet que repercuteix de forma considerable en la capacitat per fer-se càrrec de les despeses del menor –tal com reconeixen el 64 % de les mares que els pateixen.

Quant a la regulació del temps que el pare absent inverteix en el seu fill o filla, la legislació reconeix el dret del menor i del progenitor que abandona la llar a mantenir una relació directa i regular i protegeix aquest dret a través d'un règim de visites. Tot i l'existència d'aquest tipus de regulacions, les oportunitats per relacionar-se, compartir temps i activitats sovint disminueixen o queden en suspens. Com hem dit abans, els pares que no dediquen recursos econòmics als seus fills i filles sovint tampoc hi passen temps. Així, segons dades del Panel de Famílies i Infància, el 15 % dels i les adolescents amb pare absent no l'han vist mai en el darrer any i el 10 % addicional només el veu en període de vacances. Una quarta part, el veu entre una i quatre vegades a la setmana. Tan sols el 5 % dels adolescents amb pare absent el veu cada dia. Durant el període de vacances, els adolescents passen una mitjana de 15 dies amb el pare absent.

Els gràfics 5.4 i 5.5 donen una idea de les inversions dels pares biològics en temps “de qualitat” amb els fills i filles. Com es pot observar fàcilment, els pares biològics dediquen substancialment més temps a tota classe d'activitats compartides quan conviuen amb el seu fill i/o filla. Les diferències en dedicació són especialment importants pel que fa a activitats quotidianes, com ara passejar pel poble, veure la televisió o ajudar els seus fills i filles a fer els deures. Els pares que conviuen amb el fill i/o filla també fan un seguiment més alt de les activitats escolars de l'adolescent.

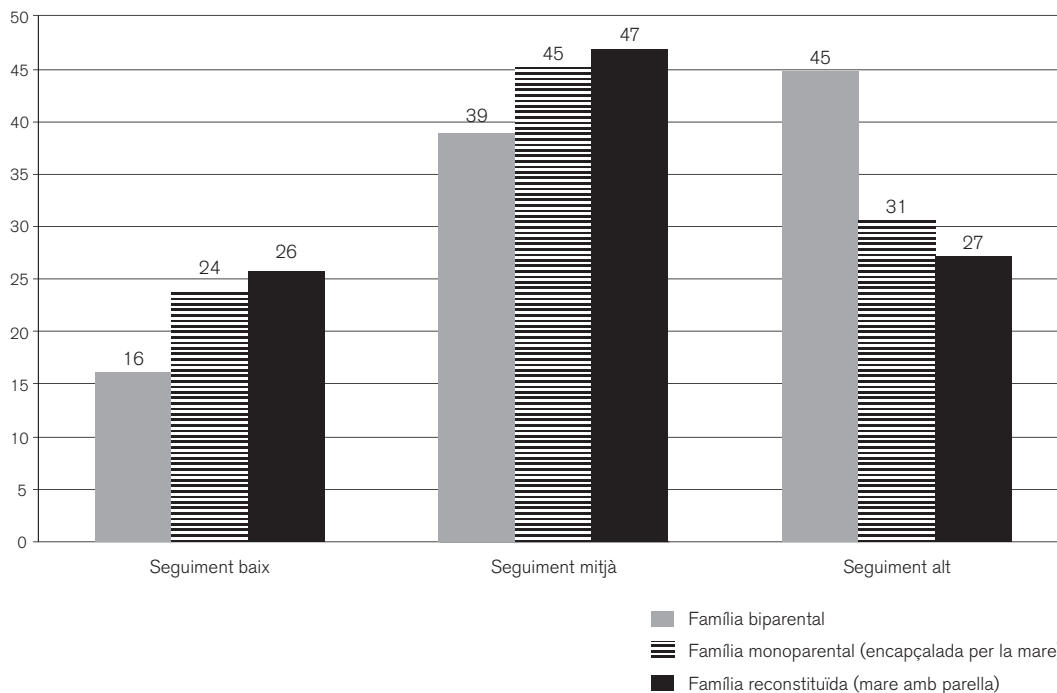
Un segon aspecte que cal destacar és el fet que els pares absents tenen un contacte més freqüent i inverteixen més temps “de qualitat” en els seus fills i filles quan conviuen només amb la seva mare –en una llar monoparental– que no pas quan també hi ha present un

padrastre –en una família reconstituïda. El 38 % dels pares absents tenen contacte setmanal amb el seu fill o filla si viu en una llar monoparental, però només el 21 % mantenen aquesta mateixa freqüència de contacte setmanal quan el fill i/o filla viu amb la seva mare i una nova parella en una família reconstituïda –el seu “pare social”. La disminució de la dedicació al fill o filla és important, fins al punt que, com es pot observar en el gràfic 5.6, per norma general, a les famílies reconstituïdes, una proporció d’adolescents més alta declara que fan més activitats amb els seus “pares socials” que amb els seus pares biològics –especialment les més quotidianes, com fer els deures, passejar pel poble o veure la televisió.

Les raons poden ser diverses. És possible que, en alguns casos, el pare social assumeixi part de les funcions que havien correspost al pare biològic, mentre hi era present, i que faci menys necessària, supèrflua o redundant la implicació del pare absent. En relació amb aquest punt, dins de les ciències socials, s’ha debatut llargament fins a quin punt la paternitat és una condició biològica que depèn d’una relació genètica o una condició social adquirida i que, per tant, pot ser assumida de forma eficaç i plenament responsable per una nova parella de la mare amb voluntat d’exercir-la. És evident que aquesta voluntat està directament relacionada amb el desig de donar suport a la seva parella en les tasques d’educació i

Gràfic 5.5. Seguiment de les activitats escolars de l’adolescent per part del seu pare biològic segons el tipus de família (en percentatges).

Taula 5.2. Freqüència de contacte entre l'adolescent i el pare absent en famílies monoparentals i reconstituïdes.

	Família monoparental (encapçalada per la mare)	Família reconstituïda (mare amb parella)
Freqüència amb la qual l'adolescent veu el pare absent		
De tres a tots els dies a la setmana	18	11
Un o dos cops a la setmana	20	9,7
Dos o tres cops al mes	28	34
Una vegada al mes	7,9	17
Un o dos cops en el darrer any	2,8	9,7
Mai	24	20
Total	100%	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

cura del seu fill o filla. D'altra banda, la voluntat no és sempre suficient. En un estudi clàssic, Andrew Cherlin (1978) arriba a la conclusió que segones núpcies i relacions de cohabitació amb segones parelles creen una forma familiar “institucionalment incompleta”, en què el pare social s'incorpora a un sistema familiar fonamentat en un teixit intens de relacions, normes preestablertes i història compartida, on la nova figura sovint troba difícil encaix. Diverses investigacions empíriques posteriors sobre famílies reconstituïdes testifiquen les tensions generades per la presència en una llar monoparental d'un “íntim estrany”, amb drets i deures de lideratge i parentiu difusos, tant des del punt de vista de la progènie –que amb freqüència percep una certa “usurpació” del paper que continua adjudicant al pare biològic–, com de les mares, que no són alienes a l'ambigüitat normativa i al conflicte de lleialtats que desperten els seus companys (Cherlin i Fustenberg, 1994; Papernow, 1988). Moltes d'aquestes tensions es resolen amb el pas del temps. Estudis fets a altres països posen de manifest que bona part dels pares socials expressen satisfacció amb el seu nou rol de parentesc i les seves famílies, moltes vegades després d'una etapa de transició i adaptació al nou escenari (White, 1994; Thèry, 1993).²¹

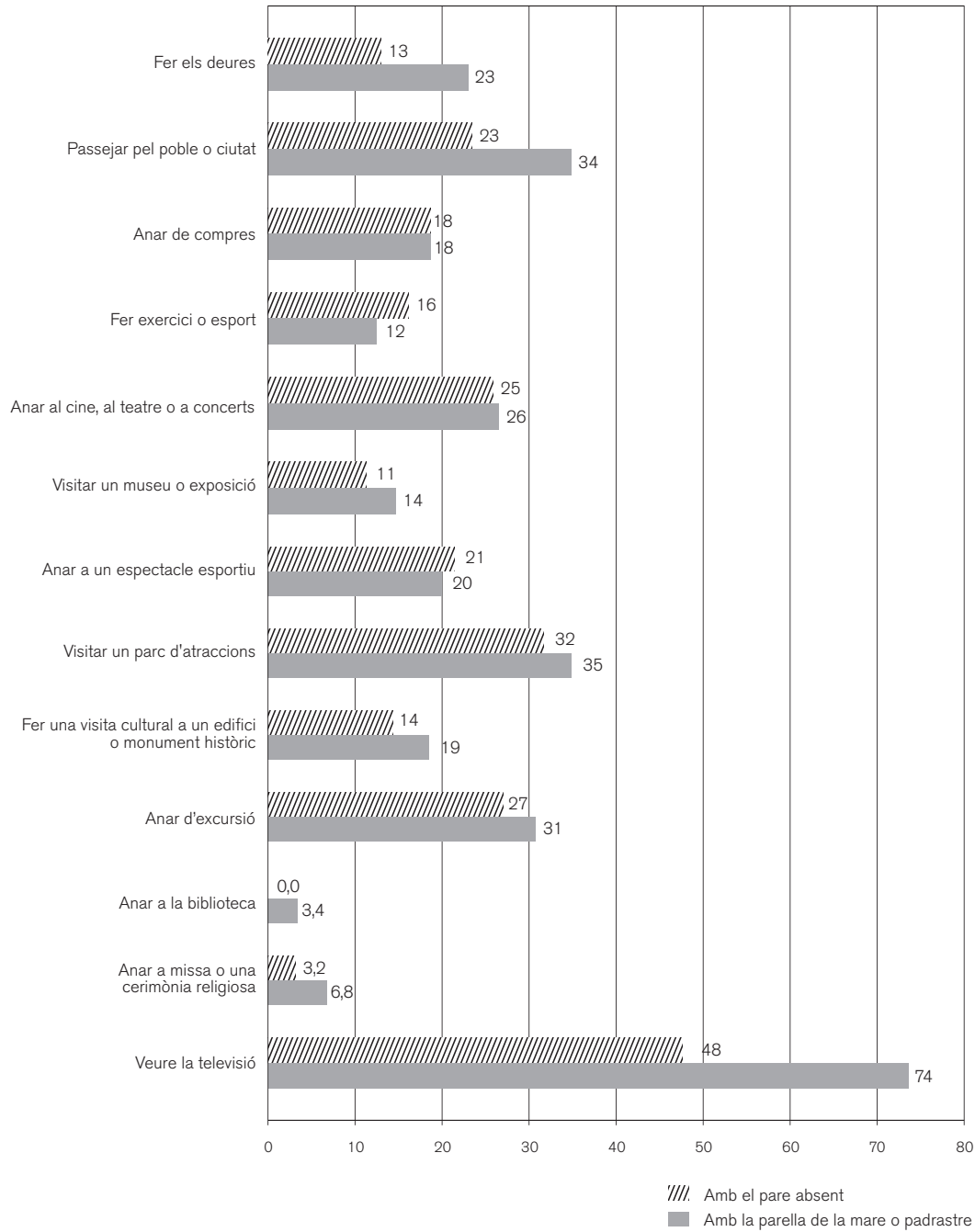
En aquesta línia, els resultats obtinguts al Panel evidencien que la majoria de pares socials no fan –potser encara– el paper de “substitut” del pare biològic dins de la família biparental clàssica. Com s'observa al gràfic 5.7, la proporció d'adolescents que duen a terme les activitats analitzades amb el pare biològic en el si d'una família biparental intacta és significativament més alta que la que les fa amb el pare social en una família reconstituïda. Ara bé, si hi sumem la dedicació al fill o filla del pare absent, el grau d'atenció, suport o supervisió que reben els fills i filles per part de persones adultes en una família reconstituïda no té per què disminuir. Les dades ens descriuen una reconfiguració de relacions en què l'adolescent sovint conrea vincles amb dos referents masculins adults, potser menys intensos, però paral·lels.

El Panel també ens permet apropar-nos a la valoració del temps compartit amb pares i padrastres dins de les noves modalitats familiars. Els resultats suggereixen que la dedicació més baixa dels pares absents es tradueix en el desig dels fills i filles de passar més temps amb

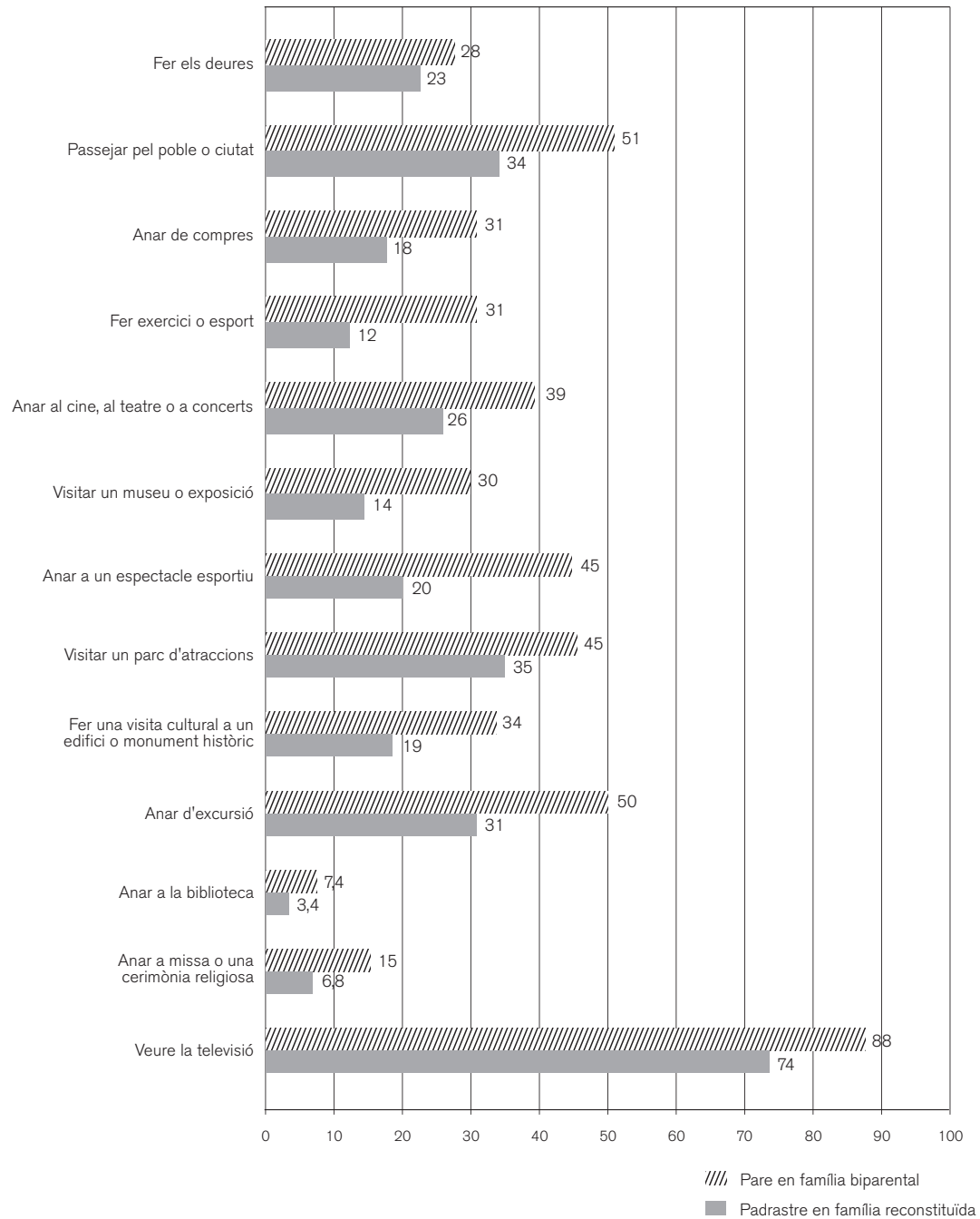
21. En un interessant treball de Marsiglio (1992), als Estats Units, basat en una enquesta representativa, es posa de manifest que, preguntats si pensaven que “un pare social actua més com un amic que com un pare amb els fills de la seva parella”, un terç dels pares socials s'hi mostraven d'acord, un terç en dissèntia, i un terç es mostrava neutral davant l'afirmació.

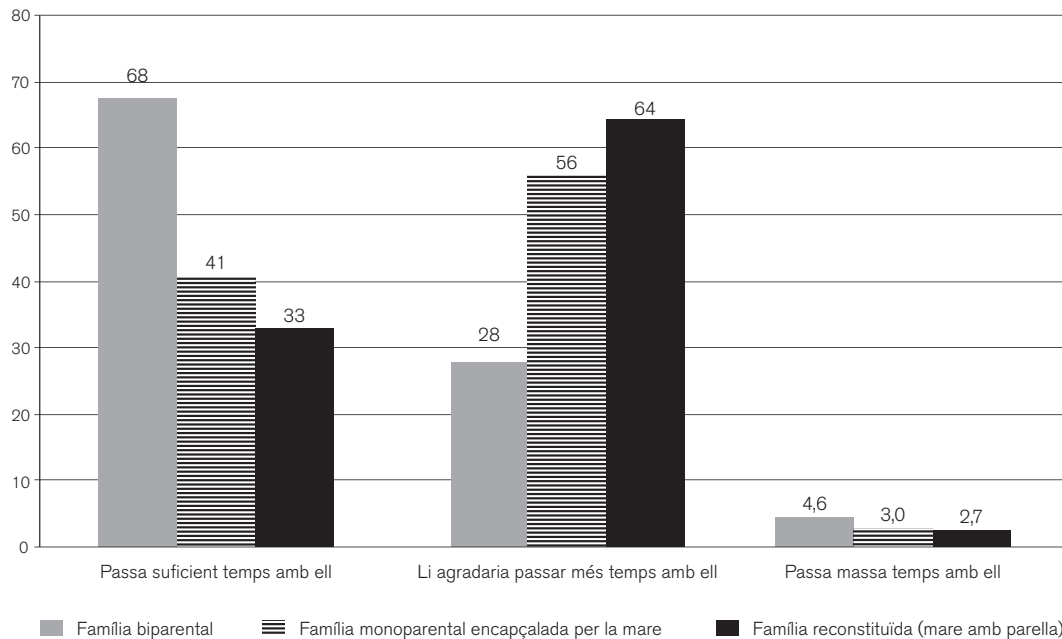
Gràfic 5.6. Activitats que l'adolescent fa amb el seu pare biològic i amb el seu padrastre en famílies reconstituïdes (en percentatges).

Gràfic 5.7. Activitats que l'adolescent realitza amb el pare en una família biparental i amb el padrastre en una família reconstituïda (en percentatges).

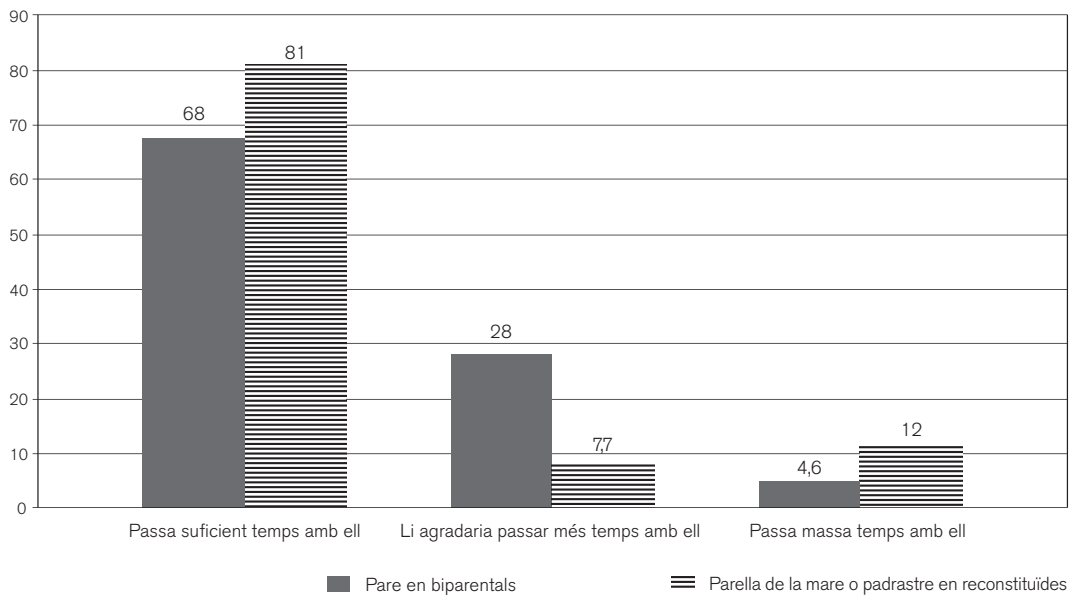
Gràfic 5.8. Valoració del temps que l'adolescent passa amb el seu pare segons el tipus de família (en percentatges).

96

Gràfic 5.9. Valoració del temps que l'adolescent passa amb el pare i amb la nova parella de la mare en famílies biparentals típiques i reconstituïdes respectivament (en percentatges).

el seu progenitor absent. Mentre que el 28 % d'adolescents que viuen amb els seus dos progenitors reconeixen que els agradaria passar més temps amb el seu pare, a les llars monoparentals –encapçalades per la mare– això ho declara el 42 %, i la meitat dels adolescents que viuen en famílies reconstituïdes –tenint en compte només aquelles formades per la mare i la seva nova parella. L'actitud cap a la nova parella de la mare és més difícil d'interpretar. La majoria dels adolescents que viuen en famílies reconstituïdes declaren que estan satisfetes amb el temps que passen amb la parella de la seva mare, però un percentatge significatiu –el 12 %– diu que hi passa massa temps. Quan es comparen aquestes xifres amb les valoracions que fan del temps que passen amb el seu pare els i les adolescents que viuen en el si d'una família biparental, hi apareixen certes diferències –especialment en el percentatge d'adolescents que voldrien passar més temps amb el pare i aquells que ho volen fer amb el seu pare social–, que sembla que avalen la tesi de la “institucionalització incompleta” de les famílies reconstituïdes.

La figura paterna adquireix perfils nous en el context d'una realitat familiar en canvi. Amb la incorporació progressiva de la dona al mercat laboral formal, es fa més palesa l'obsolescència d'un model de divisió de la feina, en què el rol de la dona es redueix a l'àmbit privat domèstic i a l'atenció familiar i el de l'home, al domini públic de la producció. L'erosió del model de l'home com a únic proveïdor del salari familiar –*breadwinner*– convida a redefinir el paper tant d'homes com de dones pel que fa a les responsabilitats familiars. Avui, tant la investigació social com les polítiques públiques de suport a les famílies comencen a dirigir la seva mirada cap a la responsabilitat del pare en la cura i el benestar emocional dels fills i filles menors. La importància de la figura paterna i de la necessitat d'una responsabilitat compartida en l'educació i la criança dels fills i filles ja es comença a reconèixer socialment i política, per exemple, a través de mesures públiques, com el dret a la baixa per paternitat, amb independència de la baixa per maternitat.²² Els governs de països com Holanda, Noruega o Suècia han arribat a finançar campanyes als mitjans de comunicació per fomentar la implicació dels pares en la cura i l'atenció als fills i filles (Hobson, Duvander i Hallén, 2006). Ara bé, com garantir la presència del pare quan es trenca la relació de parella? La solució no és senzilla i cal molta reflexió al voltant de qualsevol fórmula, per evitar conseqüències no previstes. Tot i que el règim de visites pretén garantir una relació regular i directa amb el menor, factors com la persistència de nivells alts de conflicte entre els progenitors que han deixat de viure junts o la distància o el naixement de fills i filles amb una nova parella poden limitar el temps que el menor comparteix amb el seu pare.²³ En tot cas, un primer pas per avançar en la “institucionalització” de noves formes de relació després del divorci hauria de ser, segurament, reconèixer els desitjos d'un col·lectiu sovint ignorat en aquests processos: el dels mateixos/es menors.

22. En països com Noruega, s'implanta la baixa paternal, “daddy quota”, des de 1993 per promoure la implicació del pare en l'atenció del fill i/o filla des dels primers mesos de vida. Mentre que en altres països, la baixa paternal és optativa (i a vegades han de compartir-la amb la mare), a Noruega és gairebé obligatòria, ja que si el pare no s'hi acull perd per complet el dret.

23. Alguns estudis consideren que un dels factors que inhibeixen els pares (homes) a participar de forma activa en l'atenció i l'educació dels seus fills i filles és el manteniment de la figura de la mare com a “gatekeeper” o guardiana. Es tracta d'una sèrie de valors i conductes que reafirmen el rol tradicional de la dona com a mare i cuidadora, a més de manifestar desconfiança en la capacitat del pare com a cuidador. Per tant, es tracta d'un model que reforça la divisió tradicional dels rols de gènere en l'àmbit familiar (Allen i Hawkins 1999).

6. Seguiment familiar i educació formal

Les famílies ocupen un paper cabdal en l'educació dels fills/es, ja sigui per acció o per omisió. En el curs del que es coneix com a “socialització familiar”, els infants interioritzen coneixements i desenvolupen valors i actituds davant de la vida. Aquests coneixements, valors i actituds són el producte d'estímuls múltiples. Els emissors principals d'aquests estímuls són els pares i mares. Els seus comportaments, gestos i posats són observats i imitats. Els pares i mares transmeten també bona part de la informació que els nens i nenes necessiten per desenvolupar-se en el món. A través de comentaris, opinions o respostes a preguntes que fan els infants, els pares i mares presenten als seus fills i filles determinades visions de la realitat, conviccions i expectatives, que solen acceptar de manera bastant acrítica. A través de premis i càstigs, els infants aprenen a reconèixer els valors als quals pares i mares concedeixen més importància.

La implicació dels pares i mares en l'educació formal dels fills i filles

Entre aquests valors que les mares i pares privilegien, hi continua estant, sense dubte, l'educació formal. La pràctica totalitat envien els seus fills i filles als col·legis no sols perquè estan obligats a fer-ho per imperatiu legal, sinó perquè tenen el convenciment que una formació adequada i l'obtenció d'un títol acadèmic són requisits importants per a l'èxit i la promoció social. En aquest sentit, la majoria no es limiten a enviar els seus fills i filles al centre educatiu, sinó que solen implicar-se de forma més o menys intensa en la vida escolar. Aquesta

implicació de pares i mares en l'educació formal dels seus fills i filles sol tenir diverses cares. Pot implicar, en primer lloc, coneixement sobre com transcorre la vida del seu fill i/o filla en el col·legi, ja sigui a través de la informació que els mateixos/es adolescents transmeten als seus pares en converses quotidianes, ja sigui com a resultat de l'esforç que realitzen els progenitors per tal d'obtenir informació addicional al col·legi a través d'entrevistes amb tutors/es del seu fill o filla o altres responsables educatius. Implica, en segon lloc, iniciatives de supervisió, suport i estímul a l'estudi, amb l'objectiu d'afavorir i fomentar esforços educatius apropiats per part del fill o filla. En tercer lloc, els pares i mares solen tenir expectatives i desitjos pel que fa a l'assoliment de certes metes educatives per part dels seus fills i filles. Finalment, alguns pares s'involucren directament en la vida escolar i participen en associacions de mares i pares d'alumnes, o bé ofereixen el seu suport en l'organització d'activitats escolars i extraescolars.

És habitual que bona part de les converses entre pares/mares i fills/illes girin entorn de les activitats que duen a terme al col·legi, els seus problemes amb el professorat o companys i companyes o les seves dificultats amb alguna assignatura. Les dades del Panel són inequívokes. Els temes que pares i mares i fills i filles aborden amb més freqüència en les seves converses quotidianes estan relacionats amb l'escola. El 78 % dels pares i mares declara que parla amb els seus fills i filles adolescents molt sovint sobre com els ha anat el dia a l'escola, el 64 % diu que parla molt sovint amb els seus fills i filles sobre els seus estudis i el 50 % diu que ho fa dels seus professors i professores. Aquests percentatges converteixen les qüestions escolars en el tema principal de conversa intergeneracional. Les respostes obtingudes en el qüestionari passat als i les adolescents permeten confirmar el lloc privilegiat que ocupen els temes escolars en les converses entre pares/mares i fills/illes, però també deixen entreveure l'existència d'un percentatge significatiu d'infants que no parlen amb els seus pares i mares sobre l'escola i el professorat, o que ho fan de forma molt poc habitual. A l'entorn d'una tercera part dels adolescents amb pares o mares que no tenen el graduat escolar no tracten aquest tipus de qüestions en les converses quotidianes amb els seus progenitors.

Taula 6.1. Freqüència amb què pares/mares i fills/illes aborden certs temes

	Mai o gairebé mai	Pocs cops	Bastant sovint	Molt sovint	Total	N.
Com li ha anat el dia a l'escola	0,2	4,5	17	78	100%	2.892
Els seus professors i professores	0,4	14	36	51	100%	2.891
Els seus estudis	0,2	4,6	31	64	100%	2.885
Els seus amics i amigues	0,8	14	41	44	100%	2.884
Els nois i noies que li agraden o amb els que li agradaria sortir	19	32	31	18	100%	2.868
Com passa el temps lliure	1,7	12	48	38	100%	2.876
Drogues	6,5	37	44	13	100%	2.884
Els seus plans de futur	3,6	25	50	21	100%	2.885

Taula 6.2. Freqüència amb què fills/filles i pares/mares parlen sobre l'escola i el professorat (segons els adolescents).

	Mai o gairebé mai	Algun cop	Molt sovint	Total
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	36	39	26	100%
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	23	44	33	100%
Formació professional o cicles formatius	19	46	36	100%
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	23	46	31	100%
Estudis universitaris	17	47	36	100%
				N (2680)
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	30	46	23	100%
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	25	45	30	100%
Formació professional o cicles formatius	19	42	39	100%
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	18	46	37	100%
Estudis universitaris	19	46	36	100%
				N (2595)
Situació laboral del pare i la mare^a				
No treballa cap dels dos	22	38	40	100%
Només treballa el pare	21	41	38	100%
Només treballa la mare	13	52	35	100%
Treballen ambdós	21	44	36	100%
				N (2192)
Hores setmanals que treballa la mare				
No treballa	21	40	39	100%
Menys de 20 h	29	32	39	100%
De 20 a 34 h	19	42	39	100%
De 35 a 45 h	20	47	33	100%
Més de 45 h	20	39	41	100%
				N (2158)
Hores setmanals que treballa el pare				
No treballa	18	44	38	100%
Menys de 20 h	17	33	50	100%
De 20 a 34 h	12	41	48	100%
De 35 a 45 h	21	44	35	100%
Més de 45 h	21	42	36	100%
				N (2089)
Tipus de família				
Famílies monoparentals	22	55	23	100%
Famílies biparentals	27	51	22	100%
Famílies reconstituïdes	20	43	36	100%
Altres tipus de família	26	50	25	100%
				N (2748)
Nivell d'ingressos de la llar				
Fins a 14.500 €	24	46	30	100%
De 14.501 € a 21.500	23	44	33	100%
De 21.501 € a 36.000 €	20	45	35	100%
De 36.001 € a 50.500 €	15	45	40	100%
Més de 50.501 €	19	47	35	100%
				N (2206)

(continua a la pàgina següent)

(Continuació Taula 6.2)

	Mai o gairebé mai	Algun cop	Molt sovint	Total
Nombre de fills/es				
1 fill/a	21	43	37	100%
2 fills/es	20	45	36	100%
3 o més fills/es	25	47	28	100%
				N (2700)
Lloc de naixement de l'adolescent				
Estat espanyol	21	45	34	100%
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^b	28	42	30	100%
				N (2740)
Edat				
13 anys	23	43	34	100%
14 anys	24	46	29	100%
15 anys	19	46	35	100%
16 anys	18	46	37	100%
				N (2748)
Sexe del fill/a de referència				
Home	29	47	24	100%
Dona	16	44	41	100%
				N (2748)
Percentatge total	21	45	34	N (2748)

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Dades de famílies biparentals.
b. Es considera països amb nivell baix i mitjà del PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

Un altre indicador de l'interès dels pares i mares en l'educació formal dels seus fills i filles és el nombre de vegades que han sol·licitat parlar amb un dels seus professors o professores. El 69 % d'ells i elles ho han fet alguna vegada en els darrers dos anys. Les raons per parlar amb els professors o professores poden ser moltes, però se suposa que, entre totes, i pel valor concedit pels pares i mares a l'assoliment educatiu, una de les principals sigui interessar-se pel rendiment educatiu del seu fill o filla. En aquest sentit, cal destacar la forta associació entre les notes mitjanes del noi o noia i la freqüència amb la qual van a parlar amb algun professor o professora a iniciativa pròpia. La taula 6.3 descriu la freqüència amb què els pares i mares sol·liciten aquest tipus d'entrevistes, en funció d'un indicador de rendiment escolar: la nota mitjana de la darrera avaluació. Les dades, sembla que suggereixen que els pares i mares de nois i noies amb qualificacions baixes no solen ser insensibles a les dificultats dels seus fills i filles amb els estudis i sol·liciten informació addicional als seus professors i professores. No obstant això, també crida l'atenció que el 17 % dels pares i mares que tenen fills i filles amb una nota mitjana de *suspès*, i el 24 % dels pares i mares que tenen fills o filles amb una nota mitjana d'*aprovat* –és a dir, nois i noies que arrosseguen probablement alguna assignatura suspesa– no hagin sol·licitat cap entrevista.

Una segona dimensió de la implicació dels pares i mares en l'educació formal dels seus fills i filles és la supervisió, el suport i l'estímul per als estudis. Estudiar exigeix un esforç que no tots els adolescents estan predisposats a fer de la mateixa manera. A més, com hem pogut comprovar en aquestes pàgines, les diferents subcultures juvenils proposen als adolescents tot

Taula 6.3. Nombre d'ocasions en què el pare o la mare ha sol·licitat una entrevista amb un professor o professora del seu fill o filla segons la seva nota mitjana.

	Mai	1 cop	2 cops	3 o 4 cops	5 o més cops	Total
Excel·lent	44	12	25	11	7,8	100%
Notable	39	15	21	14	12	100%
Bé	28	14	22	20	17	100%
Aprovat	24	12	19	22	22	100%
Suspès	17	11	15	25	32	100%
						N (2683)

Font: Panel de Famílies i Infància.

un seguit d'activitats que poden entrar en conflicte amb la dedicació que reclamen els estudis. Per aquests condicionaments, té importància el fet que els pares i mares es preocupin i vigilin si els seus fills i filles dediquen als estudis el temps que cal, que s'ofereixin a ajudar-los puntualment quan ho necessitin i que sàpiguen transmetre una ètica de l'esforç i la responsabilitat. Les dades suggereixen que la immensa majoria dels pares i mares –sense que pràcticament s'adverteixin diferències entre grups socials– animen els seus fills i filles a esforçar-se a l'escola. Ara bé, la implicació dels pares i mares en la supervisió directa de l'esforç escolar és limitada. Un percentatge reduït de pares –el 20 %– imposen als seus fills i filles el temps que han de dedicar a estudiar. El 64 % de les famílies deixen en mans dels seus fills i filles aquesta decisió. La intervenció dels pares i mares en la programació del temps dedicat a estudiar es produeix més sovint quan els nois i noies passen per dificultats en els estudis, però fins i tot llavors hi ha un percentatge considerable de pares que abduquen d'aquesta responsabilitat. Tal com es pot observar a la taula 6.4, el 42 % dels i les adolescents que tenen una nota mitjana de suspès en la darrera avaluació poden decidir de manera independent el temps que dediquen a estudiar. També crida l'atenció que el percentatge de pares i mares que atorguen plena autonomia a les seves filles és bastant superior que el d'aquells que “confien” en la capacitat de decisió dels seus fills.

El percentatge de mares i pares que ajuden els seus fills i filles amb els deures és també reduït, si es compara amb intervencions menys actives en la seva educació. Segons el testimoni dels i les adolescents, només el 37 % de les seves mares i el 24 % dels seus pares han col·laborat amb ells a fer els deures en el darrer mes. Probablement, en molts casos, això és degut al fet que l'ajuda no és estrictament necessària. Les dades posen de manifest que l'ajuda es concentra en els fills i filles amb resultats educatius més pobres. El 43 % dels nois i noies amb nota mitjana de *suspès* rep ajuda, però només el 29 % dels nois i noies que treuen *excel·lent*: mereix especial atenció una dada addicional. Els pares i mares que presten ajuda són fonamentalment els que tenen un nivell d'estudis més alt i que, en principi, s'entén que puguin estar més ben capacitats per fer-ho. En aquest sentit, no s'hauria de passar per alt que l'ajuda a fer els deures contribueix, en certa manera, a la reproducció de desigualtats socials.

Taula 6.4. Supervisió, suport i estimul a l'estudi (en percentatges).

	El pare o la mare l'animen a esforçar-se a l'escola	El noi o la noia decideix el temps que dedica a estudiar	La mare l'ajuda a fer els deures	El pare l'ajuda a fer els deures
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	83	70	24	18
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	85	66	31	26
Formació professional o cicles formatius	89	64	35	23
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	87	64	41	28
Estudis universitaris	86	68	45	28
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	81	68	29	10
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	87	66	37	20
Formació professional o cicles formatius	87	63	42	26
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	87	66	35	28
Estudis universitaris	87	66	36	37
Situació laboral del pare i la mare^a				
No treballa cap dels dos	89	67	19	12
Només treballa el pare	85	66	33	29
Només treballa la mare	77	67	37	28
Treballen ambdós	87	66	39	28
Hores setmanals que treballa la mare				
No treballa	84	67	32	27
Menys de 20 h	86	67	41	25
De 20 a 34 h	88	68	41	26
De 35 a 45 h	86	64	38	29
Més de 45 h	91	69	35	28
Hores setmanals que treballa el pare				
No treballa	76	66	31	23
Menys de 20 h	60	67	42	8
De 20 a 34 h	90	69	37	39
De 35 a 45 h	86	66	38	29
Més de 45 h	85	66	36	26
Tipus de família				
Famílies monoparentals	89	68	40	16
Famílies biparentals	84	59	35	17
Famílies reconstituïdes	86	66	37	28
Altres tipus de família	88	59	32	20
Nivell d'ingressos de la llar				
Fins a 14.500 €	88	63	41	17
De 14.501 € a 21.500 €	88	63	37	24
De 21.501 € a 36.000 €	86	64	35	25
De 36.001 € a 50.500 €	87	73	42	33
Més de 50.501 €	89	69	40	34
Ingressos irregulars	85	62	35	23
Nota mitjana de la darrera avaluació				
Excel·lent	81	90	29	22
Notable	83	81	36	28
Bé	89	68	36	27
Aprovat	89	48	36	24
Suspès	91	42	43	24

(continua a la pàgina següent)

(Continuació Taula 6.4)

	El pare o la mare l'animen a esforçar-se a l'escola	El noi o la noia decideix el temps que dedica a estudiar	La mare l'ajuda a fer els deures	El pare l'ajuda a fer els deures
Nombre de fills/es				
1 fill/a	86	60	40	29
2 fills/es	88	66	38	27
3 o més fills/es	83	67	33	21
Lloc de naixement de l'adolescent				
Estat espanyol	86	66	37	26
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^b	87	61	31	20
Edat				
13 anys	...	57	49	33
14 anys	80	62	40	26
15 anys	88	70	31	24
16 anys	84	75	25	18
Sexe del fill/a de referència				
Home	87	55	37	25
Dona	86	74	37	26
Percentatge total	86	65	37	26

... Menys de 20 observacions.

a. Dades de famílies biparentals.

b. Es considera països amb nivell baix i mitjà del PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

Font: Panel de Famílies i Infància.

La tercera dimensió de la implicació dels pares i mares en els estudis dels fills i filles és la transmissió de desitjos i expectatives respecte a l'assoliment educatiu. A la majoria de pares i mares dels adolescents, els agradaria que els seus fills i filles estudiessin una diplomatura o una carrera universitària, i una proporció considerable –el 66 %– creu que els seus fills i filles arribaran a cursar estudis superiors. El gran valor concedit als estudis superiors està generalitzat entre tots els grups socials, si bé aquesta preferència està lleugerament més estesa entre els pares i mares amb estudis superiors. Tot i la relativa homogeneïtat de les preferències, la taula 6.5 permet percebre desigualtats significatives entre famílies. En les famílies en què la mare o el pare tenen nivells d'estudis més baixos hi ha una discrepància considerable entre les aspiracions que els pares i mares manifesten respecte a l'educació dels seus fills i filles i les expectatives que es compleixin. Així, per exemple, en les llars en què la mare no té estudis, només el 46 % de les persones entrevistades creuen que el seu fill o filla estudiarà una carrera universitària. En les llars en què la mare té estudis primaris, el percentatge puja lleugerament: el 57 %. En ambdós casos hi ha una bretxa percentual considerable –de més de 20 punts– entre desitjos i expectatives. Aquesta bretxa es tanca a mesura que ascendim a través de l'escalafó educatiu.

Dos aspectes que cal destacar són la influència del gènere i del lloc de naixement sobre els desitjos i les expectatives dels pares i mares. El percentatge de pares i mares que creuen que les seves filles estudiaran una carrera universitària és una mica superior que el d'aquells que creuen que ho faran els seus fills nois. Com podrem comprovar en la secció següent, aquesta percepció probablement està determinada pels millors rendiments educatius i les

Taula 6.5. Expectatives i desitjos que tenen els pares i mares respecte a l'educació dels seus fills i filles (en percentatges).

	Han animat el noi o la noia a estudiar una carrera universitària	Creuen que el noi o la noia estudiarà una carrera universitària	Desitgen que el noi o la noia estudiï una carrera universitària	Se sentirien decebutos si el noi o la noia no completés els seus estudis universitaris
Nivell d'estudis de la mare				
Sense graduat escolar	51	46	71	24
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	58	57	80	23
Formació professional o cicles formatius	63	70	80	25
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	60	66	82	23
Estudis universitaris	66	86	88	32
Nivell d'estudis del pare				
Sense graduat escolar	52	47	71	24
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	58	58	79	22
Formació professional o cicles formatius	59	73	81	24
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	61	67	85	26
Estudis universitaris	57	86	86	33
Situació laboral del pare i la mare^a				
No treballa cap dels dos	61	72	78	35
Només treballa el pare	58	63	79	27
Només treballa la mare	54	67	85	26
Treballen ambdós	63	72	83	25
Nombre de fills/es				
1 fill/a	61	72	85	31
2 fills/es	63	70	82	25
3 o més fills/es	57	63	79	26
Lloc de naixement de l'adolescent				
Estat espanyol	61	68	82	25
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^b	70	67	85	43
Sexe del fill/a de referència				
Home	56	60	79	25
Dona	64	74	84	26
Percentatge total	61	68	82	26

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Dades de famílies biparentals.

b. Es considera països amb nivell baix i mitjà del PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

actituds més favorables cap a l'estudi que solen mostrar les noies. D'altra banda, les dades evidencien que els pares i mares de nois i noies nascuts fora de l'Estat espanyol i, especialment la població immigrant procedent de països menys desenvolupats, en línies generals, tenen el mateix tipus de desitjos i expectatives respecte a l'educació superior dels seus fills i filles que els pares i mares autòctons. L'única diferència remarcable entre col·lectius autòctons i immigrants –el percentatge de pares que se sentirien molt o bastant decebutos si els seus fills i filles no completessin estudis universitaris– sembla que suggereix que la població que prové de països menys desenvolupats concedeix un valor molt elevat a les oportunitats educatives de què gaudeixen a Espanya i reclamen als seus fills i filles compromisos conseqüents amb aquestes oportunitats, sovint inexistents en els seus països d'origen.

Taula 6.6. Freqüència amb què el pare o la mare ha assistit a les reunions de l'AMPA en els darrers dos anys.

	Mai o gairebé mai	Ocasionalment	Bastant sovint o molt sovint	Sempre	Total
Nivell d'estudis de la mare					
Sense graduat escolar	48	16	10	27	100%
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	39	15	12	34	100%
Formació professional o cicles formatius	42	13	14	32	100%
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	44	16	10	30	100%
Estudis universitaris	44	14	13	30	100%
Nivell d'estudis del pare					
Sense graduat escolar	47	16	9	28	100%
Primaris (EGB, batxillerat elemental)	39	14	12	35	100%
Formació professional o cicles formatius	36	17	14	34	100%
Secundaris (BUP, batxillerat superior)	46	15	11	28	100%
Estudis universitaris	46	12	13	29	100%
Situació laboral del pare i la mare^a					
No treballa cap dels dos	44	11	7	39	100%
Només treballa el pare	39	14	15	32	100%
Només treballa la mare	44	14	8	33	100%
Treballen ambdós	40	14	12	33	100%
Hores setmanals que treballa la mare					
No treballa	39	13	15	33	100%
Menys de 20 h	32	14	11	44	100%
De 20 a 34 h	39	12	15	34	100%
De 35 a 45 h	41	15	12	33	100%
Més de 45 h	46	17	9	28	100%
Hores setmanals que treballa el pare					
No treballa	45	11	10	35	100%
Menys de 20 h	58	0	17	25	100%
De 20 a 34 h	50	15	14	21	100%
De 35 a 45 h	39	14	12	34	100%
Més de 45 h	41	14	13	32	100%
Tipus de família					
Famílies monoparentals	47	19	11	24	100%
Famílies biparentals	54	16	9	21	100%
Famílies reconstituïdes	40	14	13	33	100%
Altres tipus de família	47	11	9	33	100%
Nivell d'ingressos de la llar					
Fins a 14.500 €	45	12	10	33	100%
De 14.501 € a 21.500 €	40	15	13	32	100%
De 21.501 € a 36.000 €	42	15	13	30	100%
De 36.001 € a 50.500 €	45	15	11	29	100%
Més de 50.501 €	45	12	14	30	100%
Ingressos irregulars	43	14	11	32	100%
Nota mitjana de la darrera avaluació					
Excel·lent	39	13	14	34	100%
Notable	40	15	11	34	100%
Bé	47	14	12	28	100%
Aprovat	42	15	11	32	100%
Suspès	47	13	14	26	100%

(continua a la pàgina següent)

(Continuació Taula 6.6)

	Mai o gairebé mai	Ocasionalment	Bastant sovint o molt sovint	Sempre	Total
Nombre de fills/es					
1 fill/a	43	15	11	31	100%
2 fills/es	42	15	11	32	100%
3 o més fills/es	43	13	14	30	100%
Lloc de naixement de l'adolescent					
Estat espanyol	42	14	12	32	100%
Països amb nivell mitjà i baix del PIB ^b	47	18	8,6	26	100%
Edat					
13 anys	42	13	11	34	100%
14 anys	43	18	11	29	100%
15 anys	43	13	13	31	100%
16 anys	42	15	13	31	100%
Sexe del fill/a de referència					
Home	45	14	12	29	100%
Dona	40	15	12	33	100%
Percentatge total	42	15	12	31	100%

Font: Panel de Famílies i Infància.

a. Dades de famílies biparentals.
b. Es considera països amb nivell baix i mitjà del PIB aquells que el seu PIB (producte interior brut - paritat de poder adquisitiu) és inferior o igual a 16.500 \$.

Una última dimensió en la qual la implicació educativa dels pares i mares és més limitada, és l'assistència a reunions de les associacions de mares i pares dels col·legis. El 42 % dels pares i mares no assisteixen mai o gairebé mai a aquestes reunions, i el 15 % reconeixen que ho fan de forma ocasional. Els factors principals que incideixen en la freqüència de participació en les reunions de l'AMPA són el tipus de nucli familiar i les hores de treball de la mare. En primer lloc, les famílies monoparentals i reconstituïdes tendeixen a assistir amb menys freqüència a les reunions que les famílies biparentals, si bé la magnitud d'aquesta diferència és petita i probablement poc significativa des d'un punt de vista substantiu. Més significativa sembla la influència del nombre d'hores que treballa la mare. Quan les mares treballen jornades superiors a 45 hores, la participació familiar en reunions de l'AMPA se'n ressent.

En resum, les dades evidencien que els pares i mares tendeixen a concedir una alta valoració a l'assoliment educatiu, però sovint aquest interès en l'educació no es materialitza en formes d'implicació directa en l'educació formal dels seus fills i filles. La majoria dels pares i mares solen interessar-se pel que fan els seus fills i filles al col·legi, per les seves relacions amb el professorat i les companyies, però un nombre considerable no assumeix responsabilitats addicionals, ja sigui perquè no se senten capacitats, per dificultats de conciliació de la seva vida laboral i familiar o perquè simplement abdiquin de les seves responsabilitats.

Capital social de les famílies, èxit i fracàs escolar

Cada família és un món i té característiques individuals que la fan diferent de totes les altres. Les formes d'educar i tirar endavant els fills i filles són molt variades, perquè les circumstàncies socials de cada família i la situació vital de les persones que la integren són específiques, la qual cosa propicia una heterogeneïtat considerable. La tasca de la sociologia, no obstant això, és reduir la complexitat que ofereix la realitat social per fer-la comprensible. Amb aquesta finalitat, des de la sociologia s'han desenvolupat conceptes per analitzar les relacions entre les persones que formen part de les comunitats humanes –en aquest cas, la família. Un dels conceptes més utilitzats és el de capital social. Es tracta d'aquelles dimensions de les relacions socials que faciliten l'execució de determinades accions i que afavoreixen l'assoliment de resultats desitjables. En aquest apartat ens centrarem específicament en una dimensió concreta: el seguiment que pares i mares fan de les activitats escolars dels fills i filles. El nostre propòsit és analitzar en quina mesura aquest seguiment contribueix a orientar les expectatives dels fills i filles respecte a l'educació i afavoreix l'assoliment educatiu.

La variable utilitzada per mesurar el capital social utilitza dues preguntes del Panel de Famílies i Infància, en les quals s'interroga els i les adolescents sobre la freqüència amb la qual parlen amb la seva mare i el seu pare sobre l'escola i el professorat. Amb aquestes preguntes s'ha construït un indicador de seguiment que pot adquirir tres valors: baix, mitjà i alt. El seguiment que els pares i mares fan de les activitats escolars dels seus fills i filles, a més d'un bon detector del grau de comunicació entre mares/pares i fills/filles, és un indicador correlacionat amb altres dimensions de la relació intergeneracional, com ara el control familiar –a través del qual els pares i mares es proposen detectar i, si escau, corregir a temps comportaments que encaminen els fills i filles cap a una direcció inadequada– i el suport per a l'assoliment d'uns resultats educatius que, a ulls de la majoria de mares i pares, serien desitjables.

La investigació arrenca a partir d'una sèrie d'intuïcions teòriques i d'evidències empíriques. El primer punt de partida de l'anàlisi són una sèrie d'hipòtesis teòriques investigades en altres contextos –per exemple, per la sociologia britànica i nord-americana–, que relacionen pràctiques i estils educatius dels pares i mares amb els rendiments educatius dels seus fills i filles. Un estudi bastant conegut que treballa en aquesta línia és la investigació de Kim (2002) sobre l'èxit escolar dels estudiants coreans a Amèrica del Nord. La conclusió que aquest investigador extreu de la seva recerca és que la clau per entendre els bons resultats d'aquests estudiants, en un entorn que, a primera vista, podria semblar hostil per a adolescents immigrants, cal buscar-la en les formes que tenen els seus pares i mares d'educar i tirar els seus fills i filles endavant. A diferència dels i les adolescents procedents d'altres grups, els estudiants coreans es beneficien de pràctiques familiars que combinen alts nivells de comunicació i confiança mútua entre mares/pares i fills/filles amb un grau alt d'implicació dels pares i mares en l'educació dels fills i filles, tant pel que fa a la supervisió del seu treball com a la transmissió d'una ètica d'autoexigència.

Un segon punt de partida és l'evidència, prou coneguda i acreditada per molts estudis, que ens indica que, tot i la universalització de l'accés a l'educació i la millora de la qualitat del sistema educatiu, es mantenen desigualtats notables en els rendiments educatius d'estudiants d'origens socials diferents. Els fills i filles de famílies benestants solen treure millors notes que els nois i noies d'origen més humil, solen fracassar menys en els seus estudis i solen tenir expectatives més optimistes pel que fa al seu assoliment educatiu futur. Diversos mecanismes contribueixen a explicar aquestes pautes de reproducció de la desigualtat. Un primer corrent teòric i d'investigació posa l'èmfasi en la capacitat de les famílies de rendes més altes de mobilitzar més recursos econòmics per activar les capacitats i aptituds educatives dels seus fills i filles: ordinadors, classes de reforç, cursos a l'estranger, etc. Un segon bloc d'explicacions posa l'accent en les concepcions i expectatives diferenciades que es tenen en diferents entorns socials. Des d'aquest punt de vista, els progenitors de rendes més altes estan més familiaritzats amb els hàbits i valors que propicien l'assoliment educatiu –generalment, perquè ells mateixos han passat més anys dins del sistema educatiu–, i això afavoriria el fet que ho puguin transmetre de forma més efectiva als seus fills i filles. El nostre propòsit en aquesta secció és examinar com es relaciona el seguiment que fan els pares de l'activitat escolar dels seus fills/es amb les pautes de reproducció de la desigualtat.

El tercer punt de partida és l'evidència que les noies estan obtenint millors resultats educatius que els nois en la majoria de països desenvolupats. Un informe recent d'Eurostat posa en relleu que, en el conjunt de la Unió Europea, només a Àustria les noies presenten taxes d'abandonament escolar prematur superiors als nois.²⁴ Aquestes xifres es corresponen amb dades conegudes en contextos més propers. Segons dades del Departament d'Ensenyament del curs 2002-2003, el percentatge de nois no graduats al juny a l'ESO és 4 punts superior al de noies. Abundant en aquestes diferències, el 55 % dels estudiants de batxillerat són noies, i el 45 %, nois (Informe CIIMU 2004). D'altra banda, el 58 % dels alumnes aprovats en selectivitat a Catalunya són noies i només el 42 %, nois (INE 2005). Aquestes diferències s'accentuen encara més quan s'examinen les graduacions universitàries recents. L'any 2004, el 60 % dels estudiants llicenciats i diplomats eren noies, el 40 %, nois. En alguns països, com la Gran Bretanya, els rendiments desiguals de nois i noies han generat un debat social molt important i han propiciat iniciatives públiques per tractar de corregir la situació. Malgrat la magnitud de les diferències en els resultats acadèmics en funció del gènere a Catalunya –molt superiors a les que hi ha a la Gran Bretanya–, el debat, de moment, no s'ha plantejat. El nostre propòsit en aquesta secció és examinar com incideixen els estils educatius que els pares i mares posen en pràctica sobre les desigualtats de rendiments educatius de nois i noies.

Els gràfics 6.1, 6.2 i 6.3 evidencien allò que apunten els estudis internacionals. El seguiment que fan els pares i mares de l'activitat escolar dels fills i filles influeix sobre els seus rendiments educatius i expectatives d'assoliment educatiu futur.²⁵ Tal com es pot observar, la proporció de nois i noies amb una nota mitjana de *suspès* és considerablement superior quan

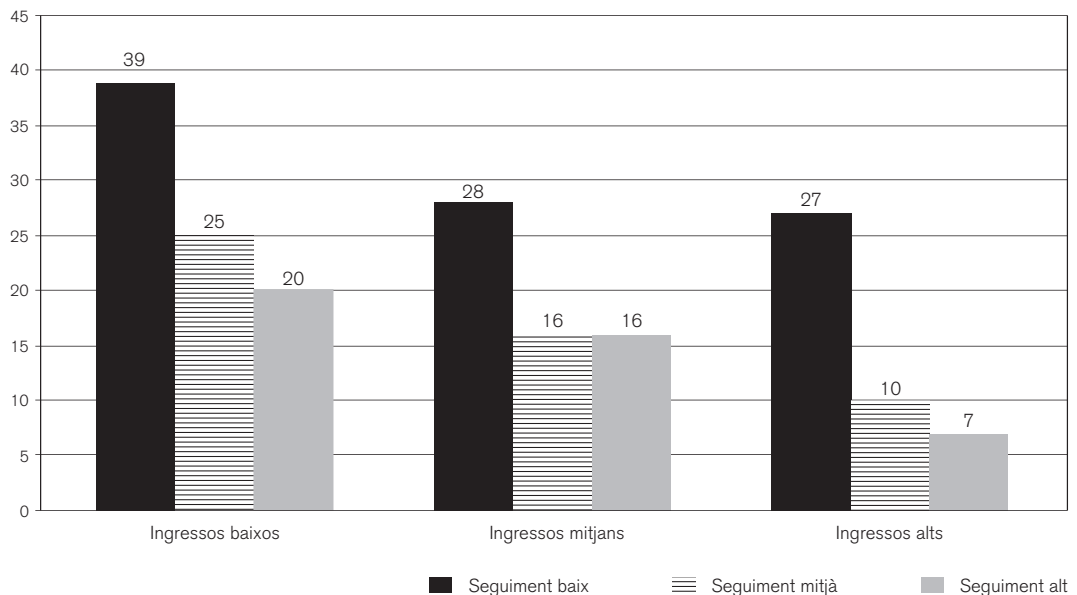
24. Segons aquestes dades, a l'Estat espanyol, les taxes d'abandonament escolar prematur dels nois són dotze punts percentuals superiors a les de les noies –el 35,8 % de nois, pel 23,8 % de noies.

25. Les notes examinades són les obtingudes en la darrera avaluació (segons el testimoni dels mateixos adolescents). La nota mitjana inclou les notes en cinc assignatures troncal: llengua i literatura catalana, llengua i literatura castellana, matemàtiques, ciències naturals i ciències socials.

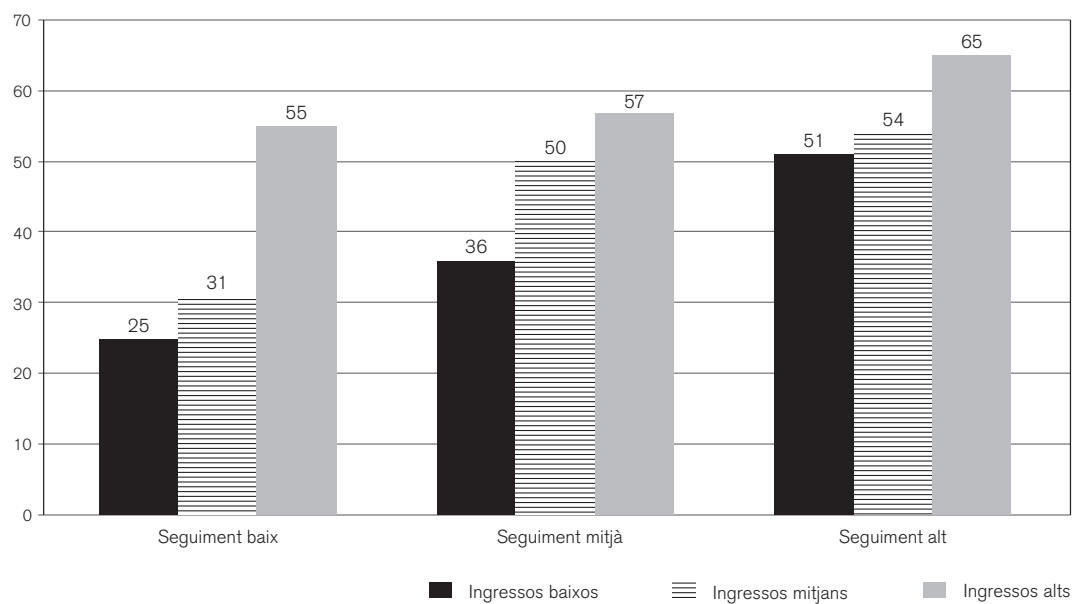
el seguiment familiar és baix. Aquesta proporció disminueix a mesura que augmenta el seguiment familiar, sigui quin sigui el nivell de renda. Dit d'una altra manera, hi ha una relació positiva entre el seguiment que fan els progenitors i la probabilitat que el fill o filla aprovi. També és evident que hi ha una associació estadística entre la probabilitat d'obtenir una nota mitjana alta –*notable* o *excel·lent*– i el seguiment familiar, que regeix igualment en tots els nivells de renda. Finalment, en la mateixa línia, la proporció de nois i noies que creuen que estudiaran una carrera universitària s'incrementa quan el nivell de seguiment familiar augmenta.

Els resultats són inequívocs. Els pares i mares poden exercir una influència positiva sobre el rendiment i les expectatives educatives dels seus fills i filles si s'interessen per allò que els passa a l'escola i per les seves relacions amb el professorat. Aquesta influència és evident en tot tipus de famílies, però, com també es pot observar, la seva magnitud varia en funció del seu nivell de renda. Els fills i filles de famílies més benestants –ingressos alts i mitjans– treuen menys partit al seguiment familiar que els fills i filles de famílies més humils. En altres paraules, el “progrés” en els rendiments que propicia el seguiment familiar és més alt per als fills i filles de famílies de nivells de renda més baixa que per als altres, la qual cosa contribueix a corregir l'efecte de classe sobre els rendiments educatius. El mateix s'esdevé amb les expectatives educatives quan el seguiment familiar és alt. Tres de cada quatre fills i filles de famílies amb nivells baixos d'ingrés confien estudiar una carrera universitària –un

Gràfic 6.1. Proporció d'adolescents que treuen de nota mitjana *suspès* segons el nivell d'ingressos i el seguiment familiar de l'activitat escolar (en percentatges).

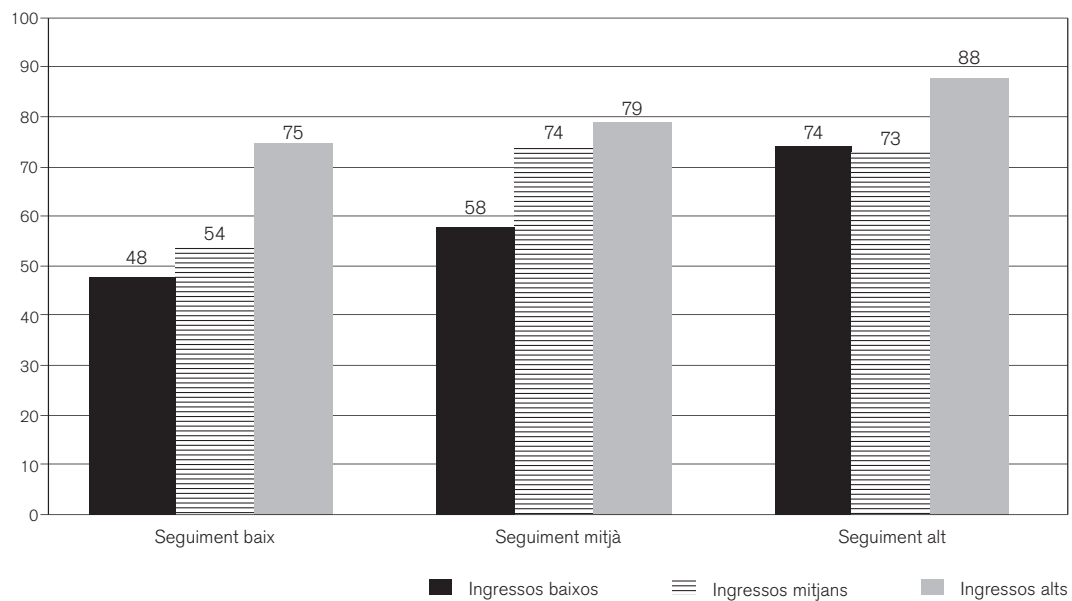
Gràfic 6.2. Proporció d'adolescents que treuen de nota mitjana *notable-excel·lent* segons el nivell d'ingressos i el seguiment familiar de l'activitat escolar (en percentatges).

112

Gràfic 6.3. Proporció d'adolescents que creuen que estudiaran una carrera universitària segons el nivell d'ingressos i el seguiment familiar de l'activitat escolar (en percentatges).

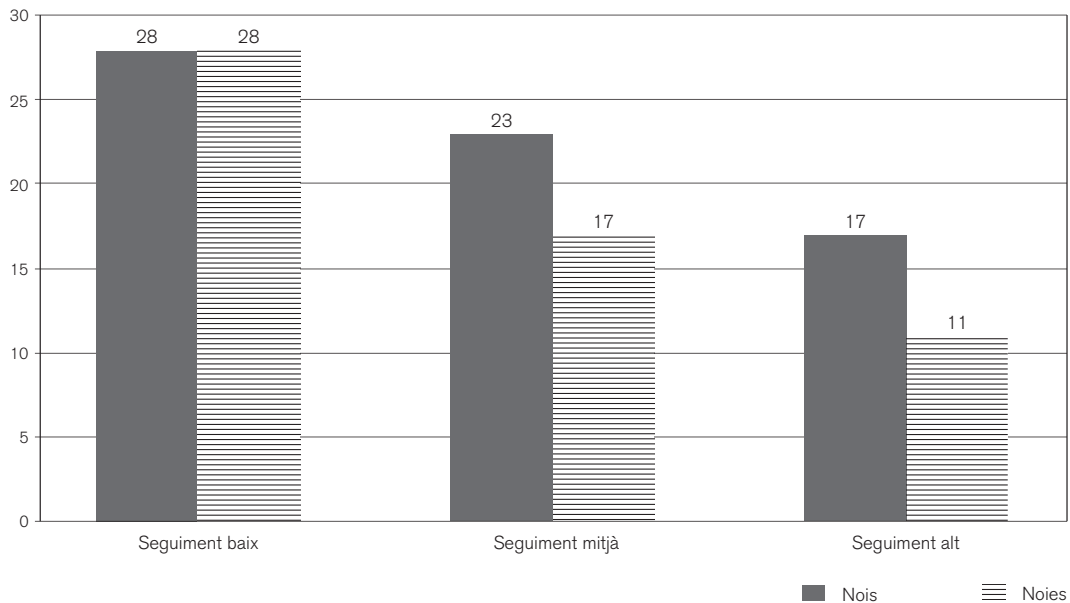

percentatge similar al dels fills i filles de famílies amb un nivell d'ingressos mitjà. El “progrés” dels fills i filles de les famílies menys benestants es reflecteix clarament als gràfics 6.1, 6.2 i 6.3. A mesura que augmenta el seguiment familiar, s'esfumen bona part de les bretxes originals que s'observen entre les columnes que representen rendiments i expectatives educatives diferenciades de cada grup de renda.

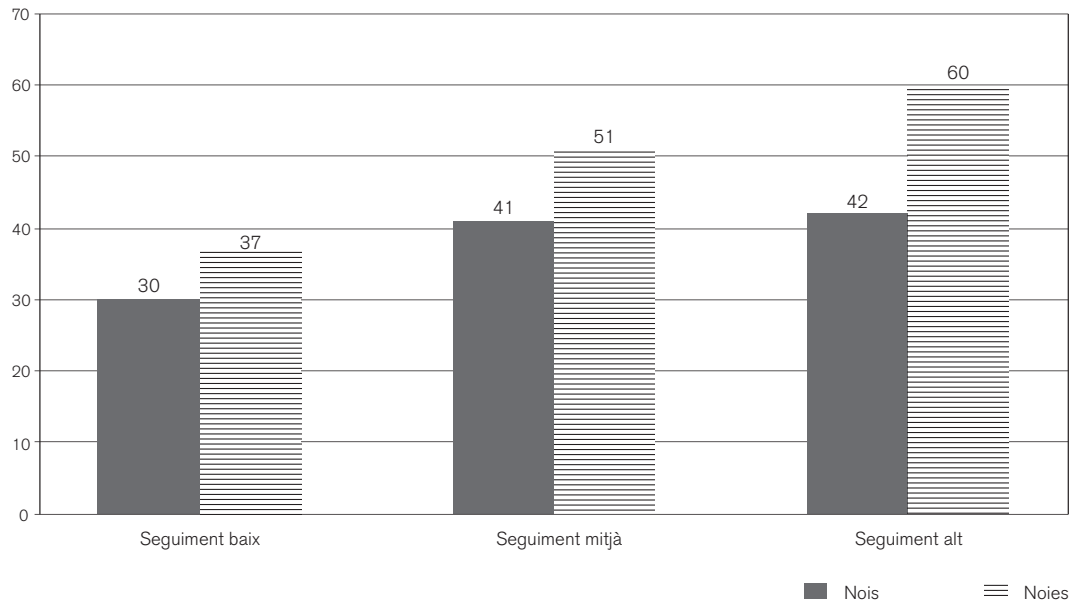
Els pares i mares que dediquen temps als seus fills i filles no sols afavoreixen el seu rendiment educatiu, sinó que també contribueixen, si escau, a compensar els desavantatges del seu origen social. Fomentar el seguiment de l'activitat escolar per part dels pares i mares, aparentment, és una bona inversió social, que incrementa les oportunitats dels sectors socials desfavorits per arribar als nivells d'assoliment educatiu que es corresponen amb el seu talent i esforç. Ara bé, desafortunadament, els efectes del seguiment familiar sobre l'assoliment educatiu no actuen sempre en el sentit de reduir les desigualtats educatives. Els gràfics 6.4, 6.5 i 6.6 posen de manifest una altra cara del seguiment familiar: el seu efecte diferencial per gènere. Les noies es beneficien més del seguiment que fan pares i mares i, com a conseqüència, obtenen millors resultats i desenvolupen expectatives més favorables de cara a l'estudi. La imatge gràfica és clara. A nivells alts de seguiment familiar, la bretxa en notes i expectatives entre nois i noies s'eixampla. Les noies no sols obtenen millors resultats que els nois quan existeix aquest seguiment, sinó que el seu avantatge s'incrementa.

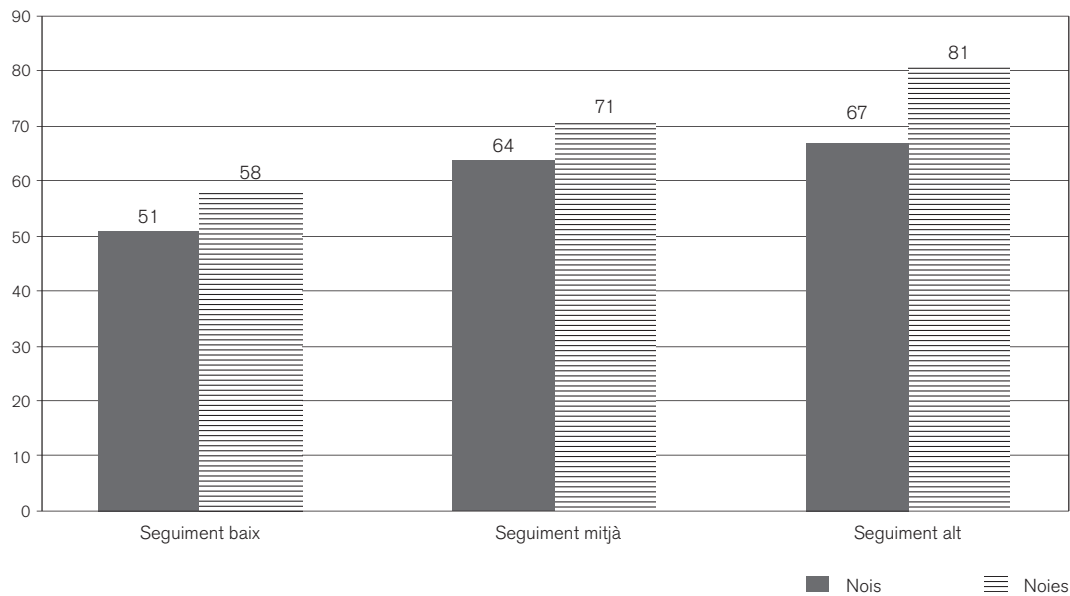
Gràfic 6.4. Proporció de nois i noies amb una nota mitjana de *suspès* segons el nivell de seguiment familiar de l'activitat escolar (en percentatges).

Gràfic 6.5. Proporció de nois i noies amb una nota mitjana de *notable-excel·lent* segons el nivell de seguiment familiar de l'activitat escolar (en percentatges).

Gràfic 6.6. Proporció de nois i noies que creuen que estudiaran una carrera universitària segons el nivell de seguiment familiar de l'activitat escolar (en percentatges).

Com es preveia, els pares i mares que vigilen i controlen l'estudi dels seus fills i filles contribueixen a prevenir el fracàs escolar i a promoure l'excel·lència educativa. El que aporta de nou les dades és que posen al descobert que no tots els adolescents es beneficien de la mateixa manera dels estils educatius que posen en pràctica els progenitors. Els grups més desfavorits econòmicament i les noies en surten més beneficiats. Des d'un punt de vista normatiu que afavoreix la igualació d'oportunitats vitals, aquesta és una bona notícia. El seguiment familiar de l'activitat escolar pot ser un mecanisme corrector de desigualtats socioeconòmiques i de gènere, encara presents en les nostres societats. Els nois i noies que obtenen millors notes gràcies a l'esforç que fan els seus pares i mares, en la majoria dels casos, pertanyen a grups socials en què si no hi hagués aquesta intervenció es viurien situacions de desavantatge més acusades en altres esferes de la societat.

No hi ha una recepta única per educar i tirar els fills i filles endavant. Cada família mobilitza els recursos disponibles i hi dedica temps i esforç com millor pot i sap. Els resultats examinats en aquesta secció evidencien que el temps i l'esforç que els progenitors inverteixen a fer un seguiment de les activitats escolars dels seus fills i filles són per a ells un capital molt important, que pot compensar altres desavantatges. L'evidència presentada corrobora les tesis d'aquells autors i autores que, sense negar la importància que té la capacitat econòmica de les famílies, sostenen que la comunicació intergeneracional sobre qüestions escolars, el control i el suport a l'estudi tenen una influència molt notable sobre els resultats acadèmics dels adolescents. Lluitar contra els baixos rendiments escolars i fomentar l'èxit escolar comporta necessàriament enfrontar-se a les traves que impedeixen que els pares i mares s'impliquin activament en l'educació formal dels fills i filles, o que es desanimin.

Estructura familiar i rendiments educatius

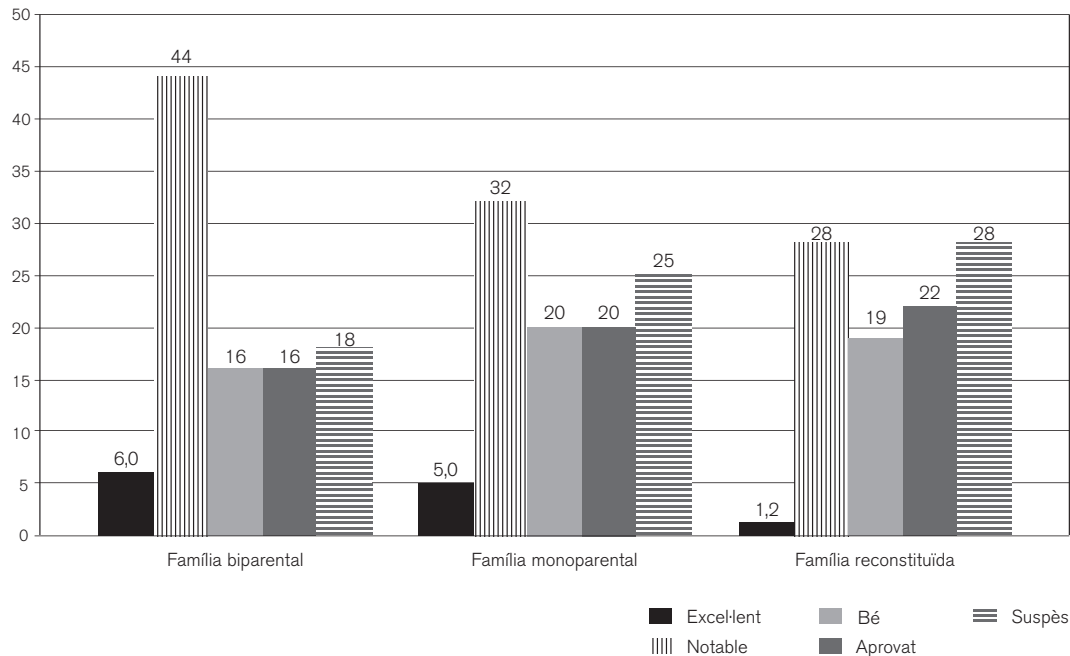
Atesa la importància del seguiment familiar en els rendiments educatius, és lícit preguntar-se quins són els efectes que tenen en l'estructura familiar. Com hem vist en el capítol 5, tant els diners com el temps que els pares que abandonen la llar després d'un divorci o separació inverteixen en els seus fills i filles sol disminuir. En aquestes circumstàncies, si el temps i els diners que les mares inverteixen en els seus fills i filles es manté constant –com també hem comprovat–, és previsible que, en comparació amb una família biparental intacta i en absència d'altres mecanismes compensatoris, els infants siguin vulnerables a la reducció de recursos –tant de diners com de temps. Aquesta “vulnerabilitat” ha estat detectada en altres països, on la recerca sociològica ha evidenciat que els infants que creixen en nuclis monoparentals tendeixen a presentar més problemes psicològics i de conducta i també taxes més elevades de fracàs escolar. Aquests estudis posen sistemàticament de manifest que les aportacions econòmiques que fan els pares absents són determinants per millorar el nivell de benestar i de salut, però també els resultats educatius dels infants (Fustenber, Morgan i Allison, 1987; McLannahan, Seltzer,

Hanson i Thompson, 1994; Cherlin, 1999). Per a l'agenda política, la implicació més evident d'aquesta recerca ha estat la necessitat de dotar les famílies monoparentals encapçalades per la mare de recursos econòmics públics, per compensar la reducció d'inversions paternes, i promoure mesures que afavoreixin el compliment estricte de les obligacions de manutenció imposades als pares.

Menys atenció han rebut les inversions en temps de qualitat per part del pare absent. En general, la recerca existent ha mostrat que la freqüència de contacte del pare absent amb el seu fill o filla té una incidència poc significativa en el benestar i el desenvolupament psicològic i educatiu de l'infant. Aquests estudis han estat criticats perquè no tenen en compte aquells elements de la interacció entre els infants i els seus pares absents que realment poden marcar la diferència. Treballs recents posen de manifest que les pràctiques educatives del pare absent i, en particular, el grau de supervisió i seguiment dels problemes educatius i personals del seu fill o filla, té una influència positiva sobre el benestar del fill o filla i els seus resultats acadèmics. L'evidència que presenten està en consonància amb la d'altres investigacions, que han acreditat que, en el si de famílies biparentals, la "qualitat" de la relació entre pares i fills/es és més decisiva que la freqüència de les seves interaccions. D'altra banda, aquests estudis apunten la possibilitat que les aportacions econòmiques que fan

Gràfic 6.7. Notes mitjanes dels i les adolescents segons el tipus de família (en percentatges).

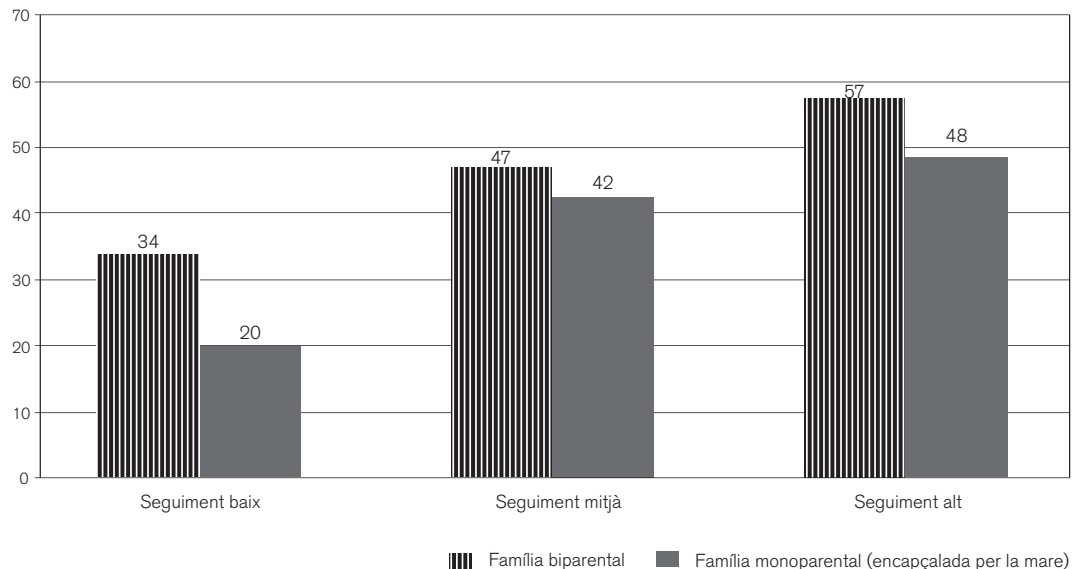
els pares absents siguin en realitat un subproducte de la “qualitat” de la relació que mantenen amb el fill/a. Quan la relació és intensa, els pares són més proclius a fer els pagaments de manutenció que els corresponen i altres inversions addicionals.

Les dades del Panel de Famílies i Infància ens ofereixen una oportunitat de contrastar aquestes hipòtesis. Confirmin l'evidència trobada a altres països i indiquen que els infants que viuen en un nucli monoparental tendeixen a tenir notes mitjanes més baixes que els que viuen en un nucli biparental –però més altes que els que viuen en una família reconstituïda. Aquesta dada no resulta sorprenent, atès el nivell de renda més baix que tenen de mitjana les llars monoparentals i la relació –ja acreditada aquí– entre nivell de renda i resultats acadèmics. En tot cas, les diferències no són gaire importants. Es fan paleses en la proporció d'adolescents que treuen bones notes –*notable* o *excel·lent*– i en la proporció d'aquells que tenen una nota mitjana de *suspès* –que és set punts més alta entre els infants que viuen en una llar monoparental.

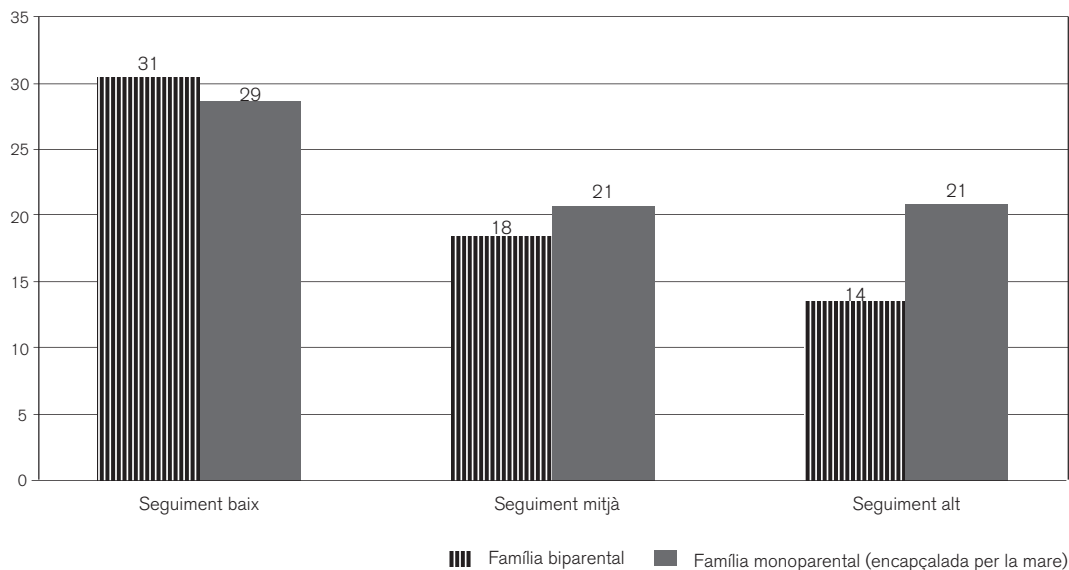
Com afecta el seguiment que fan els pares absents als rendiments acadèmics dels seus fills i filles? Els gràfics 6.8 i 6.9 ens il·lustren sobre què poden fer els pares per als seus fills i filles quan no resideixen a la mateixa llar que ells i elles. El seguiment que el pare fa de l'activitat escolar de l'infant té uns efectes importants, especialment quan es tracta de promoure bons resultats acadèmics. Quan el seguiment és baix, només el 20 % dels infants que viuen en llars monoparentals treuen una nota mitjana de *notable* o *excel·lent* –a 14 punts dels

Gràfic 6.8. Proporció d'adolescents que treuen de nota mitjana *notable-excel·lent* en famílies biparentals i monoparentals (encapçalades per la mare) segons el seguiment de l'activitat escolar que fa el pare (en percentatges).

Gràfic 6.9. Proporció d'adolescents que treuen nota mitjana *suspès* en famílies biparentals i monoparentals (encapçalades per la mare) segons el seguiment de l'activitat que fa el pare (en percentatges).

infants que viuen en llars biparentals. Amb un seguiment alt, la proporció s'ha incrementat fins al 48 %, a 9,2 punts de la proporció d'infants que treuen aquestes mateixes notes en llars biparentals. El seguiment dels pares absents té un efecte poc significatiu sobre les notes dels estudiants amb resultats acadèmics més baixos. La proporció d'adolescents amb nota mitjana de *suspès* es redueix poc quan el seguiment del pare absent és alt –a diferència del que s'esdevé a les llars biparentals, on el seguiment paternal té una incidència important.

Dit d'una altra manera, el seguiment paternal és important per promoure l'excel·lència acadèmica dels fills i filles en les llars monoparentals, però contribueix poc –si bé en la direcció prevista– a alleujar els rendiments acadèmics més fluixos. Els motius d'aquest últim fet no són fàcils d'esbrinar amb les dades disponibles. És possible que el baix rendiment educatiu dels fills i filles intensifiqui els desacords i conflictes entre els progenitors i, en aquestes condicions, els efectes beneficiosos del seguiment paternal siguin contrarestats per altres dinàmiques “perverses” que provoca aquesta implicació més alta. També hi ha la possibilitat que els pares dels fills i filles que suspelen més presentin altres característiques diferencials –no analitzades²⁶ que expliquin aquesta “insensibilitat” del rendiment acadèmic al seguiment paternal.

Resultats com aquests tornen a confirmar la influència positiva del seguiment familiar sobre el rendiment acadèmic dels fills i filles. La implicació de les evidències presentades és clara. Les inversions familiars en temps de qualitat poden compensar certes mancances de recursos i desavantatges socials que afecten el desenvolupament educatiu dels infants. Per

26. Potser menys habilitats comunicatives o certs dèficits cognitius.

tant, fomentar aquestes inversions redunda en benefici seu. Això no significa renunciar a estratègies clàssiques per combatre el desavantatge social –basades en ajuts econòmics directes als col·lectius en situació d'exclusió–, però sí que fóra desitjable complementar-les amb noves iniciatives, destinades a promoure la dedicació familiar als fills i filles –i molt especialment la paternal.

Apèndix estadístic

Si bé està acreditat que els infants que viuen en nuclis monoparentals tendeixen a treure notes més baixes que els que viuen en llars biparentals, l'aparent efecte estadístic de la “monopaternitat” desapareix quan es controla l'efecte dels ingressos de la llar i el seguiment que el pare fa de l'activitat escolar. És a dir, a igualtat de recursos econòmics i inversions paternes en temps de qualitat, la monoparentalitat no afecta significativament les notes mitjanes. En les dues taules següents es descriuen els coeficients de regressió d'una sèrie de variables que influeixen en la probabilitat d'obtenir una nota mitjana de *suspès* o de *notable-excel·lent*, estimats a partir d'una regressió logística. S'hi inclouen el sexe de l'adolescent i els estudis de la seva mare com a controls estadístics. En primer, lloc s'han creat un conjunt de variables dicotòmiques per determinar l'efecte estadístic de la tipologia de la llar (monoparental encapçalada per la mare, monoparental encapçalada pel pare, reconstituïda mare-parella, reconstituïda pare-parella, altres tipus de família). La categoria de referència és la llar biparental. És a dir, els coeficients mesuren l'efecte estadístic sobre la nota mitjana de cada tipologia de llar en comparació amb la llar biparental. En la primera columna de les taules s'introdueixen només els controls estadístics i les variables dicotòmiques. Els resultats mostren que el coeficient de la variable “monoparental mare” (nucli monoparental encapçalat per una mare) és positiu i significatiu en la primera columna de la taula A.1, fet que indica que els adolescents que viuen en llars monoparentals encapçalades per una mare tenen una probabilitat més alta de treure una nota mitjana de *suspès* que els que viuen en una llar biparental. En la primera columna de la taula A.2 s'esdevé el mateix, però el coeficient és negatiu. És a dir, només amb els controls dels estudis de la mare i del sexe de l'adolescent, la probabilitat que els nois i noies que viuen en llars monoparentals encapçalades per una mare treguin una nota mitjana de *notable-excel·lent* és més baixa que la dels que viuen en una família biparental.

Aquestes relacions estadístiques es modifiquen quan introduïm en el quadre les variables “seguiment paternal” i “Ln (ingressos familiars)”. La primera variable mesura l'efecte del seguiment paternal de l'activitat escolar (freqüència amb què pare i fill o filla parlen sobre l'escola i el professorat al llarg de la setmana; escala de sis categories). La segona és una transformació logarítmica dels ingressos familiars anuals, que permet calibrar l'efecte estadístic d'aquesta variable. Els coeficients de regressió d'ambdues variables són significatius i tenen el signe previst, com es mostra a les columnes 2 i 3 de les taules. És a dir, tant el seguiment pater-

nal com els ingressos redueixen la probabilitat de tenir una mitjana de *suspès* i incrementen la probabilitat de treure una nota mitjana de *notable-excel·lent*. Cal fer notar l'efecte que la introducció d'aquestes variables en el model estadístic provoca en el coeficient de “monoparental mare”. Així, en relació amb la probabilitat de treure *suspès*, la introducció de seguiment paternal (columna 2) redueix la magnitud del coeficient de “monoparental mare”, fins al punt que deixa de ser significatiu. La introducció posterior d'Ln (ingressos) el redueix encara més (el fa negatiu, però no significatiu estadísticament). Dit d'una altra forma, l'efecte inicial que podíem atribuir a la “monopaternalitat” desapareix en el moment en què queden controlats el seguiment paternal i els ingressos. Una cosa semblant passa a les columnes 2 i 3 de la taula A.2 en relació amb la probabilitat de treure una nota mitjana de *notable-excel·lent*.

Taula A.1. Anàlisi de regressió lineal. La variable dependent són els i les adolescents que treuen de nota mitjana *suspès*.

Variable dependent	Model 1	Model 2	Model 3
Adolescents amb nota mitjana <i>suspès</i>			
Variables independents			
Monoparental (mare)	0,402 **	0,219	-0,125
Monoparental (pare)	0,159	0,345	-0,123
Reconstituïda (mare)	0,529 **	0,381	0,180
Reconstituïda (pare)	0,942	1,094	0,871
Altres tipus de família	0,664 *	0,385	-0,100
Estudis universitaris (mare)	-0,959 **	-0,900 **	-0,704**
Estudis secundaris (mare)	-0,230 *	-0,166	-0,036
Sexe adolescent	0,483 **	0,385 **	0,387**
Seguiment paternal		-0,181 **	-0,183**
Ln (Ingressos familiars)			-0,597**
Constant	-1,443 **	-0,865 **	5,243 *

Font: Panel de Famílies i Infància.

* p < 0,05.

**p < 0,01.

Taula A.2. Anàlisi de regressió lineal. La variable dependent són els i les adolescents que treuen de nota mitjana *notable-excel·lent*.

Variable dependent	Model 1	Model 2	Model 3
Adolescents amb nota mitjana <i>notable-excel·lent</i>			
Variables independents			
Monoparental (mare)	-0,494 **	-0,437 **	-0,179
Monoparental (pare)	-0,858 *	-0,864 *	-0,729
Reconstituïda (mare)	-0,773 **	-0,624 **	-0,597 **
Reconstituïda (pare)	-1,344	-1,483	-1,152
Altres tipus de família	-0,304	-0,170	0,039
Estudis universitaris (mare)	1,126 **	1,100 **	0,842 **
Estudis secundaris (mare)	0,270 **	0,265 **	0,146
Sexe adolescent	-0,679 **	-0,627 **	-0,606 **
Seguiment paternal		0,144 **	0,164 **
Ln (Ingressos familiars)			0,499 **
Constant	-0,122	-0,605 **	-5,779 **

Font: Panel de Famílies i Infància.

* p < 0,05.

** p < 0,01.

7. Conclusions: noves respostes a nous marcs d'organització dels temps

La societat catalana és testimoni de la transició d'un model familiar amb un suport principal, i sovint únic –el pare de família–, a un nou model en què els dos membres de la parella tenen una feina remunerada. Aquesta transició s'esdevé a una velocitat inusitada, impulsada per les exigències competitives del sistema econòmic i promocionada des dels mateixos estats –i entitats supranacionals, com l'OCDE o la UE. Els discursos que s'estan posant en circulació veuen en la incorporació massiva de les dones al mercat laboral una possible solució a la crisi financera de l'Estat –ja que reforça la seva base fiscal– i en les famílies de “doble ingrés” un pal·liatiu als riscos de pobresa. El que no està canviant tan ràpidament són les assumpcions culturals i ideològiques en què es basava el model del “guanyador de pa”. Continuen impregnant les regulacions formals i informals del mercat laboral certes expectatives que mantenen els empresaris respecte a la dedicació dels seus empleats i empleades i les mateixes concepcions que homes i dones assumeixen en relació amb el seu paper dins de la família.

Malgrat els progressos evidents en la participació de les dones en el mercat de treball formal, el món laboral continua tractant dones i homes de forma desigual. Persisteixen alts nivells de segmentació per gènere, amb les dones sobrerrepresentades en feines mal remunerades, amb contractes temporals i jornades més curtes. El treball remunerat de les dones es tendeix a veure com a subsidiari del de la seva parella. Això afecta el seu “poder negociador” dins de la llar i, en particular, la seva capacitat per aconseguir una distribució equitativa de tasques domèstiques amb la seva parella. En aquestes condicions, les pressions creixents per conciliar vida laboral i familiar recauen fonamentalment sobre les dones.

Ara bé, les dades examinades en aquest llibre posen de manifest que és exagerat pensar que els dèficits de poder negociador de les dones a la llar ho expliquen tot. Aparentment, d'acord amb les dades analitzades, les mares de família són incapaces d'arrencar a les seves parelles compromisos significatius de coresponsabilització en les tasques domèstiques quan hi ha condicions que fan més previsible aquesta implicació. Així, les parelles de dones que treballen a jornada completa, o les parelles de dones amb estudis universitaris, dediquen de mitjana poc més d'una hora més que altres pares de família a les tasques domèstiques. Una primera hipòtesi és que les dones no s'esforcen prou per capitalitzar el seu nou poder negociador. Pot ser que es vulguin estalviar les tensions que podria provocar dins de la parella l'exercici d'una pressió constant per modificar hàbits i inèrcies profundament arrelats. Des d'aquest punt de vista, estem en una etapa de transició, en què la decadència de l'antic model de "guanyador de pa" no s'ha traduït –encara– en l'emergència de noves formes de masculinitat i paternitat més conseqüents amb la situació actual d'homes i dones a les llars i al món laboral. Pot ser que, com destaquen altres autors i autores, les dones es resisteixin a cedir espais de responsabilitat a la llar, ja sigui perquè recelin de la capacitat de les seves parelles per ocupar-se de les tasques domèstiques o bé perquè utilitzin aquests espais per reivindicar el valor del que fan negant-hi la capacitat de les seves parelles per fer-ho. És a dir, en aquest període de transició, moltes dones segueixen acceptant concepcions tradicionals sobre habilitats "femenines" i responsabilitats associades a la maternitat, que els treuen armes de negociació i entren en contradicció amb la possibilitat d'assolir una distribució equitativa de tasques domèstiques.

Una segona hipòtesi posa l'èmfasi en la situació professional dels homes. La recerca sociològica internacional sobre paternitat i masculinitat suggereix que hi ha un nombre creixent d'homes que desitjarien tenir una vida personal més equilibrada que els permetés una implicació més gran en l'atenció i el seguiment dels seus fills i filles (Kimmel, 2000; Hobson i Morgan, 2002). L'esclatxa entre desitjos i pràctiques seria producte, d'una banda, de les condicions de treball dels homes –amb jornades laborals més llargues i nivells de responsabilitat més alts– i de l'altra, de certs avantatges de les seves feines remunerades –salarials, oportunitats de promoció– que les famílies no estan disposades a arriscar o a sacrificar en benefici de més temps familiar. De fet, certes dades del *Panel* apunten en aquesta direcció. Els pares que més hores dediquen a la llar són els assalariats del sector públic, que previsiblement gaudeixen de les millors condicions per conciliar la seva vida laboral i familiar. Per exemple, dediquen a les tasques domèstiques gairebé quatre hores més que els empresaris.

La responsabilitat de les "polítiques de conciliació" és evitar que aquests esquemes es puguin reproduir i que s'acabin enquistant. Cal establir les bases per a una responsabilitat compartida de les tasques domèstiques. Aquest objectiu no s'aconsegueix si els problemes de conciliació es veuen com un "assumpte" que només afecta les dones. L'agenda política i empresarial més sensibilitzada amb aquestes qüestions massa sovint s'ha centrat en la creació de condicions de flexibilitat que permetin que les mares participessin en el mercat laboral i que continuessin assumint de forma predominant les obligacions domèstiques i fami-

liars. Mentre passa això, les cultures empresarials continuen recompensant els empleats que es poden comportar com si no tinguessin responsabilitats addicionals a la vida. En aquestes condicions, les pràctiques de flexibilitat aparentment destinades a afavorir les “preferències” de les dones contribueixen a perpetuar la segregació per gènere i reforcen la idea que les dones ni volen ni poden ocupar les feines remunerades més feixugues que demanen implicacions personals més importants. El gran repte de les noves polítiques de conciliació és crear condicions propícies per a la coresponsabilització d’homes i dones, combatre tota forma de discriminació laboral per raó de gènere i “normalitzar” les jornades inferiors a les 45 hores entre els homes,²⁷ els permisos de paternitat independents dels permisos maternals, les excedències paternes i les pràctiques de reorganització del temps de treball per fer-lo compatible amb necessitats familiars.

Un segon gran repte de les “polítiques de conciliació” és reconèixer la perspectiva dels infants. D’acord amb les estipulacions de la Convenció dels Drets de la Infància de 1989, els estats tenen l’obligació de protegir la responsabilitat primària dels pares i mares de proveir atencions i fer un seguiment dels seus fills i filles i d’ajudar-los en aquestes tasques amb iniciatives i programes específics, per promoure els interessos dels infants. La Convenció també estableix que els infants tenen el dret a expressar els seus punts de vista i que siguin tinguts en compte. Això significa que governs i òrgans legislatius estan obligats a plantejar-se fins a quin punt les lleis i les regulacions adoptades en relació amb qüestions més generals que poden afectar directament o indirecta els infants resolen problemes i donen resposta a les demandes i necessitats dels mateixos infants.

La vida dels infants ha canviat de forma profunda en els darrers anys. Molts d’aquests canvis estan vinculats a la decadència del model familiar de sustentador únic, si bé no és l’únic factor que els ha precipitat. Les dades examinades al llarg del llibre mostren que un nombre creixent de menors no van cap a casa quan surten del col·legi i que, un cop que hi van, molts no hi troben cap adult. L’anàlisi de les característiques sociodemogràfiques bàsiques de les famílies evidencia que aquesta situació es distribueix de forma bastant homogènia al llarg de la societat catalana. Els resultats també descriuen un panorama en què els adolescents dediquen un temps considerable a activitats extraescolars –que sovint compleixen una funció de “cangur”–, a interactuar amb amics i amigues i a activitats d’oci relacionades amb les noves tecnologies de la comunicació i l’entreteniment –TV, ordinador i videojocs, Internet, mòbils– i el consum. El grup d’iguals, els mitjans de comunicació i la publicitat s’han convertit en agents socialitzadors poderosos, al costat de la família i l’escola –amb les quals de vegades entren en competència. En aquest context, els pares i mares veuen amb certa “angoixa” les dificultats que tenen per compaginar el temps laboral amb el temps familiar i fer així un seguiment adequat dels seus fills i filles. Davant la multiplicació d’influències sobre els seus fills i filles i els constreyniments horaris sobre les seves possibilitats de dedicació a ells i elles, n’hi ha que tenen la sensació que “facin el que facin, els fills i filles surten com volen”.

27. Un dels efectes de la reducció de la jornada laboral a 35 hores a França ha estat incrementar la coresponsabilització (Letablier 2006).

En aquestes circumstàncies, és important preguntar-se quin és el “bé superior” de l’infant que les administracions públiques estan compromeses a perseguir. Atesa la seva rellevància social és important que, com passa en altres països, la resposta a aquesta pregunta es basi en la recerca social rigorosa sobre el món de les famílies i la infància. D’una banda, a partir d’abundant recerca internacional, sabem que la dedicació dels pares/mares i fills/filles és una inversió de primer ordre per afavorir el seu benestar present i el seu desenvolupament social i cognitiu. Com hem vist aquí, aquesta dedicació no significa necessàriament “quantitat de temps” –sinó que més aviat té a veure amb els usos que pares i mares fan d’aquest temps–, però és evident que la dedicació és inviable quan les mares i pares estan “desbordats”. El nostre estudi s’ha centrat només en les implicacions de la dedicació familiar sobre els rendiments i les expectatives educatives. Les dades presentades avalen que el seguiment familiar de l’activitat escolar dels seus fills i filles exerceix una influència positiva sobre les notes mitjanes i les expectatives de fer estudis universitaris, especialment entre les famílies amb nivell de renda més baix –fet que contribueix a corregir efectes de classe social sobre els rendiments acadèmics. Aquests resultats se sumen a moltes altres evidències acumulades en la recerca sociològica, que suggereixen que els dèficits en inversions familiars en temps dedicat als seus fills i filles afecten negativament la salut i el benestar dels infants i que estan associats amb trastorns emocionals, problemes de conducta i dificultats educatives.²⁸

D’altra banda, les dades ens indiquen que els adolescents valoren positivament el temps que passen amb els seus pares i mares, i que a un percentatge considerable els agradaria passar-hi més temps –a un de cada tres els agradaria passar més temps amb el seu pare. La percepció que els falta temps compartit amb el pare o la mare és més comuna quan treballen jornades llargues i amb horaris intempestius –en jornada nocturna– i quan el progenitor no viu a la llar després d’un divorci o separació. És més, no hi ha evidència que demostrï que els infants que passen més temps amb els amics i amigues, navegant per Internet o mirant televisió desenvolupin actituds més desfavorables a compartir temps amb els seus pares.

D’aquesta lectura dels interessos i les aspiracions dels infants, se’n deriven implicacions directes que les polítiques públiques no haurien d’ignorar. L’existència de temps compartit entre mares/pares i fills/filles no depèn només de la durada de la jornada laboral, sinó també del fet que els horaris de feina dels seus pares i mares siguin previsibles i regulars i que els temps compartits puguin ser viscuts veritablement com a “temps familiar”, sense el factor distorsionador de les hores extres o la feina que pares i mares s’enduen a casa. Sopar plegats i altres rituals familiars, com veure la televisió en família, o les activitats de cap de setmana a l’aire lliure, són nexes importants d’unió intergeneracional, que haurien de quedar blindats a les interferències del món laboral. Les millors “polítiques de conciliació” són les que promouen que pares/mares i fills/filles disposin de temps en els moments en què més ho necessiten (*having time at the right time*). Això implica també desenvolupar drets laborals nous, per afavorir la possibilitat que les treballadores i els treballadors puguin reorganitzar els seus temps de treball en funció de necessitats de coordinació dins de les famílies.

28. Altres explotacions del Panel, presentades en un altre lloc (Informe SIPADI 2007: 101) posen en relleu, per exemple, que l’arribada de pares i mares a hores intempestives –abans de les nou del matí, després d’una jornada laboral nocturna o després de les deu de la nit– incideixen en la probabilitat que el seu fill/a tingui obesitat o sobrepès.

A tot això s'ha d'afegir que una veritable política d'organització del temps és una política que fomenta usos òptims del temps compartit. Les fórmules assajades a diversos països són diverses, i algunes poden semblar èticament qüestionables. A Holanda i als Països Escandinaus, l'Administració ha optat per finançar campanyes en els mitjans de comunicació per animar els pares –homes– a incrementar el nivell de dedicació als seus fills i filles. A Austràlia, l'Administració ha desenvolupat serveis d'informació i suport a pares i mares que passen per períodes crítics de transició –com l'etapa perinatal i postnatal o l'etapa immediatament posterior a un divorci–, per afavorir l'adaptació als nous escenaris vitals i l'adopció de “bones pràctiques familiars”.²⁹ En països com Finlàndia i la Gran Bretanya s'ha obert un debat sobre si escau penalitzar la negligència familiar. A la Gran Bretanya, el Govern de Tony Blair ha arribat a l'extrem de condicionar el dret a percebre certes prestacions de famílies amb fills i filles implicats en comportaments “asocials” a la participació dels pares en cursos de bones pràctiques familiars.

El que posen de manifest tots aquests exemples és que, amb independència del valor de cadascuna de les propostes i iniciatives específiques, Catalunya s'està incorporant a un debat obert a les societats desenvolupades. La recerca rigorosa a partir d'instruments complexos, com el Panel de Famílies i Infància, ha de contribuir al fet que les aportacions que es puguin fer a aquest debat internacional estiguin a l'alçada d'allò que la nostra societat necessita i reclama.

29. El seguiment dels pares recentment divorciats per part d'aquests serveis de suport ha permès reduir significativament les taxes d'impagament de les pensions de manutenció (Burgess 2005).

Bibliografia

- ALBERDI, I. (1999), *La nueva familia española*, Madrid: Taurus.
- i Escario, P. (2007), *Los hombres jóvenes y la paternidad*, Madrid, BBVA.
- ALMEDA, E. (2004), *Les Famílies Monoparentals a Catalunya: Perfils, necessitats i percepcions*. Barcelona: Departament de Benestar i Família, Generalitat de Catalunya.
- ALLEN, S. M. i HAWKINS, A. J. (1999), “Maternal gatekeeping: mothers’ beliefs and behaviors that inhibit greater father involvement in family work”, *Journal of Marriage and the Family*, 61, 1: 199-212.
- AMATO, P. i GILBERTH, J. G. (1999), “Non-resident fathers and children’s well-being: A Meta-Analysis”, *Journal of Marriage and the Family* 61, 3: 557-573.
- BECKER, G. S. (1991), *A Treatise on the Family*, Cambridge: Harvard University Press.
- i LEWIS, N. (1973), “On the interaction between the quantity and quality of children”, *Journal of Political Economy* 81, 2: S279-S288.
- BRINES, J. (1993), “The exchange value of housework”, *Rationality and society*, 5: 302-340.
- BRULLET, C. (1996), *Anàlisi de l’organització i el repartiment del treball familiar i el treball remunerat entre les parelles joves amb criatures petites en una ciutat industrial de Catalunya*, tesi doctoral. Departament de Sociologia, Universitat Autònoma de Barcelona.
- (1998), “Relacions de gènere i dinàmiques familiars a Catalunya”, dins GINER, S. *et al.*, *La Societat Catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya i Institut Català d’Estadística. 443-465.

- i ROCA, C. (2005), “Relacions familiars i autoritat”, dins GÓMEZ-GRANELL, C. *et al* (coord.), *Infància, famílies i canvi social a Catalunya*. Barcelona: CIIMU.
- i TORRABADELLA, L. (2002), “Infants i famílies: situacions i condicions de vida”, dins GÓMEZ-GRANELL, C. *et al* (coord.), *La infància i les famílies als inicis del segle XXI*. Barcelona: CIIMU.
- i TORRABADELLA, L. (2004), “La infancia en las dinámicas de transformación familiar”, dins Gómez-Granell, C. *et al* (coord.), *Infancia y familias: realidades y tendencias*. Barcelona: Ariel.

BURGESS, A. (2005) “State intervention and parental responsibility: child support in Australia”, *Public Policy Research* 12 (1).

CASTELLS, M., TUBELLA, I., SANCHO, T., DÍAZ, M. I. i WELLMAN, B. (2003), *La Societat Xarxa a Catalunya*. Barcelona: Rosa dels Vents-UOC.

CHERLIN, A. J. (1978), “Remarriage as an incomplete institution”, *American Journal of Sociology*, 84: 634-650.

- (1999), “Going to extremes: family structure, children’s well-being, and social science”, *Demography*, novembre, vol. 36 (4), 1-428.

- i FUSTENBERG, F. F. (1994), “Stepfamilies in the United States: A reconsideration”, *Annual Review of Sociology*, 20: 359-381.

CIIMU (2002), *La infància i les famílies als inicis del segle XX*. Barcelona: Institut d’Infància i Món Urbà, (CIIMU).

- (2007) *Informe final del SIPADI*. Barcelona.

CSIC (2005), *El uso del tiempo en la vida cotidiana*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC).

EVEHART, R. (1983), *Reading, Writing and Resistance: Adolescence and Labor in a Junior High School*. Boston: Routledge.

FEIXA, C., GARCÍA, I. i RECIO, C. (2004), “Estils de vida i cultura digital: la generació xarxa a Catalunya”, dins GÓMEZ-GRANELL, C. *et al.*, *Informe del CIIMU 2004. Infància, famílies i canvi social a Catalunya*. Barcelona: Institut d’Infància i Món Urbà.

FLAQUER, LL. (1999) *La estrella menguante del padre*. Barcelona: Ariel.

- ALMEDA, E. i NAVARRO, L. (2006), *Monoparentalidad e infancia*. Barcelona: Fundació La Caixa.

FUNES, J. (2004), “Com explicar, com analitzar la diversitat adolescent. Una proposta d’anàlisi a partir dels ‘territoris’ escolars, dins REGUILLO, R. *et al* (coord.), *Temps d’Híbrids*, Mèxic, Instituto Mexicano de la Juventud. Barcelona: Secretària General de Joventut. 112-119.

FURSTENBERG, F. F., MORGAN, S. P. i ALLISON, P. D. (1987), “Paternal participation and children’s well being after marital dissolution”, *American Sociological Review*, 52: 695-701.

- GAUTHIER, A. H., SMEEDING, T. M. i FURSTENBERG JR, F. F. (2004), "Are parents investing less time in children? Trends in Selected Industrialized Countries", *Population and Development Review*, 30, 4: 647-672.
- GIMENO, A. (1999), *La familia: el desafío de la diversidad*. Barcelona: Ariel.
- HILL, M. S. (1992), "The role of economic resources and remarriage in financial assistance for children of divorce", *Journal of Family Issues*, 13: 158-178.
- HOBSON, B. i MORGAN, D. (2002), "Introduction: making men into fathers", dins Hobson, B. (ed.) *Making Men into Fathers: Men, Masculinities and the Social Politics of Fatherhood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HOBSON, B., DUVANDER, A-Z. i HALLDÉN, K. (2006), "Men and women's agency and capabilities to create a worklife balance in diverse and changing institutional contexts", dins Jane Lewis (ed.), *Children, Changing Families and Welfare States*. Cheltenham: Edward Elgar.
- IDESCAT (1991), *Llars i famílies*. Barcelona, IDESCAT.
 - (1996), *Llars i famílies*. Barcelona: IDESCAT.
 - (2001), *Llars i famílies*. Barcelona: IDESCAT.
 - (2007), *Llars i famílies*. Barcelona: IDESCAT.
- IGLESIAS DE USSEL, J. (1998), *Familia y el cambio político en España*. Madrid: Tecnos.
- KIMMEL, M. (2000), *What Do Men Want?* CAMBRIDGE, M. A, Harvard Business School Press.
- KIM, E. (2002), "The relationship between parental involvement and children's educational achievement in the korean immigrant family", *Journal of Comparative Family Studies* 33, 4: 531-541.
- LETABLIER, M. T. (2006), "Childcare in a changing world: policy responses to working time flexibility in France", dins LEWIS, J. (ed.), *Children, Changing Families and Welfare States*. Cheltenham: Edward Elgar.
- LEWIS, J. (2006), "Introduction", dins LEWIS, J. (ed.), *Children, Changing Families and Welfare States*. Cheltenham: Edward Elgar.
- MACLANNAHAN, S., SELTZER, J. A., HANSON, T. L. i THOMPSON, E. (1994), "Child support enforcement and child well-being: Greater security or greater conflict?", dins GARFINKEL, S. S., MACLANNAHAN, S. i ROBINS, P. K. (ed.), *Child Support and Child Well-being*. Wahington DC: The Urban Institute Press.
- MARSIGLIO, W. (1992), "Stepfathers with minor children living at home", *Journal of Family Issues*, 13, 2: 195-214.
- MARTÍNEZ, A. i RECIO, C. (2004), "La salut dels menors i joves. Malalties i malestars en una societat desigual", *Informe del CIIMU 2004. Infància, famílies i canvi social a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà.

- MEIL, G. (1999), *La postmodernización de la familia española*. Madrid: Acento.
 – (2006), *Pares i fills a l'Espanya actual*. Barcelona: la Caixa.
- MEULDRES-KLEIN, M. T. i THÉRY, I. (1998), *Les recompositions familiales aujourd'hui*. París: Nathan.
- PAPERNOW, P. (1998), “Stepparent role development: from outsider to intimate”, dins BEER W. R. (ed.), *Relative Strangers: Studies of Stepfamily Processes*, TOTOWA, N. J., Rowan & Littlefield: 54-82.
- SELTZER, J. A. (1994), “Consequences of marital dissolution for children”, *Annual Review of Sociology*, 20: 235-266.
- SUBIRATS, M. i BRULLET, C. (1988), *Rosa y azul; la transmisión de los géneros en la escuela mixta*, Madrid, Ministerio de Cultura.
- THÉRY, I. (1993), *Le démariage*. París: Odile Jacob.
- TOBIO, C. (2002), “Conciliación o contradicción: cómo hacen las madres trabajadoras”, *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 97:155-186.
- TORNS, T. et al. (2002), *El estudio de la doble presencia: una apuesta por la conciliación de la vida laboral y familiar (informe de investigación)*. Bellaterra: QUIT-Dept. Sociología, Instituto de la Mujer.
- VALIENTE, C. (1997), “¿Algo más que ‘ganadores de pan’? El papel de los hombres en el ámbito familiar en España (1975-1996)”, *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 79:221-246.
- WHITE, L. K. (1994) “Stepfamilies over the life course: Social support”, dins BOOTH, A. i DUNN, J. (ed.) *Stepfamilies: Who Benefites? Who does not?* HILLSDALE, N. J., Laurence Erlbaum.
- WELLMAN, B., SALAFF, J., DIMITROVA, D., GARTON, L., GULIA, M. i HAYTHORNWAITE, C. (1996), “Computer networks as social networks: Collaborative work, telework, and virtual community”, *Annual Review of Sociology*, 22: 213-238.
- WEISS, Y., WILLIS, R. J. (1985), “Children as collective goods and divorce settlements”, *Journal of Labor Economics*, 3: 268-92.
- WILLIS, P. (1981), *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. New York: Columbia University Press.
- WILLIS, R. J. (1987), “What have we learned from the economics of family?” *American Economic Review*, 77 (2, Papers and Proceedings): 68-81.

Índex de gràfics i taules

Gràfics

20	2.1.	Distribució de les llars catalanes amb adolescents segons el nombre de persones adultes i menors
21	2.2.	Importància relativa dels diferents tipus de llars familiars dels i les adolescents
28	2.3.	Hora d'arribada a casa de mares i pares que treballen
29	2.4.	Proporció d'adolescents que van a casa immediatament després de sortir de l'escola
36	3.1.	Mitjana d'hores setmanals que mares i pares dediquen a les tasques domèstiques segons la jornada laboral de la mare
37	3.2.	Mitjana d'hores setmanals que mares i pares que treballen dediquen a les tasques domèstiques segons el nivell d'estudis de la mare
38	3.3.	Mitjana d'hores setmanals que mares i pares dediquen a les tasques domèstiques segons la seva situació professional
39	3.4.	Qui s'ocupa principalment de les tasques de la llar (tant per cent de llars)
43	3.5.	Qui es va fer càrrec principalment del noi o noia quan tenia de 0 a 3 anys
44	3.6.	Mitjana d'hores setmanals que mares i pares dediquen a activitats domèstiques i familiars segons si tenen fills i filles majors o menors de 6 anys
48	3.7.	Activitats que l'adolescent ha fet amb la mare i el pare en el darrer mes
57	4.1.	Orientacions dels i les adolescents cap a l'escola i els estudis segons el sexe
67	4.2.	Activitats comunicatives i d'entreteniment entre els i les adolescents durant la setmana
74	4.3.	Formes de sociabilitat entre els i les adolescents catalans
76	4.4.	Pautes de consum dels i les adolescents en el darrer mes segons el tipus de sociabilitat
77	4.5.	Comportaments de risc i tendències asocials segons formes de sociabilitats dels i les adolescents
79	4.6.	Valoració del temps que l'adolescent passa amb la mare, el pare i els avis i àvies
86	5.1.	Activitats que l'adolescent fa amb la mare en famílies biparentals i en famílies monoparentals encapçalades per la mare

- 88 5.2. Nivell de seguiment de l'escola que la mare de l'adolescent fa en famílies biparentals i en famílies monoparentals encapçalades per la mare
- 88 5.3. Nivell de seguiment dels amics i amigues de l'adolescent que la mare fa en famílies biparentals i en famílies monoparentals encapçalades per la mare
- 90 5.4. Activitats que els i les adolescents fan amb el seu pare biològic segons el tipus de família
- 92 5.5. Seguiment de les activitats escolars de l'adolescent per part del seu pare biològic segons el tipus de família
- 94 5.6. Activitats que l'adolescent fa amb el seu pare biològic i amb el seu padrastre en famílies reconstituïdes
- 95 5.7. Activitats que l'adolescent realitza amb el pare en una família biparental i amb el padrastre en una família reconstituïda
- 96 5.8. Valoració del temps que l'adolescent passa amb el seu pare segons el tipus de família
- 96 5.9. Valoració del temps que l'adolescent passa amb el pare i amb la nova parella de la mare en famílies biparentals típiques i reconstituïdes, respectivament
- 111 6.1. Proporció d'adolescents que treuen de nota mitjana *suspès* segons el nivell d'ingressos i seguiment familiar de l'activitat escolar
- 112 6.2. Proporció d'adolescents que treuen de nota mitjana *notable-excel·lent* segons el nivell d'ingressos i el seguiment familiar de l'activitat escolar
- 112 6.3. Proporció d'adolescents que creuen que estudiaran una carrera universitària segons el nivell d'ingressos i el seguiment familiar de l'activitat escolar
- 113 6.4. Proporció de nois i noies amb una nota mitjana de *suspès* segons el nivell de seguiment familiar de l'activitat escolar
- 114 6.5. Proporció de nois i noies amb una nota mitjana de *notable-excel·lent* segons el nivell de seguiment familiar de l'activitat escolar
- 114 6.6. Proporció de nois i noies que creuen que estudiaran una carrera universitària segons el nivell de seguiment familiar de l'activitat escolar
- 116 6.7. Notes mitjanes dels i les adolescents segons el tipus de família
- 117 6.8. Proporció d'adolescents que treuen de nota mitjana *notable-excel·lent* en famílies biparentals i monoparentals (encapçalades per la mare) segons el seguiment de l'activitat escolar que fa el pare
- 118 6.9. Proporció d'adolescents que treuen de nota mitjana *suspès* en famílies biparentals i monoparentals (encapçalades per la mare) segons el seguiment de l'activitat escolar que fa el pare

Taules

- 22 2.1. Renda mitjana disponible neta d'impostos i transferències per "unitat de consum" segons el tipus de família, situació laboral dels progenitors i el lloc de naixement dels i les adolescents
- 24 2.2. Diferències entre l'ocupació de les mares i els pares dels i les adolescents
- 25 2.3. Equipaments i comoditats en les llars segons el seu nivell d'ingressos de la llar
- 26 2.4. Equipaments i objectes disponibles per a l'adolescent segons el nivell d'ingressos de la llar
- 30 2.5. Presència de persones adultes a casa quan arriba l'adolescent segons els atributs sociodemogràfics de la seva família
- 40 3.1. Activitats de què s'ocupa principalment el pare a la llar
- 45 3.2. Diferència entre la situació professional de mares i pares amb fills o filles majors o menors de 6 anys

49	3.3.	Activitats que han realitzat els i les adolescents amb la mare en el darrer mes
50	3.4.	Activitats que han realitzat els i les adolescents amb el pare en el darrer mes
51	3.5.	Proporció d'adolescents que parlen sovint amb la seva mare sobre diverses qüestions (segons l'adolescent)
52	3.6.	Proporció d'adolescents que parlen sovint amb el seu pare sobre diverses qüestions (segons l'adolescent)
53	3.7.	Proporció d'adolescents que parlen amb la mare i el pare cada dia o gairebé cada dia, segons el sexe dels progenitors i dels i les adolescents
58	4.1.	Quants dels amics i amigues de l'adolescent van a la mateixa escola que ell/a
59	4.2.	Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o fer treballs de l'escola segons els atributs sociodemogràfics de les famílies
60	4.3.	Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o a fer treballs de l'escola segons l'orientació dels seus companys i companyes cap a l'educació
60	4.4.	Temps al dia que l'adolescent dedica a estudiar o a fer treballs de l'escola segons disfuncionalitats del centre educatiu en el qual estudia
62	4.5.	Participació en diverses activitats al llarg de la setmana segons atributs sociodemogràfics de la família i del fill o filla
65	4.6.	Participació dels i les adolescents en tasques domèstiques segons el sexe i la jornada laboral de la mare
65	4.7.	Participació dels i les adolescents en tasques domèstiques segons dedicació del pare al treball domèstic
68	4.8.	Activitats comunicatives i d'entreteniment que els i les adolescents realitzen diàriament segons els atributs de les seves famílies i propis
69	4.9.	Pautes de comunicació amb la mare segons l'ús de tecnologies de la informació i l'entreteniment
70	4.10.	Pautes de comunicació amb el pare segons l'ús de tecnologies de la informació i l'entreteniment
71	4.11.	Pautes d'interacció amb amics i amigues segons l'ús de tecnologies de la informació i l'entreteniment
80	4.12.	Valoració del temps que els i les adolescents passen amb la seva mare segons els atributs sociodemogràfics de la família
81	4.13.	Valoració del temps que els i les adolescents passen amb el seu pare segons els atributs sociodemogràfics de la família
89	5.1.	Situació professional de les mares en famílies biparentals i en famílies monoparentals
93	5.2.	Freqüència de contacte entre l'adolescent i el pare absent en famílies monoparentals i reconstituïdes
100	6.1.	Freqüència amb què pares/mares i fills/filles aborden certs temes
101	6.2.	Freqüència amb què fills/filles i pares/mares parlen sobre l'escola i el professorat (segons els adolescents)
103	6.3.	Nombre d'ocasions en què el pare o la mare ha sol·licitat una entrevista amb un professor o professora del seu fill o filla segons la seva nota mitjana
104	6.4.	Supervisió, suport i estímul a l'estudi
106	6.5.	Expectatives i desitjos que tenen els pares i mares respecte a l'educació dels seus fills i filles
107	6.6.	Freqüència amb què el pare o la mare ha assistit a les reunions de l'AMPA en els darrers dos anys
120	A.1.	Anàlisi de regressió lineal. La variable dependent són els i les adolescents que treuen de nota mitjana <i>suspès</i>
120	A.2.	Anàlisi de regressió lineal. La variable dependent són els i les adolescents que treuen de nota mitjana <i>notable-excel·lent</i>

PANEL DE FAMÍLIES I INFÀNCIA

Equip directiu:

Lluís Flaquer (director científic), Carme Gómez-Granell (directora del CIIMU), Pau Marí-Klose (director metodològic)

Coordinació del treball de camp:

Anna Nos

Equip tècnic:

Alfred Roig, Carlos Abellán, Sandra Escapa, Sílvia Arranz, Patrícia Bas, Mireia Castro, Roger Flaquer, Xavier Gallach, Esther Giné, Montserrat Güell, Lara Navarro, Anna Salamó, Encarni Salguero, Rania Souki, Carla Pedragosa

Consell assessor:

Presidenta:

Imma Pèrez i Rovira (Secretaria d'Infància i Adolescència del Departament d'Acció Social i Ciutadania)

Membres:

Lluís Flaquer, Carme Gómez-Granell, Pau Marí-Klose, Carme Porta, Elisabet Almeda, Cristina Brullet, Sílvia Carrasco, Mercè Garcia-Milà, Carlos Lozares, Eduard Martí, Àngel Martínez, Maite Montagut, Tiziana Nazio, Javier Polavieja, Cristina Sánchez, Pere Soler, Ignasi Vila, Araceli Lázaro

